

Bobir SAMADOV

**"TARIXIY O`LKASHUNOSLIK
VA
URBANIZATSIYA"**

fanidan o`quv-uslubiy majmua

Guliston – 2018

Samadov B. "Tarixiy o`lkashunoslik" fanidan o`quv-uslubiy majmua.
Guliston. 2018

5120300 - tarix bakalavriat yo`nalishida tahsil olayotgan 2 kurs talabalari uchun
mo`ljallangan. 1-semestrda “Tarixiy o`lkashunoslik” fanidan.

Tuzuvchi: Samadov B,Tarix kafedrasи o'qituvchisi

MUNDARIJA

So`z boshi.....
Ishchi dastur
Reyting ishlanma va baholash mezoni.....
Ma`ruzalar kursi.....
I. Amaliy va seminar mashg`ulotlari.....
II.Mustaqil ish topshiriqlari.....
III. Nazorat savollari.....
IV. O`tilgan mavzular bo`yicha xulosalar.....
V. Fan bo`yocha o`z yechimini kutayotgan ilmiy muammolar.....
Glossariy.....

**B 5120300 –Tarix yo’nalishi bo’yicha tahsil olayotgan
2 kurs talabalari uchun mo’ljallangan “Tarixiy o’lkashunoslik” fanidan**

O`QUV SOATLARINING TAQSIMLANISHI

№	Modul va mavzular	Soat
<i>I-MODUL MA’RUZALARI</i>		
	Tarixiy o’lkashunoslik fani predmeti va vazifalari	2
	Tarixiy o’lkashunoslik fanining rivojlanishi	2
	O’lkashunoslik fanining turlari va asosiy manbalari	2
	O’lkashunoslikda arxeologiyaning roli	2
	O’lkashunoslikda etnografiyaning ahamiyati	2
	Toponimika o’lka tarixini o’rganishning asosiy manbai	2
	O’lkashunoslikni rivojlantirishda arxivshunoslikning roli.	2
<i>Jami I modul</i>		14 s
<i>II- MODUL MA’RUZALARI</i>		
	O’lkashunoslikda madaniy, tarixiy- inqilobiy, jangovar, mehnat shon-shuhhrati yodgorliklaridan foydalanish	2
	O’lkashunoslikni o’rganishda muzey eksponatlarini ahamiyati.	2
	Maktab o’lkashunoslik muzeyini tashkil etish va uning ahamiyati	2
	O’lkashunoslik to`garagini tashkil etish.	2
	O’lkashunoslikda amaliy mashg`ulotlar o`tkazish	2
13	O’lkashunoslik materiallaridan foydalanishning shakl va usullari	2
<i>Jami II modul:</i>		12 s
<i>Jami</i>		26 s

**«Tarixiy o`lkashunoslik» fanidan
seminar mashg`ulotlari soatlarining taqsimlanishi**

№	Modul va mavzular	Soat
I- MODUL SEMINARLARI		
1.	Tarixiy o`lkashunoslik fani predmeti va vazifalari	2
2	O`lkashunoslikning turlari va asosiy manbalari	4
3	Tarixiy o`lkashunoslik fanining rivojlanishi	2
4	O`lkashunoslikda arxeologiyaning ahamiyati	2
5	O`lkashunoslikda etnografiyaning ahamiyati	2
6	Numizmatikaning o`lkashunoslikni o`rganishdagi ahamiyati	2
7	Toponomika o`lka tarixini o`rganishning asosiy manbai	2
8	O`lkashunoslikni rivojlantirishda arxivshunoslikning roli	2
<i>Jami I-modul bo'yicha</i>		<i>18 s</i>
II- MODUL SEMINARLARI		
9	O`lkashunoslikda madaniy, tarixi-inqilobiy, jangovor, mehnat shon-shuhrat yodgorliklaridan foydalanish	2
10	O`lkashunoslik va yozma yodgorliklar. O`lkashunoslik va xalq og'zaki ijodi	4
11	O`lkashunoslikda muzey eksponatlarining ahamiyati	2
12	Arxitektura yodgorliklari, xalq amaliy san'ati va o`lkashunoslik	2
13	Etnogenetika va etnik tarixni o`rganishda o`lka materiallaridan foydalanish	2
14	O`lkashunoslik to`garagini tashkil etish	2
15	Tarix darslarida o`lkashunoslik materiallaridan foydalanishning shakli va usullari	2
16	Maktab o`lkashunoslik muzeyini tashkil etish va uning ahamiyati	2
17	Sirdaryo viloyati tarixi va o`lkashunosligi	2
<i>Jami II-modul bo'yicha</i>		<i>20 s</i>
Jami:		38

K I R I S H

O`zbekiston mustaqillikka erishgach, milliy o`z-o`zini anglash va qadriyatlarimiz tiklanayotgan bir paytda xalqimiz tarixini o`rganishga bo`lgan e'tibor kuchaydi. Vatanimiz boy tarixi va madaniyati milliy istiqlol g`oyasi bilan sug`orilgan holda yangicha, haqqoniy va xolislik bilan yoritilmoqda. «Mustaqillikka erishganimizdan keyin xalqimizning o`z yurti, tili, madaniyati, qadriyatlari tarixini bilishga, o`zlikni anglashga qiziqish ortib bormoqda. Bu tabiiy hol. Odamzod borki, avlod-ajdodlari kimligini, nasl-nasabini, o`zi tug`ilib voyaga etgan qishloq, shahar, xullaski, Vatanining tarixini bilishni istaydi», deb ta'kidlagan edilar I.A.Karimov bir guruh tarixchi olimlar bilan o`tkazgan uchrashuvda (Tarixiy xotirasiz kelajak yo`q. – T.,1998).

Yoshlarni Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalashda, ulkan vazifalarni amalgaloshirishda, ular qalbida o`z yurti bilan faxrlanish, g`ururlanish hissini uyg`otishda o`lka tarixini o`rganishning ahamiyati kattadir, binobarin, xalqimizning boy o`tmishi, moddiy va ma'naviy madaniyati, urf-odat va an'analarini bilmasdan turib, hozirgi tezkor davrda olg`a qarab harakat qlish qiyin.

Ma'lumki, tarixni o`qibgina qolmay, uni anglab olib, idrok etsh va ilmiy xulosalar chiqarish kerak. Tarixiy o`lkashunoslik har birimizga o`zimiz yashab turgan joy, Vatanimiz tarixining bir bo`lagi ekanligini, uni o`rganish bzga katta mas'uliyat yuklashini, unda nimalarga e'tibor berishimiz kerakligi, kelajak o`tmishdan boshlanishini o`rgatadi.

Mazkur o`quv-uslubiy majmuada «Tarixiy o`lkashunoslik» fanidan muammoli ma'ruzalar, seminar mashg`ulotlari rejalar, tavsiya etiladigan adabiyotlar ro`yxati, mustaqil ish topshiriqlari, amaliy mashg`ulotlar ishlanmalari keltirilgan bo`lib, talabalarga o`z bilim va ko`nikmalarini, vazifalarni mustaqil bajarish bo`yicha malakalarini oshiradi degan umiddamiz. Kelgusida masofaviy ta'limdan o`quv jarayonida foydalanishni hisobga olib, ayrim o`zgartirishlar keltirmoqchimiz.

O`z e'tiroz va takliflaringizni GulDU bosh binosi, 341 xona, «O`zbekiston tarixi» kafedrasiga bildirishingizni so`raymiz.

1. KURSNING MAQSADI VA VAZIFALARI:

1.1. Kursning maqsadi:

Oliy o`quv yurtlarda o`qitilayotgan tarixiy o`lkashunoslik fani ma'lum ikki maqsadni: birinchidan, o`z o`lkasining o`tmishi va hozirgi hayoti tarixini har tomonlama ilmiy asosda o`rganish yo`li bilan to`plangan arxeologik, etnografik, toponimik, nodir qo`lyozmalar, arxiv xujjatlarini saralash, tartibga solish va tahlil qilishni; ikkinchidan, to`plangan o`lka materiallaridan o`quv-tarbiyaviy ishlarda o`rinli va samarali foydalanib, yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashni ko`zda tutadi.

1.2. Kursning vazifalari: Yuqorida ta'kidlangan maqsaddan kelib chiqib, fanni o`qitishda quyidagi vazifalarni hal etish ko`zda tutiladi:

- to`plangan materiallar bo`yicha talabalarda o`lka haqida turli tasavvurni vujudga keltirish, o`lkadagi e'tiborga molik obyektlar tarixini bilish;
- o`qitish jarayonida o`lka materiallaridan o`rinli foydalana olish;
- o`lkashunoslik to`garagi ishini tashkil eta olish;
- o`lka tarixiga doir og`zaki va yozma manbalarni muntazam o`rganish va tahlil qilib borish;
- talabalarda o`z o`lkasiga mehr-muhabbatni orttirishi va tarixiy tasavvuri hamda tarixiy tushunchani shakllantirish.

O`lkashunoslik tarixiy obidalarni saqlash va himoya qilish, qadimiy manzilgohlarni topishda ham katta rol o`ynaydi. U jamoa bo`lib yashash, ishlash va ijod kilishga o`rgatadi. Talabalarda sinchkovlik, tirishqoqlik, tevarak-atrofga havas bilan boqish, tadqiqotga qiziqish, Vatanni sevish va uni ardoqlash hislari shakllanib boradi.

1.3. Kursni o`rganishda moddiy va ma'naviy yodgorliklar, muzey eksponatlari, xalq og`zaki ijodi namunalari, dala ishlari natijalari, shuningdek, mushohada, tahlil, kuzatish, dialektika, grafik, analiz va sintez, induksiya va deduktsiya usullaridan keng foydalaniladi. Tarixiy o`lkashunoslikni o`qitish va o`rganishda mahalliy materiallardan, tarixchi olimlar asarlaridan, arxiv materiallaridan, muzey ma'lumotlaridan, arxivlardagi kartoteka va ko`rsatkichlardan foydalaniladi.

2. Ushbu kursning mazmuni:

Tarixiy o`lkashunoslik fani o`lkashunoslikning rivojlanishi, asosiy turlari va manbalari, o`lkashunoslikdan amaliy ishlar olib borish, o`lkashunoslik muzeyini tashkil etish kabi bir qator masalalarni yoritadi va tushuntiradi. O`lka tarixiga oid materialarni to`plash ko`nikma va malakalarini shakllantiradi.

2.1. O'tiladigan ma'ruza mavzulari, ko'rildian masalalar va ajratilgan vaqt:

Nº	Lektsiya mavzulari	Ko'rildigan masalalar	Vaqt, soat
1	Tarixiy o'lkashunoslik fani predmeti va vazifalari	1.Tarixiy o'lkashunoslik fanining predmeti 2.Tarixiy o'lkashunoslikning maqsadi va vazifalari	2
2	Tarixiy o'lkashunoslik fanining rivojlanishi	1. 1917 yilga qadar o'lka tarixini o'rganis1hning ahvoli. 2. Rus sharqshunoslarning o'lka tarixini o'rganishga qo`shgan hissasi 3. Rus sharqshunosligining mahalliy tarixchilikka ta'siri	2
3	O'lkashunoslik fanining turlari va asosiy manbalari	1. O'lkashunoslik fanining turlari 2. O'lkashunoslik fanining asosiy manbalari	2
4	O'lkashunoslikda arxeologiyaning roli	1.O'zbekistonda arxeologiyaning rivojlanishi. Moddiy- madaniy yodgorliklar. 2.O'lka tarixini o'rganshda arxeologik materiallarning ahamiyati	2
5	O'lkashunoslikda etnografiyaning ahamiyati	1. O'zbek xalqi etnografiyası. O'zbekistonda etnografiyaning rivojlanishi 2. O'lkashunoslikda etnografiyaning ahamiyati	2
6	Toponimika - o'lka tarixini o'rganishning asosiy manbai	1.Toponimika - o'lka tarixini o'rganishning asosiy manbalaridan biri. Toponimikaning o'lka tarixini o'rganishdagi ahamiyati 2. Sirdaryo viloyatidagi joy nomlarini o'rganish 3.Jizzax viloyati toponimikasi va uni o'rganish	2
7	O'lkashunoslikni rivojlantirishda arxivshunoslikning roli	1.Markaziy davlat arxivi fondlari.O'zR MDA. 2.O'lkashunoslikni o'rganishda arxivshunoslikning roli	2

8	O`lkashunoslikda madaniy, tarixiy-inqilobi, jangovar, mehnat shon-shuhrati yodgorliklaridan foydalanish	O`lkashunoslikda madaniy, tarixiy-inqilobi, jangovar, mehnat shon-shuhrati yodgorliklaridan foydalanish. Badiiy adabiyot va vaqtli matbuot materiallaridan foydalanish.	2
9	O`lkashunoslikni o`rganishda muzey eksponatlarining ahamiyati	1.Muzey turlari. 2.O`lkashunoslikni o`rganishda muzey eksponatlarining ahamiyati	2
10	Maktab o`lkashunoslik muzeyini tashkil etish va uning ahamiyati	Maktab muzeyining vazifalari. Maktab o`lkashunoslik muzeyini tashkil etish.	2
11	O`lkashunoslik to`garagini tashkil etish.	1.Maktab o`lkashunzlik to`garagini tashkil etish. 2. Maktabda o`lkashunoslik ishlarini olib borishda va muzeyni tashkil qilishda to`garakning roli.	2
12	O`lkashunoslikda amaliy mashg`ulotlar o`tkazish	1.O`lkashunoslikdan amaliy mashg`luotlar o`tkazish. 2.O`lkashunoslikdan amaliy mashg`ulotlar natijalaridan foydalanish.	2
13	O`lkashunoslik materiallaridan foydalanishning shakl va usullari	1.O`lkashunoslik matweillarini toplash usullari. 2. O`lkashuna taeixini yoritishda arxiv materiallaidan foydalanish. 3. O`lkashunoslikda arxeologik va etnografik materiallaring qo'llanilishi	2
JAMI			26 s

2.2 O'tiladigan seminar mashg`ulotlar mavzulari, koriladigan masalalar va ajratilgan vaqt:

No	Seminar mavzulari	Ko`riladigan masalalar	Vaqt
1	Tarixiy o`lkashunoslik fani predmeti va vazifalari	Taeixiy o`lkashunoslik faninig maqsadi va vazifalari. Terixiy o`lkashunoslik faninig maqsadi. O`kashunozlik faninig vazifalari.	2
2	O`lkashunoslik fanining turlari va asosiy manbalari	O`lkashunoslik fanining turlari O`lkashunoslik fanining asosiy manbalari	4

3	Tarixiy o`lkashunoslik fanining rivojlanishi	<p>1917 yilga qadar o`lka tarixini o`rganishning ahvoli Rus sharqshunoslarining o`lka tarixini o`rganishga qo`shgan hissasi Rus sharqshunosligining mahalliy tarixchilikka ta'siri</p>	2
4	O`lkashunoslikda arxeologiyaning ahamiyati	<p>Arxeologiya haqida umumiy tushuncha O`zbekistonda arxeologiyaning rivojlanishi O`lka tarixini o`rganishda arxeologik materiallardan foydalanish</p>	2
5	O`lkashunoslikda etnografiyaning ahamiyati	<p>O`zbekistonda etnografiyaning rivojlanishi Etnografik atamalar O`lka tarixini o`rganishda etnografik ma'lumotlarning ahamiyati</p>	2
6	Numizmatikaning o`lkashunoslikni o`rganishdagi ahamiyati	<p>Nimuzmatika faninig tadqiqot obyektlari. Arxeologik qirquvlarda topligan tangalarning o`lkani tadqiq qilishdagi ahamiyati.</p>	2
7	Toponimika o`lka tarixini o`rganishning asosiy manbai	<p>Toponimikaning o`lka tarixini o`rganishdagi o`rni Sirdaryo viloyati toponimikasi Jizzax viloyati toponimikasi Toponimik afsonalar yig`ish</p>	2
8	O`lkashunoslikni rivojlantirishda arxivshunoslikning roli	<p>1917 yilga qadar arxivlar va ularning holati O`zRMDA haqida ma'lumot Sirdaryo viloyati arxivining Mirzacho`l tarixining o`rganishdagi ahamiyati</p>	2
9	O`lkashunoslikda madaniy, tarixiy-inqilobi va janfovar yodgorliklar. mehnat shon-shuhrat yodgorliklaridan foydalanish	<p>Madaniy, tarixiy-inqilobi va janfovar yodgorliklar. Mehnat sho-shuhrat yodgorlikari. O`lkashonoslikda yodgorliklarning ahamiyati.</p>	2
10	O`lkashunoslik va	Yozma yodgoeliklarni o`rganish.	4

	yozma yodgorliklar. O'lkashunoslik va xalq og'zaki ijodi	Yozma yodorliklarda o'lka tarixiga oid ma';umotlarni to'plash. Xalq dostonlari, laparlar va qo'shiqlaedao'lkashunoslik ma'lumotlari.	
11	O'lkashunoslikda muzey eksponatlarining ahamiyati	Muzey turlari O'lkashunoslikda muzeylarning o`rni O'lka tarixini o`rganishda muzey eksponatlarining ahamiyati	2
12	Arxitektura yodgorliklari, xalq amaliy san'ati va o'lkashunoslik	Arxitektura yodgorliklari tarixini yorituvchi manbalar. Xalq amaliy san'ati namunalarini olkashunoslikdagi ahamiyati.	2
13	Etnogenetik va etnik tarixni o`rganishda o'lka materiallaridan foydalanish	Etnik jarayonlar tushunchasi. Etnogenetik masalalar o'lka tarixini yoritishda yetakchi omil. Etnomadaniy jarayonlarning o'lkanı yoritishdagi ahamiyati.	2
14	O'lkashunoslik to`garagini tashqil etish	O'lkashunoslik to`garagini tashqil etish O'lkashunoslikda sinfdan tashqari ishlar O'lkashunoslikda maktabdan tashqari ishlar	2
15	Tarix darslarida o'lkashunoslik materiallaridan foydalanishning shakl va usullari	O`zbekiston tarixi va o'lkashunoslik Tarix darslarida o'lkashunoslik materiallaridan foydalanishning shakli va usullari	2
16	Maktab o'lkashunoslik muzeyini tashqil etish va uning ahamiyati	Maktabda o'lkashunoslik muzeyini tashqil etish O'lka tarixini o`rganishda o'lkashunoslik muzeyining ahamiyati	2
17	Sirdaryo viloyati tarixi va o'lkashunosligi	Ustrushona tarixiga oid yozma manbalar. Mirzacho'lni o'zlashtirish tarixini o`rganish. Sirdaryo viloyatidago toponimlar o'lka tarixini yoritishda ahamiyati.	2
JAMI			38 s

3.Talabalar mustaqil ishlari:

3.1. Mustaqil holda o`rganiladigan mavzular

Nº	Mavzu	O`rganiladigan masalalar	Ball
3.1.1.	O`lka tarixini o`rganishda arxeologik yodgorliklarning o`rni	Arxeologik madaniyat tushunchasi. Arxeologik yodgorliklarga tavsif berish.O`lkamizda mavjud arxeologik yodgorliklar va ularning o`rganilishi. O`lka tarixini o`rganishda arxeologik yodgorliklarning ahamiyati.Sirdaryo viloyatining arxeologik xaritasini tuzish.	4
3.1.2	O`lkamiz tarixini o`rganishda arxiv fondlarining o`rni.	Arxiv fondlari haqida ma'lumot. Ilmiy tadqiqotlar olib borishda arxiv ma'lumotlaridan foydalanish.O`lkamiz tarixini o`rganishda Sirdaryo viloyati arxivining o`rni.	4
3.1.3	O`lka tarixini o`rganishda etnografik ma'lumotlarning ahamiyati.	O`zbek xalqi etnografiyasi. O`zbekistonda etnografiyaning rivojlanishi. Moddiy va ma'naviy madaniyat. O`lka tarixiga oid etnografik ma'lumotlarni to`plash.	4
3.1.4	Vatanimiz tarixini o`rganishda etnik gurug`larning ahamiyati	O`lka tarixini o`rganishda etnogenez va etnik tarixga oid ma'lumotlardan foydalanish. Urug`larga bo`linadigan va urug`larga bo`linmaydigan o`zbeklar, ularning joylashishi xo`jaligi, urf-odat va an'analar.O`lkamiz aholisining etnik tarkibi.	4
3.1.5	O`lkamiz tarixini o`rganishda toponimlar muhim manba	Toponimlar haqida umumiyy tushuncha.Sirdaryo viloyati toponimlari. Etnotoponimlar, gidronimlar, makro va mikro toponimlar. Toponimik afsonalar.O`lkashunoslikda toponimlardan foydalanish.	4
3.1.6	O`lka tarixini o`rganishda yozma manbalar va xalq	Tarixni o`rganishda manbalarning o`rni. O`lkashunoslikda yozma manbalarning ahamiyati.O`lka tarixini o`rganishda xalq	4

	og`zaki ijodi materiallaridan foydalanish.	og`zaki ijodiningning o`rni. Dostonlar, afsonalar, rivoyatlar, ertaklar, maqollar, laparlar, marosim qo`shiqlari va h. k.	
	JAMI		24 ball

Informatsion ma'lumotlar:

Asosiy adabiyotlar (darslik va qo`llanmalar)

1. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ.- Т., 1998
2. Набиев А. Тарихий ўлкашунослик.-Т.:Ўқитувчи, 1996
3. Матюшин Г.Н. Историческое краеведение – М., 1987
4. Karimov Y. Tarixiy o`lkashunoslik kursidan o`quv-uslubiy majmua – Guliston, 2006.

Qo`srimcha adabiyotlar

1. Каримов И. А. Баркамол авлод орзуси. Т., «Шарқ», 1999.
2. Каримов И. А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида. Т.: «Шарқ», 1997
3. Аминжонова М.С. Қадимий ёдгорликлар қиссаси.- Т., 1972
4. Аминов Б. Этнография оламига саехат.-Т., 1985
5. Арциховский А.В. Археология асослари.- Т.,1970
6. Археологлар ҳикоя қилади.- Т.,1976
7. Асқаров А. Ўзбек халқи этногенези ва этник шаклланишининг назарий ва илмий методологик асослари. \\ Ўзбекистон тарихи.2002.№4.54-60 б.
8. Асқаров А. Ўзбек халқи этногенези ва этник тарихи Т. 2007.
9. Аҳмедов Б. Ўзбекистон тарихи манбалари.- Т.,2000
10. Аҳмедов Б. Тарихдан сабоқлар – Т.,1994
11. Бўриев О., Набиев А., Шоймардонов И. Этнографиядан қизиқарли саволлар ва жавоблар. – Т., 1992
12. Вамбери Х. Бухоро еҳуд Мовароуннаҳр тарихи.- Т., 1990
13. Грицина А.А. Археологические памятники Сырдарыинской области.- Т.:Фан, 1992
14. Грицина А.А. Уструшанские были.- Т.:А.Кадыри, 2000
15. Жабборов И. Кўхна харобалар сири.- Т.,1968
16. Жабборов И. Этнография ва жаҳоннинг этник қиёфаси.- Т.:Ўқитувчи, 1982
17. Жабборов И. Жаҳон халқлари этнографияси.- Т.,1986
18. Жабборов И. Ўзбек халқи этнографияси.- Т.:Ўқитувчи, 1994
19. Итс Р.Ф. Введение в этнографию.- Ленинград:Университет, 1991

20. Кабиров А., Сагдуллаев А. Ўрта Осие археологияси. – Т.,1990
21. Набиев А., Бўриев О., Шоймардонов И. Ўзбекистон тарихини ўқитишида этнографик материаллардан фойдаланиш.-Т.:Ўқитувчи, 1996
22. Рустамов М. Ўзбек этнографияси.- Т.,1990
23. Сайдқұлов Т.С. Ўрта Осие халқлари тарихининг тарихшунослигидан лавҳалар.- Т.,1993
24. Ходжайов Т., Ходжайова Г. Ўзбек халқининг антропологияси ва этник тарихи.-Т.:Университет, 1995
25. Шониезов К. Ўзбек халқининг шаклланиш жараени.-Т.:Фан,2001
26. Кудратов С. Сардобалар ўлкаси.- Т.:Фан, 2002
27. Хасанов Х. Сайёҳ олимлар. Т.: «Ўзбекистон», 1981.

ТМІ үчүн адабиёттар:

1. Набиев А. Тарихий ўлкашунослик Тошкент. : Ўқитувчи. 1996.
2. Алимов И., Эргашев Ф., Бутаев А. Архившунослик. –Т. , 1997.
3. Арциховский А. В. Археология асослари . Т. , 1970.
4. Аҳмедов Б. Ўзбекистон тарихи манбалари . Т. , 2000
5. Грицина А.А. Археологические памятники Сырдарьинской области.- Т.:Фан, 1992
6. Грицина А.А. Уструшанские были.- Т.:А.Кадыри, 2000
7. Жабборов И. М. Ўзбеклар : турмуш тарзи ва маданияти. Тошкент. 2002.
8. Кабиров А., Сагдуллаев А. Ўрта Осие археологияси. – Т.,1990
9. Нафасов Т. Ўзбекистон топонимларининг изоҳли лўғати. Т., 1988.
- 10.Сагдуллаев А. С. Қадимги Ўзбекистон илк ёзма манбаларда. Т. , 1996.
- 11.Шониёзов К. Ўзбек халқининг этник шаклланиши Т. , 2001.
- 12.Хужайов Т. , Хужайова Г. Ўзбек халқининг антропологияси ва этник тарихи. Т. , 1995.
- 13.Кудратов С. Сардобалар ўлкаси.- Т.:Фан, 2002
- 14.Асқаров А. Ўзбек халқи этногенези ва этник тарихи Т. 2007.

**"Tarixiy o'lkashunoslik" fanidan
REYTING IShLANMASI**

JAMI auditor soat hajmi – 132 soat

Shundan ma'ruza- 26 s., ceminar - 38 s.,mustaqil ish – 68s.

Maksimal ball - 100 b. Saralash balli - 55 b.

A'lo -86-100 b.

Yaxshi – 71 - 85 b.

Qoniqarli - 55-70 b.

Tr	Nazorat turlari	Mashg`ulot ko`rinishi	Soni	Jami Ball
1tur	JB	1. Seminar mashg`ulotini bajarish 2. Konspektni topshirish 3. Referat tayyorlash 4. TMI (uyga vazifa)	13 ta x 1.5 2ta x 1,5 1ta x 7.5 4ta x 5	19.5 ball 3 b. 7.5 ball 20 ball
JB	Jami	55 %		55 b.
1tur	OB	1. Nazorat ishi 2. TMI (Asar tahlili)	2ta x 5 1ta x 5	10 ball 5 ball
2tur	OB	1. Og'zaki so'rov	1ta x 5	5 ball
OB	Jami	20%		20 b.
	YaB	Tayanch iboralar yordamida yozma ish (1 variantda 3 ta savol) yoki test 1 variantda 30ta test)	3ta x10	30 ball
YaB	JAMI			30 ball

1-tur 1-4 mavzular bo`yicha,

2-tur 5-7 mavzular bo`yicha o`tkaziladi.

«Tarixiy o'lkashunoslik» fanidan talabalar bilimini baholash mezoni

1. JB

1.1. JB bo`yicha seminar mashg`ulotida faol qatnashgshan talabaga, javobi to`liq va to`g`ri bo`lsa 1 -1.5 ball beriladi, agar kamchiliklari bo`lsa 0.5-0.9 ball beriladi.

1.2. Talabaning konspekt daftari talabga to`la javob bersa 1,5 ball, daftar talbaga qisman javob bersa, uning hajmi va sifatiga qarab 1,0-0,5 ball beriladi.

1.3. Uyga berilgan topshiriq bajarilishining hajmi va sifatiga qarab 1-5 ballgacha berish mumkin.

2.OB

2.1. Oraliq baholash yozma nazorat ishi yoki og'zaki so'rov ko`rinishida o`tkazilib, undan 5 ta savolga javob berish so`raladi. Har bir savolga javob 1 ballgacha baholanadi.

2.2. Berilgan mavzu bo`yicha referat tayyorlanadi:

➤ Referatda mavzu to`liq ochilgan, to`g`ri xulosa chiqarilgan va amaliy takliflari bo`lsa chiqarilgan va amaliy takliflari bo`lsa- 6-7.5 ball

➤ Mavzu mohiyati ochilgan, xulosasi bor 4-5 ball

➤ Mavzu mohiyati yoritilgan, kamchiligi bo`lsa -3-2 ball beriladi.

2.3. TMI (kitob tahlili). Tahlilning mazmuni, kitobda ko`tarilgan muammolarning tushunilishi, mohiyatini ochib bera olishi sifatida qarab 1 dan 10 ballgacha baholanadi.

3. YaB

3.1. Yakuniy baholashda talaba 3 ta savolga yozma javob berishi lozim
Har bir yozma savolga 10 ball ajratiladi.

- Agar savol mohiyati to`la ochilgan bo`lib, to`la va atroficha, tanqidiy nuqtai nazarda bayon qilingan bo`lsa 8-10- ball
- Savolning mohiyati ochilgan, asosiy faktlar to`g`ri, qisqacha bayon qilingan bo`lsa 5-7 ball
- Savolga javob berilgan, kamchiliklari bor bo`lsa 1-4 beriladi.

(Agar YaB test shaklida o`tkazilsa, har bir variantda 30ta test, har bir to`g`ri javob uchun 1 - jami 30 ball ajratiladi)

FAN BO`YICHA TA`LIM TEXNOLOGIYALARINI ISHLAB CHIQISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI

Tarixiy o`lkashunoslik o`quv kursi bo`yicha yuqori ilmiy-pedagogik darajada tashkil etilishi, muammoli mashg`ulotlar o`tkazish, darslarni savol-javob tarzida tashkil qilish, ilg`or pedagogik texnologiyalardan va multimedia qo'llanmalardan foydalanish, talabchanlik, talabalar bilan yakka tartibda ishlash, erkin muloqotga kirishishga jalb qilish va boshqa tadbirlar ta`lim ustuvorligini ta'minlaydi.

Fanning maqsadi. Talaba-yoshlarda bilim, ko`nikma va malakalar tizimini tarkib toptirish va shakllantirish.

Fanni o`qitishning vazifalari. Maqsadni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalarni bajarish lozim bo`ladi: talabalarga ma`naviyat haqida, uning manbalari va asoslari, tarixiy rivojlanishi, ma`naviyat taraqqiyot bosqichlarini ko`rsatib berish, shuningdek, ma`naviyat masalasidagi Prezidentimizning kontseptual g`oyalari, ta`riflarini o`rganishdan iboratdir. Bularidan tashqari mazkur fanni o`rganish davomida talabalarda tariximizga qiziqishini orttirish, Markaziy Osiyolik buyuk ajdodlarimizning ma`naviy qarashlari, mustaqillik yillarida “O`zbekiston tarixi” berilgan e`tibor haqida atroficha ma`lumot oladi.

Shaxsga yo`naltirilgan ta`lim. O`z mohiyatiga ko`ra ta`lim jarayonining barcha ishtirokchilarini to`laqonli rivojlanishlarini ko`zda tutadi. Bu esa ta`limni loyihalashtirilayotganda, albatta, ma`lum bir ta`lim oluvchining shaxsini emas, avvalo, kelgusidagi mutaxassislik faoliyati bilan bog`liq o`qish maqsadlaridan kelib chiqqan holda yondashishga e`tibor qaratishni amalga oshiradi. Har bir talabaning shaxs sifatida kasbiy takomillashuvini ta'minlaydi. Ta`limning markaziga bilim oluvchi qo`yiladi.

Tizimli yondashuv. Ta`lim texnologiyasi tizimning barcha belgilarini o`zida mujassam etmog`i lozim: jarayonning mantiqiyligi, uning barcha bo`g`inlarini o`zaro bog`langanligi, yaxlitligi bilim olish va kasb egallashning mukammal bo`lishiga hissa qo`shadi.

Faoliyatga yo`naltirilgan yondashuv. Shaxsning jarayonli sifatlarini shakllantirishga, ta`lim oluvchining faoliyatini jadallashtirish va intensivlashtirish, o`quv jarayonida barcha qobiliyat va imkoniyatlarni, tashabbuskorlikni ochishga yo`naltirilgan ta`limni ifodalaydi. Egallangan bilimlarning ko`nikma va malakaga aylanishi, amaliyotda tatbiq etilishiga sharoit yaratadi.

Hamkorlikdagi ta’limni tashkil etish. Demokratlilik, tenglik, ta’lim beruvchi va ta’lim oluvchi o’rtasidagi sub’ektiv munosabatlarda hamkorlikni, maqsad va faoliyat mazmunini shakllantirishda erishilgan natijalarni baholashda birgalikda ishlashni joriy etishga e’tiborni qaratish zarurligini bildiradi. Ta’lim jarayonida “sub’ekt-sub’ekt” munosabatlari tarkib topadi.

Muammoli ta’lim. Ta’lim mazmunini muammoli tarzda taqdim qilish orqali ta’lim oluvchi faoliyatini aktivlashtirish usullaridan biri. Bunda ilmiy bilimni ob’ektiv qarama-qarshiligi va uni hal etish usullarini, dialektik mushohadani shakllantirish va rivojlantirishni, amaliy faoliyatga ularni ijodiy tarzda qo’llashni ta’minlaydi. Muammoli savol, vazifa, topshiriq va vaziyatlar yaratish va ularga echim topish jarayonida ongli, ijodiy, mustaqil fikrlashga o’rgatiladi.

Axborotni taqdim qilishning zamonaviy vositalari va usullarini qo’llash - hozirgi axborot kommunikatsiya texnologiya vasitalari kuchli rivojlangan sharoitda ulardan to’g’ri va samarali foydalanish, axborotlarni tanlash, saralash, saqlash, qayta ifodalash ko’nikmalari hosil qilinadi. Bu jarayonda kompyuter savodxonligi alohida ahamiyat kasb etadi.

O’qitish metodlari va texnikasi. Ma’ruza (kirish, mavzuga oid, vizuallash), muammoviy usul, keys-stadi, pinbord, paradokslar, loyiha va amaliy ishslash usullari.

O’qitish vasitalari: o’qitishning an’anaviy vositalari (darslik, ma’ruza matni, ko’rgazmali qurollar, xarita va boshqalar) bilan bir qatorda – axborot-kommunikatsiya texnologiya vositalari keng ko’lamda tatbiq etiladi.

Kommunikatsiya usullari: tinglovchilar bilan operativ ikki yoqlama (teskari) aloqaga asoslangan bevosita o’zaro munosabatlarning yo’lga qo’yilishi.

Teskari aloqa usullari va vositalari: kuzatish, blitz-so’rov, joriy, oraliq va yakunlovchi nazorat natijalarini tahlili asosida o’qitish diagnostikasi amalga oshiriladi.

Boshqarish usullari va tartibi: o’quv mashg’uloti bosqichlarini belgilab beruvchi texnologik xarita ko’rinishidagi o’quv mashg’ulotlarini rejalshtirish, qo’ylgan maqsadga erishishda o’qituvchi va tinglovchining birgalikdagi harakati tartibli yo’lga qo’yiladi.

Monitoring va baholash: butun kurs davomida ham o’qitish natijalari reyting tizimi asosida nazorat va tahlil qilib boriladi. Kurs oxirida yozma ish yordamida ta’lim oluvchilarning bilimlari baholanadi.

IV. MULTIMEDIA VOSITALARI VA TAQDIMOTLAR RO`YXATI:

TAVSIYA QILINADIGAN ADABIYOTLAR:

1. Asqarov A. Eng qadimiy shahar – T.,2001
2. Kabirov J., Sagdullaev A. O’rta Osie arxeologiyasi – T.,1990
3. Staviskiy B.Ya. Srednyaya Aziya v Kushanskiy period – M.,1963
4. Pidaev Sh.R. Sirli kushonlar sultanati – T.,1990
5. Pugachenkova G.A. Xalchayan – T.,1966
6. Tolstov S.P. Qadimgi Xorazm madaniyatini izlab – T., 1964
7. Shishkin V.A. Varaxsha – T.,1963

8. G'ulomov Ya.G'. Arxeologiya tarix fani xizmatida – T.,1976
9. Qudratov S. O'rta Osieda ilk davlatlarning paydo bo'lishi va rivojlanishi-Guliston, 1999
10. Muhammadjonov A.R. Qadimgi Toshkent – T.,1988
11. O'zbekiston tarixi – T.,1999
12. Drevneyshie gosudarstva Sredney Azii i Kavkaza. – M.:Nauka, 1985

Asosiy adabiyotlar:

1. Sagdullaev A. Qadimgi O'rta Osiyo tarixi.- T.:Universitet, 2004
2. Abdushukurova I. MOJTsB fanidan muammoli ma'ruzalar to'plami – Guliston,GulDU, 2004
3. Pidaev Sh.R. Poseleniya Kushanskogo vremeni Severnoy Baktrii. T., 1978g.

Qo'shimcha adabiyotlar:

4. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. T., 1998y.
5. Asqarov A. Eng qadimiy shahar- T., 2001
6. Annaev T., Shaydullaev Sh. Surxondaryo tarixidan lavhalar.- T.:O'zbekiston, 1997
7. Arxeologlar hikoya qiladi.- T.:Fan, 1974
8. Askarov A.A. Drevnezemledelcheskaya kultura epoxi bronzo' yuga Uzbekistana.- -T.:Fan, 1977
9. Vinogradov A.V. Neoliticheskie pamyatniki Xorezma. G'G' Materialo' XAETE. Vo'p.8. M.:Nauka, 1962
10. Gulyamov Ya.G., Islamov U., Askarov A. Pervobo'tnaya kultura i vozniknenie oroshaemogo zemledeliya v nizovyax Zarafshana.- T.:Fan, 1966
11. Drevnie tsivilizatsii – M.:Mo'sl, 1989
12. Drevneyshie gosudarstva Kavkaza i Sredney Azii – M.: Nauka, 1985
13. Islamov U.I. Pehera Machay.- T.:Fan, 1975
14. Islamov U.I., Timofeev V.I. Kultura kamennogo veka Tsentralnoy Fergano'.- T.:Fan, 1986
15. Kabirov J. Sarmishsoyning qoya toshlaridagi rasmlari.- T.:Fan, 1976
16. Kabirov J., Sagdullaev A. O'rta Osiyo arxeologiyasi- T., 1990
17. Karimov Sh., Shamsutdinov R. Vatan tarixi. - T., 1997
18. Kaso'mov M.R. Mnogosloynaya paleoliticheskaya stoyanka Kulbulak v Uzbekistane.G'G'MIA. 185. M., 1972
19. Masson V.M. Srednyaya Aziya i Drevniy Vostok.- M-L.,1964
20. Masson V.M. Poselenie Djeytun.- L.:Nauka, 1971
21. Mirsoatov T.M. Drevnie shaxto' Uchtuta.- T.:Fan, 1973
22. Moloni N. Arxeologiya – M.:Rosmen, 1996
23. Muxamedjanov A.R. Istoriya orosheniya Buxarskogo oazisa s drevneyshix vremen do nachala XX veka.- T.:Fan, 1978
24. Muhammadjonov A.R. Qadimgi Toshkent –T., 1988

25. Okladnikov A.P. Issledovanie musterskoy stoyanki i pogrebeniya neandertaltsa v grote Teshik-Tash G'G' Yujno'y Uzbekistan. Paleoliticheskiy chelovek.- M.,1949
26. Pidaev Sh.R. Sirli kushonlar sultanati – T., 1990
27. Pugachenkova G.A. Xalchayan – T.,1966
28. Ranov V.A. Drevneyshie stranitso' istorii chelovechestva.- M.,1988.
29. Rtveladze E.V. O'rta Osiyoning qadimgi tangalari- T.,1987
30. Sadullaev A. va b. O'zbekiston tarixi - T.:Universitet,1997.
31. Sarianidi V.I. Eneoliticheskoe poselenie Geoksur. G'G' Trudo' YuTAKE.T.10 - Ashxabad, 1960
32. Srednyaya Aziya v epoxu kamnya i bronzo'.- M.-L:Nauka, 1969
33. Staviskiy B.Ya. Srednyaya Aziya v Kushanskiy period – M., 1963
34. Suleymanov R.X. Staticheskoe izuchenie grota Obiraxmat.- T.:Fan, 1972
35. Tolstov S.P. Drevniy Xorezm.- M.,1948
36. Tolstov S.P. Po drevnim deltam Oksa i Yaksarta.- M.,1962
37. Tashkenbaev N.X., Suleymanov R.X. Kultura drevnekamennogo veka dolino' Zarafshana – T.:Fan, 1980
38. Usmonov K. O'zbekiston tarixini yoritishning nazariy-metodologik asoslari va komil insonni tarbiyalashdagi ahamiyati. Ma'ruza matni. T, 1998.
39. Tolstov S.P. Qadimgi Xorazm madaniyatini izlab – T., 1964
40. Shaydullaev Sh. Severnaya Baktriya v epoxu rannego jeleznogo veka- T., 2000
41. Shirinov T.Sh. Orudiya proizvodstva i orujie epoxi bronzo' sredneaziatskogo Mejdurechya- T.:Fan, 1986
42. Shishkin V.A. Varaxsha- T., 1963
43. Eshov B. So'g'diyona tarixidan lavhalar.- T.:Universitet, 2002.
44. O'zbekiston tarixi –T., 1999
45. O'zbekiston tarixi.- T.:Universitet, 1997
46. O'zbekiston tarixi.- T.:Yangi asr avlodi, 2003
47. G'ulomov Ya.G'. Korazmning sug'orilishi tarixi – T.:Fan, 1959
48. G'ulomov Ya.G'. Arxeologiya tarix fani xizmatida.- T.:Fan, 1976
49. G'ulomov X., Tatibaev A. O'rta Osiyo va jahon tarixi. -T. :Universitet, 1994.
50. Qudratov S. O'rta Osiyoda ilk davlatlarning paydo bo'lishi va rivojlanishi-Guliston., 1999
51. Kudratov S. Sardobalar o'lkasi. T., 2001y.
52. Jabborov I. Antik madaniyat va ma'naviyat hazinasi. T., 1999y.
53. Shoniyo佐 K. Qang' va qang'lilar. T., 1990y.
54. Eshov B. Qadimgi O'rta Osiyo shaxarlari tarixi. T., 2006y.
55. Moziydan sado jurnali
56. O'zbekiston moddiy madaniyati tarixi jurnali

2. Internetdan olish mumkin bo`lgan ma'lumotlar saytlari

3. www.tarih.uz
4. www.ref.uz
5. www.uzsci.net
6. www.uzreport.uz
7. www.press-service.uz
8. www.kango.net.ru
9. uwed.uz
10. academy.uz
11. catalog.dodo.uz
12. gucheb.org
13. ttesi.uz
14. www.istedod.uz
15. www.akademik.ru
16. www.islom.uz
17. www.ziyo.net
18. www.pedagog.uz
19. www.kutubxona.uz
20. <http://www.uforum.uz/> - O'zbekiston forumchilari sayti
21. [http://guldu.zn.uz/-](http://guldu.zn.uz/) Guliston Davlat Universiteti ziyonetdagি blogi
22. <http://www.ref.uz/> - Feferatlar kollektisyasi
23. <http://www.dissertant.uz/> - Yosh olimlar portali
24. <http://www.goldenpages.uz/> - O'zbekistonning oltin sahifalari
25. <http://www.e-darslar.net/> – Elektron onlayn darslar manzili
26. <http://www.vlibrary.freenet.uz/> — Elektron darsliklar kutubxonasi
27. <http://www.multimedia.uz/> – Multimediya umumta'lim dasturlarini rivojlantirish markazi
28. <http://www.talim.uz/> – Masofaviy o'qitish ta'lim markazi
29. <http://wwwilm.uz/> – Masofaviy ta'lim va test o'tkazish tizimi
30. <http://www.DTM.uz/> – Test markazi sayti
31. <http://www.allbest.ru/> – Elektron kutubxonalar bibliotekasi
39. <http://www.edu.ru/> – Rossiya federasiyasi ta'lim portali

1 - MAVZU: TARIXIY O`LKASHUNOSLIK FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI

Ajratilgan vaqt -2 soat

Asosiy savollar:

- 1 Tarixiy o`lkashunoslik fanining predmeti.
2. Tarixiy o`lkashunoslik fanining maqsadi va vazifalari

Tayanch tushuncha va iboralar:

Tarixiy o`lkashunoslik, fanning predmeti, o`rganish ahamiyati, maqsadi va vazifalari.

Mavzuga oid muammo:

1. «Tarixiy o`lkashunoslik» soatlari 2005-2006 o`quv yilidagi rejaga binoan biroz qisqargan bo`lib, ma`ruza va seminar mashg`ulotlari hajmi turlicha. Sizningcha o`quv dasturiga qanday mavzularni qo`shtimcha kiritса maqsadga muvofiq bo`lardi? Nima uchun shunday deb o`ylaysiz?

1-asosiy savol:

Tarixiy o`lkashunoslik fani predmeti.

1-savol bo`yicha dars maqsadi:

Talabalarga tarixiy o`lkashunoslik fanining predmeti va o`rganish ob'ektlarini ochib berish, uni o`rganish ahamiyatini tushuntirish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 1.1. Tarixiy o`lkashunoslik fani predmeti va o`rganish ob'ektlarini biladi.
- 1.2. Tarixiy o`lkashunoslikni o`rganish ahamiyatini ochib beradi.

1-asosiy savol bayoni:

Bugungi o`z-o`zini anglab, mustaqilligimiz kun sayin mustahkamlanib borayotgan sharoitda ona yurtning har bir farzandi uchun Vatan tarixini sevish, o`rganish, diliga jo etishdan ham muqaddasroq burch bo`lmasa kerak. Otabobolarimiz, ajdodlarimizning aql-zakovati, oltin qo`li ila kishi aqli bovar qila olmaydigan darajada nafis va nozik qilib ishlangan naqshlar, qadimiylari va navqiron Samarqand, Buxoro, Xiva devorlarida o`zini ko`z-ko`z qilib turibdi. O'sha davr uslubi bilan yuksak mahorat ko`rsatib qurilgan muhtasham binolar va bu binolardagi Sharq uslubiga xos uymakorlik naqshlari o`z taraqqiyotining cho`qqisiga ko`tarilganligidan guvohlik beradi. Ajdodlarimizning yuksak san'ati timsollari bugun hammani lol qoldirib turibdi. qadimgi va o`rta asrlar me'morchilik obidalarini saqlash, o`rganish va muhofaza qilish hozirgi zamon yosh avlodni, mehnatkashlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda, xalqlarning do`stligini mustahkamlashda katta rol o`ynaydi. Shuning uchun ham o`tmish tarixiy va moddiy-madaniy yodgorliklarini o`rganish, muhofaza qilishning rolini oshirishning muammolarini xal qilishga katta ahamiyat berilmoqda. Prezidentimiz I.Karimov ta'kidlaganlaridek, "tarixiy xotirasiz kelajak yo`q". O`z tarixini bilmagan xalq manqurtga aylanadi.

Tarixni bilishda esa tarixiy o`lkashunoslik fanining o`rni alohida ahamiyat kasb etadi.

Tarixiy o`lkashunoslik hozirgi kunda o`z mustaqilligini qo`lga kiritgan O`zbekiston xalqlarining qadimiy tarixini, uning jahon taraqqiyotiga qo`shgan katta hissasini, o`z bag`ridan Al Xorazmiy va Ali Kushchi singari mashhur matematiklar, Ahmad Farg`oniy va Ulug`bekdek falakiyat bilimdonlari, Ibn Sino kabi tabiblar, Narshaxiy va Abulg`ozixon singari tarixchilar, Forobiydek faylasuflar, Zamaxshariy kabi lingvistlarni yetishtirib, jahon taraqqiyotiga qo`shgan hissasini daliliy ashyolar vositasi bilan isbotlab beradi.

Tarixiy o`lkashunoslik yana shunisi bilan ahamiyatliki, unda tarixiy, ma'naviy yodgorliklar, arxeologik, antropologik, etnografik, etnik, toponimik materiallar ham o`z ifodasini topgan.

O`zbek xalqining tarixiy, madaniy va me'morchilik yodgorliklari jahon madaniy merosining tarkibiy qismi bo`lib, jahon sivilizatsiyasiga qo`shilgan goyat katta ulushdir. Mana shunday muhim, nodir, qimmatli ahamiyatga molik bo`lgan moddiy va ma'naviy yodgorliklarni har tomonlama ilmiy va amaliy jihatdan o`rganadigan va tahlil qiladigan fan ham "Tarixiy o`lkashunoslikdir".

O`lkashunoslik fani ta'lif-tarbiyani turmush, ishlab chiqarish, yangi jamiyat qurish tajribasi bilan uzviy bog`liq holda o`rganadi. O`qitish jarayonida o`lka materiallaridano`rinli foydalanish o`quvchilarning o`z o`lkasini, uning tarixini bilib olishga, chuqur bilim olishga, mustaqil ijod qilishga bo`lgan qiziqishini orttiradi va kelgusi hayot yo`lini tanlab olishga yordam beradi. Maktab o`lkashunosligi fanlar o`rtasidagi aloqani mustahkamlaydi hamda o`qituvchi zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. U dastur asosida, uz a'zolarining bilim darajasi hamda ijodiy kobiliyatlarini hisobga olgan holda tadqiqot o`tkazish ishining rejasi va ish hajmi hamda uslubini ishlab chiqadi. O`lkashunoslikning butun muvaffaqiyati shu ishga rahbarlik qilayotgan o`qituvchining bilimiga va tashkil qila olishiga bog`liq. Agar o`qituvchi o`z o`lkasini yaxshi bilsa, bu haqdagi og`zaki va yozma manbalarni muntazam o`rganish bilan birga o`quvchilarning ota-onalari, keksalar, o`lkashunoslik tashkilotining xodimlari bilan suhabatlar olib borib, pedagogik mahoratini ishga solsa, o`quvchilarning faolligi ortib boradi, o`tilgan materiallarni o`tib o`zlashtirish bilan birga uning hayotga ham tadbik qila boshlaydi. Natijada o`quvchilarning puxta bilim olishi bilan birga o`z o`lkasiga mehr-muhabbati ortadi, va tarixiy tasavvuri hamda tarixiy tushunchasi shakllanib boradi.

O`lkashunoslik tarixiy obidalarni saqlash va himoya qilish, qadimiy manzilgohlarni topishda ham katta rol o`ynaydi. U jamoa bo`lib yashash, ishlash va ijod qilishga o`rgatadi. O`quvchilarda sinchkovlik, tirishqoqlik, tevarak-atrofqa havas bilan boqish, tadqiqotga qiziqish, Vatanni sevish va uni ardoqlash hislari shakllanib boradi. O`lkashunoslik o`quvchilarda o`z Vataniga mehr uyg`otish bilan birga ularni estetik ruhda tarbiyalashga ham munosib hissa qo`shadi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Nima uchun o`tmish tarixiy va moddiy-madaniy yodgorliklarni o`rganish, ularni muhofaza qilishga katta ahamiyat berilmogda?
2. Tarixiy o`lkashunoslik fani nimani o`rganadi?

3. Tarixiy o`lkashunoslik fanining ta'limiy ahamiyatini ochib bering.
4. Tarixiy o`lkashunoslik fanining tarbiyaviy ahamiyatini ochib bering.
5. Tarixiy o`lkashunoslik fanining tarixiy fanlar tizimida to`tgan o`rnini ko`rsating.

2-asosiy savol:

Tarixiy o`lkashunoslik fanining maqsadi va vazifalari.

2-savol bo`yicha dars maqsadi:

Tarixiy o`lkashunoslik fanini o`rganishdan maqsadi va uning vazifalarini talabalarga tushuntirib berish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 2.1. Tarixiy o`lkashunoslik fanini o`rganishdan maqsadni tushunadi.
- 2.2. Tarixiy o`lkashunoslik fani vazifalarini izohlab beradi.

2-asosiy savolning bayoni:

Oliy o`quv yurtlarda va mакtabda o`qitilayotgan tarixiy o`lkashunoslik fani ma'lum ikki maqsadni: birinchidan, o`z o`lkasining o`tmishi va hozirgi hayoti tarixini har tomonlama ilmiy asosda o`rganish yo`li bilan to`plangan arxeologik, etnografik, toponimik, nodir qo`lyozmalar, arxiv hujjatlarini saralash, tartibga solish va tahlil qilishni; ikkinchidan, to`plangan o`lka materiallaridan o`quv-tarbiyaviy ishlarda o`rinli va samarali foydalanib, yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashni ko`zda tutadi. Tarixiy o`lkashunoslikni o`qitish va o`rganishda mahalliy materiallardan, tarixchi olimlar asarlaridan, arxiv materiallaridan, muzey ma'lumotlaridan, arxivlardagi kartoteka va ko`rsatkichlardan foydalaniladi.

O`lkashunoslikning asosiy vazifalari to`plangan materiallar bo`yicha talabalarda o`lka haqida to`liq tasavvurni vujudga keltirish, o`lkadagi e'tiborga molik ob'ektlar tarixini va shu kabilarni bilish bo`lib, bular quyidagi masalalarni o`rganish orqali shakllantiriladi.

Tarixiy yodgorliklar. Bunga insoniyat hayotidagi eng muhim tarixiy voqealar, jamiyatning rivojlanish bosqichlari, inqilobiy harakat bo`lib o`tgan joylar, atoqli sarkardalar, yirik davlat, fan va madaniyat arboblarining nomlari bilan bog`liq voqealari, o`tmishdan qolgan qo`lyozma asarlari va shu kabilar kiradi.

Arxeologiya yodgorliklari. Bunga ko`hna shaharlar, qo`rg'onlar, qal`alar, qadimiy manzilgohlar, istehkomlar, korxonalar, kanallar, shuningdek yo`llarning qoldiqlari, dafn joylari, tosh haykallar, qoyadagi tasvirlar va boshqalar kiradi.

Shahar qurilishi va me'morchilik yodgorliklariga me'morchilik ansamblari va komplekslari, tarixiy markazlar, kvartallar, maydonlar, shaharlar va boshqa aholi yashaydigan joylarning qoldiqlari, fuqaro, sanoat, harbiy, diniy,xalq me'morchiligi inshootlari kiradi.

San'at yodgorliklariga monumental, tasviriy, amaliy-dekorativ va boshqa turdag'i san'at asarlari kiradi.

Yodgorlik hujjatlari. Bunga markaziy va mahalliy davlat hokimiyyati organlari va davlat boshqaruvi organlaridan qolgan turli hujjatlari, boshqa yozma va chizma hujjatlari, kino-foto hujjatlari va tovush yozuvlari, shuningdek qadimiy qo`lyozmalar hamda arxiv materiallari, folklor va musiqa yozuvlari, nodir bosma nashrlar kiradi.

Etnografik va toponimik materiallarga xalq urf-odatlari, moddiy-ma'naviy madaniyat, xalqlarning ertak, folklor, mifologiyasi hamda joy nomlarining ilmiy jihatdan kelib chiqishini o`rganish kiradi.

Yuqoridagi manbalarni o`rganish va umumlashtirish ilmiy o`lkashunoslik tadqiqotchilari, jamoat o`lkashunosligi va havaskorlari uchun ham, u yoki bu voqealarga tavsif berish, turli tarixiy tushunchalarga aniqlik kiritish uchun ham zarurli ma'lumot bo`lib xizmat qiladi .

Har bir o`quvchiga zarur bilimlarni berish, ularni ona-yurt va jahon madaniyati boyliklaridan bahramand qilish, ma'naviy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash umumta'lim maktabining asosiy vazifasidir. O`quvchilarning to`laqonli umumiylarini ta'lim sohiblari bo`lib yetishishlari uchun barcha shart-sharoitlar yaratib berilishiga ko`p darajada bog`liqdir. O`qitish shakl va usullarining xilma-xilligi, shaxsiy qobiliyat va maylni hisobga olish, unumli mehnatga jalgan qilish yoshlarning jamiyat ehtiyojlarini tushunib va hisobga olib kasb hamda ta'limni davom ettirish yo'llarini tanlashlariga yordam berishi lozim. Bu vazifani amalga oshirish o`qituvchidan maktabda ta'lim-tarbiya ishlarining umumiylarini saviyasini kutarish, o`qish-o`qitishning eng yaxshi shakl va usullarini izlab topish hamda ularni joriy qilishni talab qiladi.

Tarixni o`qitishda o`lkashunoslik materiallardan foydalanish dars mashg`uloti mazmunini boyitibgina qolmay, balki uni maroqli ham qiladi. Jonajon o`lka, uning boy o`tmishi va mavjlanib turgan hozirgi kunini o`rganish o`quvchilarning bilim doirasini kengaytiradi, ularni tabiat va jamiyat xodisalarini mustaqil kuzatishga o`rgatadi, ularda o`z ona-yurti va xalqiga mehr-muhabbat tuyg`ularini kuchaytiradi. O`lkashunoslik materiallari maktab va o`qituvchiga yosh avlodni vatanparvarlik va fidokorona mehnat an'analari ruhida tarbiyalashga yordam beradi. Dars samaradorligini, xususan tarix fanini o`qitish samaradorligini va sifatini oshirishda, dars jarayoni va sinfdan tashqari ishlarda boshqa vositalar qatori o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish yangi an'analarga aylanib bormoqda.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Tarixiy o`lkashunoslikni o`qitishdan maqsadni tushuntiring.
2. O`lkashunoslikda foydalaniladigan manbalarni izohlang.
3. Tarixiy o`lkashunoslik fani vazifalarini ochib bering.
4. Bugungi kunda o`qish va o`qitish samaradorligi va sifatini oshirishda o`lkashunoslik materiallaridan foydalanishning o`rnini baholang.

Mavzu bo`yicha o`z echimini kutayotgan muammolar:

- Hozirgi kunda o`lkashunoslik fanining maqsadi va vazifalaridan kelib chiqqan holda universitet talabalariga o`lkamizning qaysi davri tarixini o`rgatish muhim deb hisoblaysiz?
- O`lkashunoslik fanining hozirgi kunda tarix darslari sifatini oshirishdagi rolini tushuntiring.

Adabiyotlar:

1. Karimov I. Tarixiy xotirasiz kelajak yo`q. - T.,1998
2. Nabiev A. Tarixiy o`lkashunoslik. -T.:O`qituvchi, 1996.

2-MAVZU: TARIXIY O`LKASHUNOSLIK FANINING RIVOJLANISHI

Ajratilgan vaqt: ma'ruza - 2 s.,

Asosiy savollar:

1. 1917 yilga qadar o`lka tarixini o`rganishning ahvoli
2. O`rta Osiyo tarixini o`rganishga rus sharqshunoslarning qo'shgan hissasi
3. Rus sharqshunosligining mahalliy tarixchilikka ta'siri

Tayanch tushuncha va iboralar:

Rus sharqshunoslari, o`lkashunoslik to'garaklari, mahalliy o`lkashunoslari, o`lkashunoslik fani

Mavzuga oid muammolar:

1. Ma'lumki, o`rta asrlarda O`rta Osiyoda ko`plab muarrihlar ijod qilib, bir qator tarixiy asarlar yaratishgan. Ushbu mualliflar tarixiy o`lkashunoslikka hissa qo'shgan desa bo`ladimi? Fikringizcha, ularning o`lkashunoslikdagi xizmatlari nimadan iborat?
2. Rus sharqshunoslari o`lkamizni chorizm manfaatlarini ko'zlab o'rgangan bo`lsalar-da, ular o`lkashunoslik faninig rivojiga katta hissa qo'shganlar deb hisoblanadi. Sizningcha bu fikr to'grimi? Nima uchun?

1-asosiy savol:

1917 yilga qadar o`lkani o`rganish masalasi.

Dars maqsadi:

O`lkashunoslik faniga asos solinganligini ochib berish, mahalliy tarixchilik mualliflari asarlarini sharhlab berish, mahalliy tarixchilar asarlarining o`lkani o`rganishdagi ahamiyatini ochib berish

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 1.1. O`lkashunoslik faniga gachon asos solinganini biladi
- 1.2. Mahalliy tarixchilar asarlarini izohlaydi, udarning mazmun-mohiyatini biladi.
- 1.3. 1917 yilgacha bo`lgan davrda yaratilgan tarixiy asarlarni biladi, ulardan o`lkaga oid qanday ma'lumotlar aks ettirilganligi ochib beradi.
- 1.4. Mahalliy tarixchilar asarlarining o`lka tarixini o`rganishdagi ahamiyatini ochib beradi.

1-asosiy savol bayoni:

Rus olimi M.V.Lomonosov o'z o`lkasini mukammal o`rganish maqsadida 1761 yili 30 savoldan iborat javob varakasi tuzib, aholi o`rtasida tarqatgan edi. Ayni vaqtida bu bilan o`lkashunoslik faniga asos solingandi. O`lkani o`rganish masalasi O`rta Osiyo, shu jumladan O`zbekiston hududida Rossiyadan anchagina keyinrok, ya'ni X1X asrning ikkinchi yarmidan boshlanadi.

Rus olimlari O`rta Osiyoning chorizm tarafidan bosib olinishidan ancha ilgari bu o`lkani o`rganish bo'yicha bir qancha ishlar qilgan edilar. Biroq, X1X asrning birinchi yarmidagi o`lkani o`rganish, ya'ni mahalliy tarixchilik ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotidagi biqqlikka mos bo`lib, feodal tuzum manfaatlari

uchun xizmat qilar edi. Tarix fanidan feodal sinfining manfaatlari, xonlar va ular sulolasining taxtga egaligi va "odilligi"ni mafko`raviy jihatdan asoslash uchun foydalanib kelindi. Saroy tarixchilari o`zlarining asosiy e'tiborlarini siyosiy voqeliklarni xonlarning faoliyati va o'z raqiblari ustidan qozongan galabalarini ko`klarga ko`tarib maktash, saroydagi an'analarini tasvirlashga karatdilar. Chunki zamon shunday edi. Natijada bu davr tarixchiliginning mavzui jahon tarixchiligi mavzusidan bir qadar ajralib qoldi. X-XV asrlardagi mahalliy tarixchilar Muhammad Narshaxiy, Tabariy, Rashiddiddin, Nizomiddin Shomiy, Abulg'ozixon va boshqalarning asarlari o`zining mazmundorligi, faktik materialga boyligi bilan bu davrda yozilgan tarixiy asarlardan sezilarli darajada ajralib turadi. Sharqshunos A.A.Romaskevich Rashiddiddinning "Jome ut-tavorix" nomli asari ustida so'z yuritar ekan, haqli ravishda bu asar o`zining mazmuni va hajmi jihatidan muhimligini ko`rsatib, biz bu asardan keyin Eron tarixchiligidagi voqealarini bu xilda bayon qilish uchun bo`lgan intilishni ko`rmaymiz, deb yozgan edi. Bu O`rta Osiyo tarixchiligiga ham xos narsa edi.

X1X asr 30-yillarda Buxoro saroy tarixchisi Muhammad Yokub yozgan "Gulshan ul-muluk" nomli asar o'sha davr tarixiy manbalaridan biri hisoblanadi. Bu asar fors-tojik tilida yozilgan bo`lib, unda qadimgi zamonlardan to X1X asrning 30-yillarigacha bo`lgan Buxoro amirligidagi siyosiy voqealar bayoni beriladi. Asarda saroy voqeliklari, hukmron sinflar tarixi, o`zaro urushlar, unda erishilgan galabalar, xonlikning keyingi sulolasining genealogiyasi ifodalanib, jamiyatning rivojlanishida asosiy kuch bo`lgan xalq ommasining ahvoli, uning tilak-orzulari, xalq harakatlari va bu harakatning tub mohiyatini yoritishga bo`lgan intilishni deyarli ko`rmaymiz.

Yana o'sha davrda fors-tojik tilida yozilgan ikkinchi manba Buxoro saroy tarixchisi Muhammad Mir Olimning "Tarixi amir Nasrullo" nomli asaridir. Bu asar Buxoro amiri Nasrulloning (1826-1860) topshirigi bilan yozilgan. Asar XVIII asrning ikkinchi yarmida Buxoro amirligida yuz bergan siyosiy voqealarini, ichki va tashqi voqeliklarni tasvirlash bilan boshlanib, amir Nasrulloning hokimiyatga kelishi, uning dastlabki yillardagi davlatni boshqarishda to`tgan siyosati bilan tugallanadi. Asarda Buxoro amirligidagi 1821-1825 yillarda bo`lib o`tgan xitoy-qipchoqlar qo'zg'oloni va uning bostirilishi haqida so'zlanadi. Ammo asarda qo'zg'oloning asosiy sabablari va mohiyati ochib berilmagan, bu tabiiy hol bo`lib, saroy tarixchisidan buni kutish mumkin emas edi.

Yana shu yo`nalishda yozilgan tarixiy manbalardan biri mulla Ibodulla va mulla Ahmad Shariflar tomonidan fors-tojik tilida yaratilgan "Tarixi amir Haydar" nomli asardir. Asarda Ashtarkoniylar bilan mang'itlar sulolasi tarixi, amir Haydarning otasi amir Shohmurodning tug'ilishidan boshlab to amir Haydarning o'limi (1826) gacha Buxoro amirligida bo`lib o`tgan siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy voqealarga to'xtalib o`tilgan. Asarda 1820 yilda A.F.Negri boshlik Rossiyadan Buxoroga yuborilgan elchilik tashrifi to`g`risida ham ma'lumot berilgan.

Muhammad Sharifning xuddi o'sha davrni aks ettiruvchi "Toj ut-tavorix" ("Tarixlar toji") nomli asarida mang'itlar nasabnomasi, turkiy va mug'ul qabilalari, Chingizzon, uning avlod-ajdodlari, shayboniylar, ashtarkoniylar sulolasining tarixi beriladi. Umuman asar ashtarkoniylar, ayniqsa mang'itlar sulolasi vaqtida Buxoro

amirligidagi siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy voqeliklarni o`rganishda muhim rol o`ynaydi.

XIX asrning 40-yillarida yozilgan yirik tarixiy manbalardan biri Muhammad Hakimxon To`raning "Muntahab at-tavorix" nomli asaridir. Asarda XVIII asrning 70-yillaridan to Qo`qon xoni Umarxonning vafoti (1822), undan so`ng taxtga o`tirgan Madalixongacha bo`lgan davrdagi Qo`qon xonligi tarixiga doir siyosiy voqealar tasvirlangan. Hakimxon to`ra xon bilan birga yurib, XIX asrning birinchi choragidagi voqealarga aralashadi. U saroydagi fisq-fujur, viloyatlardagi siyosiy tortishuvlar, xonlikning tashki va ichki siyosatini, Buxoro amirligidagi siyosiy xodisalarni o`z ko`zi bilan ko`rib, ularni o`z asarida aks ettirgan. Ashtarxoniylardan so`ng taxtga o`tirgan o`zbeklarning ming sulolasi haqida, Umarxonning hukmronlik qilgan (1810-1822) vaqtdagi siyosiy voqealar aniq va izchillik bilan ifodalangan. Asarning qimmati shundaki, Rossianing O`rta Osiyoga nisbatan to`tgan siyosati va o'sha vaqtdan O`rta Osiyoliklarning Rossiyaga bergen bahosini aniqlashda u muhim o`rin tutadi, chunki muallif Rossiyada bo`lib, u yerdagi hayot bilan bevosita tanishgan, Rossiya bilan bog`lanish masalasida ilg`or fikrlarni bayon qilgan. Muallif o`z asarida 1821-1825 yillarda Buxoroda bo`lib o`tgan xitoy qipchoqlar qo`zg'olonida qatnashganlarni "xoin kishilar" deb qoralaydi.

Qo`qon xonligi tarixiga oid manbalardan biri Avaz Muhammadning fors-tojik tilida yozilgan "Tarixi jahonnomai" asari bo`lib, o`z ko`zi bilan ko`rganlarining bayoni hamda tarixiy manbalar asosida yozilgan ikki kitob va geografik qo`shimchadan iborat. Asarning birinchi qismida insonning paydo bo`lishidan boshlab, to XVI asrgacha bo`lgan hukmdorlar tarixi berilgan. Asarning ikkinchi qismida Qo`qon xoni Olimxon (1798-1810) va Umarxon (1810-1822) hukmronligi davri siyosati to`liq berilgan. Asarda Buxoro amirining xitoy-qipchoqlar va qoraqalpoq xalqlariga nisbatan to`tgan siyosati, Qo`qon xonligi bilan Buxoro amirligi o`rtasidagi munosabatlar, rus askarlari tomonidan Samarqand va Kattaqo`rg`on yerlarining bosib olinishi, yo`l va imoratlar qurilishi, ayrim voqealarning sanalari va hk.lar berilgan. Shu bilan birga asarda 1842 yili Qo`qonda ko`tarilgan xo`ja Qalandar qo`zg'oloni, 1847 yilda Toshkent hokimiga qarshi ko`tarilgan harakat kabi muhim voqealar aksini topgan. Keltirilgan dalillar tarixni o`rganish uchun muhimdir.

Qo`qon xonligi tarixchiligidida Mulla Niyoz Muhammadning "Tarixi Shoxruhiy" degan asari ham diqqatga sazovordir. Muallifning bu asari Qo`qon xonligining XVIII va XIX asr 70-yillarigacha bo`lgan tarixiga oid muhim ma'lumot beradi.

Toshkentlik Muhammad Solih Qoraxo`ja o`g'lining 1880-1885 yillar orasida yozgan "Tarixi jadida-i Toshkand" (Toshkentning yangi tarixi) asari O`rta Osiyoda o`tgan uch xonlikda yozilgan tarixiy asarlardan birmuncha farq qiladi. Asar fors tojik tilida yozilgan. U hukmdorlar o`rtasidagi urushlar tarixidan iborat bo`lib, ikkinchi qismi Qo`qon xonligi va Toshkent tarixiga bag`ishlangan. Bunda Muallifning yangicha tarix yozish niyatida ish boshlagani va A.Kundan maslahat olganligi seziladi. Asarda Qo`qonning siyosiy hayotida ustunlik rolini o`ynagan guruh va shaxslar, Toshkentda bo`lib o`tgan siyosiy harakatlar, xalq qo`zg'olonlari, ularning yo`nalishi va sabablari haqida ma'lumotlar berilgan.

Xiva xonligida yozilgan tarixiy manbalardan eng muhimi Munis va Ogahiylar asarlari hisoblanadi. Munis Xiva xoni Eltuzarxon topshirigi bilan "Firdavs ul-iqbol"

nomli mashxur tarixiy asarini yozadi. Asar o`zbek tilida yozilgan. U Xiva xonligining XVI-XVII asrlardagi tarixini yoritishda Abulg'ozining asarlaridan foydalanadi. XVIII asr tarixiga oid voqealarni esa o`z ko`zi bilan ko`rgan kishilar va otasining bergen ma'lumotlari asosida yozadi. Keyin xon tomonidan unga Mirxondning "Ravzat us-safo" asarini tarjima qilish vazifasi topshirilib, Xiva xonligining XVIII asr 2 yarmidagi eng muhim voqealari yozilmay qoladi. Munis tarjimani ham, o`z asarini ham tamomlay olmasdan vafot etadi. Muhammad Rizo Ogahiy (1809-1864) Xiva xoni Olloquli (1825-1842)ning topshirig'i bilan asarni davom ettirib, 1827 yillargacha bo`lgan voqealarni yozadi. So`ngra u 1826-1842 yillardagi voqealar yoritilgan "Riyoz ud-davla", 1842-1845 yillardagi tarixiy voqealar yoritilgan "Zubdat ut-tavorix", 1846-1855 yillardagi voqealar yoritilgan "Jomiul voqeoti sultoniy", 1856-1865 yillardagi voqealar yoritilgan "Gulshan davlat" nomli asarlarni yozadi. Ogahiy "Shohidi Iqbol" nomli beshinchisi asarini Xiva xoni Muhammad Rahimxon davriga (1865-1910) bag'ishlaydi. Bu asar 1872 yil voqealari bilan tugaydi.

V.V.Bartoldning yozishicha: "Munis va Ogahiyning kitoblari adabiy va tarixiy asar sifatida kamchiliklarga qaramay, bayon qilishning to`liqligi va daliliy ma'lumotlarning soni jihatidan bizgacha yetib kelgan Buxoro va Qo'qon xonliklari tarixi bo'yicha bitilgan asarlarni orqada qoldiradi".

Xulosa qilib aytganda, XIX asrning birinchi yarmida mahalliy tarixchilar tomonidan yaratilgan tarixiy asarlar mamlakatning xo'jaligi, iqtisodiy munosabatlar, sinfiy kurash, xalq harakatlari va siyosiy voqealarning ijtimoiy-iqtisodiy ildizlarini ochib bera olmagan bo`lsa ham, tarixchilarimiz o`lkani o`rganishda, solnomalar tuzishda, etnografik va toponimik materiallar to`plashda bu nodir asarlardan, tanqidiy nuqtai nazardan qarab foydalanishlari mumkin. Bu asarlar shuning uchun ham 1917 yilga qadar o`lka tarixini o`rganishda juda qo'l keladi. Chunki ularning mualliflari bevosita o'sha davrda yashagan, ro'y berayotgan vokea va xodisalarni o`z ko`zlari bilan ko`rgan, shuningdek ularni oldingi davr voqealari bilan kiyoslagan.

MUHOKAMA UChUN SAVOLLAR:

1. Xonliklar tarixini yorituvchi asarlarni ko`rsating:

- A) Qo'qon xonligi
- B) Buxoro amirligi
- C) Xiva xonligi

- 1) Gulshan davlat
- 2) Tarixi jadida-i Toshkand
- 3) Zubdat ut-tavorix
- 4) Toj ut-tavorix
- 5) Tarixi amir Nasrullo
- 6) Gulshan ul-muluk
- 7) Tarixi Shohruhiy
- 8) Firdavs ul-iqbol
- 9) Jome ut-tavorix
- 10) Riyoz ud-davla
- 11) Muntahab ut-tavorix

12)Shohidi Iqbol

2. Avaz Muhammadning "Tarixi jahonnomai" asarida qanday ma'lumotlarni topish mumkinligi ko`rsating
- A. Mang'itlar nasabnomasi, turkiy va mo'g'ul qabilalari, Chingizzon va uning avlodlari, shayboniyalar sulolasi tarixi
 - B. Insonning paydo bo`lishidan boshlab to XVI asrgacha hukmdorlar tarixi, Qo'qon xonligi va Buxoro amirligining XIX asr boshlaridagi tarixi yoritilgan
 - C. Xiva xonligining XVI-XVII asrlaridagi tarixi
 - D. Qo'qon xonligining XVIII va XIX asr 70-yillarigacha bo`lgan tarixi
 - E. Buxoro amirligidagi siyosiy, ijtimoiyq-iqtisodiy hayoti tasvirlangan
3. 1917 yilga qadar yozilgan mahalliy tarixchilarning asarlari o`lkashunoslikni o`rganishda qanday ahamiyatga ega ekanligini ochib bering.
4. Muhammad Solih Qoraxo'ja o'g'lining asari boshqa tarixchilar asarlaridan farq qiluvchi tomonlarini izohlang.

2-asosiy savol:

O`rta Osiyo tarixini o`rganishda rus sharqshunoslaring roli.

Dars maqsadi:

XIX asr ikkinchi yarmidan boshlab Turkiston o`lkasida rus ziyorilari qiziqishlari sohalarini ko`rsatib o`tish, mashhur rus olimlar ijodiy faoliyati bilan tanishtirish, ilmiy to`garaklar faoliyatlarini sharxlab berish, o`lkani o`rganishda qilingan ishlarni izohlash, talabalarda rus olimlari yozib qoldirgan asarlarni o`rganishga qiziqishni uyg'otish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 2.1. Turkistonda XIX asr 2 yarmi-XX asr boshlaridagi rus ziyorilarining ijodiy faoliyati sohalarini biladi.
- 2.2. Turkistonda kutubxonaga asos solgan, to`garaklar tashkil etilgan sanalarni aniqlaydi.
- 2.3. Rus ziyorilarining ijodiy faoliyatini baholaydi.

2-asosiy savol bayoni:

XIX asrning 2 yarmida O`rta Osiyo chor Rossiyasi tarafidan bosib olingach, bu yerga rus olimlari kelib, ko`plab tadqiqot ishlarini olib bordilar. O`rta Osyoning durustroq o`rganilmaganligi mustamlaka ma'muriyatining ishlarini qiyinlashtirdi. Tabiiy boyliklari, madaniy merosi g'oyat boy bo`lgan va kam tekshirilgan bu o`lka rus ziyorilarining taraqqiyatini qismini juda qiziqtirardi. N.A.Severtsov Turkistonning ko`p joylarini fizik-geografik jihatdan o`rganib, zoologiya, botanika, mineralogiya va paleontologiyaga oid juda qimmatli kollektsiyalar to`pladi. P.P.Semyonov-Tyan-Shanskiy O`rta Osiyo, ayniqsa Tyanshan tizma tog`larining

geografik o`rganilishiga asos soldi. A.P.Fedchenko Turkiston tabiatini o`rganishda katta rol o`ynadi.

Geolog va geograf I.V.Mushketov Turkistondagi ko`pgina foydali qazilma konlarini ta'riflab, Turkiston minerralarining dastlabki ro`yxatini tuzib chiqdi, Turkistonning birinchi geologiya xaritasini tuzdi. Harbiy topograflar tomonidan O`rta Osiyoning bosh xaritasini tuzish ishlari boshlab yuborildi. 1867 yilda Toshkentda meteorologik markaz tuzildi, keyin boshqa yerlarda ham vujudga keldi. Toshkentda 1874 yili Pulkovo rasadxonasi xodimlarining yordami bilan rasadxona ochildi.

O`lkani o`rganishda statistika qo`mitalari ham muhim rol o`ynadi. 1868 yil yanvarda Turkiston statistika qo`mitasi tuzildi. Uning tashabbusi bilan 1872 yildan "Turkiston o`lkasi statistikasi uchun materiallar" nomli to`plami chiqarila boshlandi. So`ngra viloyatlarda ham statistika qo`mitalari tuzildi. Qo`mitalar viloyatlarga xos obzorlar nashr qilib, ularda "tabiiy va ishlab chiqarish ishlari", xalq xo`jaligi, sug`orish tizimlari, yo`llar, aholi va uning mashg`uloti, ulpon va soliqlar, ma'muriy tuzilish, sog`likni saqlash, maorif, ob-havo va hokazolar haqida ma'lumotlar berildi.

O`rta Osiyo xalqlarining turmushiga bag`ishlangan, ilmiy va o`lkashunoslikka doir turli xabarlar va maqolalar "Turkestanskiye vedomosti" hamda "Turkiston viloyatining gazeti" va boshqa mahalliy matbuotda muntazam bosilib turdi.

1870 yilda Toshkentda ochilgan Turkiston xalq kutubxonasi (hozirgi kunda A.Navoiy nomidagi O`zbekiston milliy kutubxonasi) o`lkani o`rganish bilan shug`ullanuvchi barcha tadqiqotchilar, ayniqsa mahalliy xodimlar uchun katta ahamiyatga ega bo`ldi. Kutubxona tashabbuskor bibliofillar va bibliograflarning faoliyati asosida o`lkani o`rganishga doir qimmatli asar va materiallar bilan boyib bordi. Ochilishi vaqtida faqat 1700 jild kitob bor edi, 1917 yilga kelib kitoblar soni 80 ming jildga etdi. Kutubxona fondida saqlanayotgan adabiyot va manba majmularidan O`rta Osiyoga, ayniqsa Turkiston o`lkasiga taalluqli "Turkiston" asarlar va maqolalar to`plami" juda ham qimmatli asar bo`lib, shu kunlarda ham o`z ahamiyatini yo`qotmagan. Bu to`plamni tuzish ishlarini rus bibliografi V.I.Mejov Peterburgda 1868 yildan boshlab 20 yil davomida olib borgan edi. 1888 yilda "Turkiston to`plami"ga kirgan katta-katta jiddlarning soni 416ga yetganda chor ma'muriyatining buyrug`i bilan bu ishlar to`xtatilgan edi.

1872 yilda A.L.Kun va boshqa sharqshunoslar mashhur "Turkiston albomi"ni tuzib tamomladilar. 1917 yilga qadar o`lkadagi ilmiy jamiyatlar tomonidan protokol, axborotnama hamda asarlar va boshqalar bosib chiqarilgan.

Turkistonning yodgorliklari ko`pdan buyon olimlarning diqqatini o`ziga jalb qilib kelardi. XIX asr davomida osori atikalar ustida arxeologik kuzatishlar, qidiruv ishlari olib borildi. Bu sohadagi ishlar P.I.Lerx, N.I.Vesylolovskiy, V.A.Jukovskiy, V.V.Bartold va mahalliy turkistonshunoslardan M.S.Andreyev, V.L.Vyatkin, A.L.Kun, A.A.Semyonov va boshqalarning nomlari bilan bog`liqdir. Sobiq Turkistonning qadimiylarini hisobga olish va tekshirishga markazdagi ilmiy muassasalar : imperator arxeologiya komissiyasi, Rus arxeologiya jamiyatining Sharq bo`limi, 1903 yil aprelida tashkil qilingan O`rta va Sharqiy Osiyon tarixiy, arxeologik, lingvistik va etnografik jihatdan o`rganish qo`mitasi ham e'tibor berdi. Rus havaskor kollektsiyachilari: Barshchevskiy, Vyatkin, Dobrosmislov, Kastalskiy, Komarov,

Petrov-Borzna, Poslavskiy, Stolyarov, Terentyev, Trofimov va boshqalarning to`plagan ma'lumotlari mashhur edi.

Arxeologiya yig'malari 1871, 1874, 1889 yillarda Toshkent, Samarqand va Farg'onada ochilgan muzeylarida saqlandi. Qadimgi me'morchilik yodgorliklaridan asosan Samarqand yodgorliklari o`rganildi. 1895 yilda N.I.Vesyofovskiy rahbarligi ostida va me'mor A.V.Shchusev va boshqa mutaxassislar ishtirokida Imperator arxeologiya komissiyasi Go`ri Amirni me'morchilik, dekoratsiya nuqtai nazaridan o`rganish uchun ilmiy safar uyushtirdi. Bu safar natijalari 1905 yilda albom holida nashr etildi.

O`lkani etnografik jihatdan o`rganish ishlarida sharqshunos mutaxassislar bilan bir qatorda havaskor o`lkashunoslар va mansabdorlar, harbiylar orasidan chiqqanlar ham qatnashdilar. Ular Turkiston o`lka idora organlaridagi xizmatlarining bergen imkoniyatidan foydalanib, xalq turmushini o`rgandilar, turli joylarga borib mahalliy aholi bilan aloqa bog`ladilar.

V.V.Bartold, N.I.Vesyofovskiy, V.V.Radlov, A.N.Samoylovich singari sharqshunoslarning ayrim asarlari etnografiya nuqtai nazaridan katta ahamiyatga egadir. O`zbek xalqining turmushi va maishiy buyumlari (kiyim bosh, zeb-ziynat, qurol-yarog`, uy-ro`zg`or buyumlari, ishlab chiqarish qurollari) dan kollektsiyalar to`plash ishlar ham olib borildi. Xalq xo`jaligini o`rganish sohasida, O`zbekiston aholisini o`rganish sohasida, O`rta Osiyo gilamlari haqida asarlar bosilib chikdi.

O`lkani o`rganishda zarur talablar va vazifalarni xal qilish uchun mablag` kerak edi. Biroq o`lkada davlat ilmiy-tekshirish muassasalari deyarli yo`q edi. Bu o`lkada ilmiy jamiyatlar tuza boshlashga undadi. Ilmiy jamiyatlarning paydo bo`lishi bu yerda mahalliy turkistonshunos xodimlar paydo bo`lganligidan va ularning ishlarini o`zaro muvofiqlashtirish zarurligidan dalolat berardi.

Qisqa muddat ichida Turkiston ilmiy jamiyatları o`lkani o`rganish tarixida mustahkam o`rin oldilar. Bularidan ba'zi birlari faqat mahalliy ahamiyatga ega bo`lgan jamiyatlar (O`rta Osiyo olimlar jamiyatı, ilmiy-tibbiyot jamiyatı) bo`lsa, boshqalari Umumrossiya jamiyatlarining bo`limlari (Rus geografiya jamiyatı, Rus texnika jamiyatining hamda tibbiyot, arxeologiya, antropologiya va etnografiya havaskorlari jamiyatining Turkiston bo`limlari) edi. 1870 yilda O`rta Osiyo olimlari jamiyatı paydo bo`ldi, u o`z oldiga O`rta Osiyo tarixi, geografiyasi, etnografiyasi, statistikasi, iqtisodiyotiga oid ma'lumotlarni to`plash, ishslash va tarqatishni maqsad qilib qo`ydi. A.P.Fedchenkoning faol ishtiroki bilan tabiiyot, arxeologiya, antropologiya va etnografiya havaskorlari jamiyatining Turkiston bo`limi ochildi. Mablag` yo`qligi tufayli bo`lim 1893 yilda o`z faoliyatini to`xtatishga majbur bo`ldi.

O`lkada ishlab turgan arxeologlar 1895 yilda Turkiston arxeologiya havaskorlari to`garagiga birlashdi. Arxeologiya ishlari asosan yozuv manbalariga qarab qadimgi zamon yodgorliklarini o`rganishdan, ayrim manzillarni tekshirib aniqlashdan iborat bo`ldi. Ahyon-ahyonda arxeologik qazishlar o`tkazilardi. To`garak a'zolari tomonidan Farg`ona tog` tizmalaridagi Soymalitosh degan joyda toshga o`yib solingan juda ko`p suratlarning topilishi, mashhur Biya-nayman ossuariylari va hokazolarning ochilishi fan solnomalariga juda ham muhim ilmiy kashfiyotlar bo`lib kirdi. To`garak ishlariga V.V.Bartold katta yordam ko`rsatdi. O`lkada hammasi bo`lib 15ga yaqin ilmiy jamiyat ish olib bordi (faol ish olib borib,

fanda iz qoldirgan ilmiy jamiyatlar nazarda tutiladi). Ular geografiya, zoologiya, botanika, iqtisodiyot, qishloq xo`jaligi, tarix, sharqshunoslik, arxeologiya, etnografiya, antropologiya, ilmiy tibbiyot kabi bilim tarmoqlari va yordamchi ilmiy fanlar sohasida tadqiqot ishlarini olib borganlar.

XX asr boshlarida ham Turkistondagi ilmiy jamiyatlar o`z faoliyatini davom ettirdi. Rus geografiya jamiyatining Turkiston bo`limi o`lkani tabiiy-geografik, tabiiy-tarixiy jihatdan o`rganish borasida katta ishlar qildi. 1908 yilda L.S.Bergning "Orol dengizi" monografiyasi bosildi. Turkiston muzliklarini o`rganish borasida G.B.Leonov, N.L.Korjenevskiy, V.G.Gorodetskiylar tadqiq qildilar. V.F.Oshanin o`lka hayvonot dunyosini, N.A.Zarudniy parrandalarini, B.A.Fedchenko va O.A.Fedchenkolar o`lkaning o`simlik dunyosini tadqiq qilishdi. Tadqiqotlar natijasida chop etilgan asarlarda o`simlik va hayvonot dunyosining 80 xil yangi urug` va turlarini ta`riflovchi ma'lumotlar e`lon qilindi.

1907 yilda bibliograf I.V.Dmitrovskiy rahbarligi ostida "Turkiston to`plami"ni tuzish ishlari boshlandi. 1917 yilga qadar to`plam jildlari 394ga yetkazilgan edi. Hozir bu to`plam Alisher Navoiy nomli O`zbek davlat xalq kutubxonasida saqlanadi. Bu to`plamda O`rta Osiyo va unga qo`shni bo`lgan Sharq mamlakatlarining tarixi, arxeologiyasi, etnografiyasi, adabiyoti, iqtisodiyoti, madaniyat tarixi va boshqa masalalariga oid keng ma'lumotlar bor.

O`rta Osiyo tarixi va arxeologiyasi XX asr boshlarida chuqurroq tekshirila boshlandi. Bunda mashhur sharqshunos olim, akademik V.V.Bartold (1869-1930) rahbarlik o`rnida turgan edi. U sharq tillarini yaxshi bilgani uchun, butun "musulmonlar Sharqi" tarixiga oid juda ko`p birinchi manbalarni puxta o`rganish imkoniyatiga ega bo`ldi. Uning "Turkiston mo`g`ullar xuruji davrida" (1898-1900), "Ulug`bek va uning zamoni", "Turkistonning sug`orish tarixiga doir" nomli asarlari va boshqa ko`p kitob, maqola, tadqiqot va mulohazalari g`oyat qimmatli va o`z ahamiyatini yo`qotmagan ma'lumotlarni o`zida mujassam etgan. Polkovnik A.G.Serebrennikov to`plagan O`rta Osiyoni zabit etish tarixiga oid 70ta jiddan iborat ma'lumotlar O`rta Osiyoning 1839 yildan 1876 yilgacha o`tgan davr tarixini o`rganishda ma'lum darajada qiziqarli manbadir.

V.L.Vyatkin 1908 yilda Samarqanddagi Ulug`bek rasadxonasining qoldiqlarini ochdi, Samarqand yodgorliklarini o`rganish va saqlash bilan shug`ullandi, qadimgi Afrosiyob qo`rg`oni va uning atroflarini tadqiq qildi.

V.V.Bartold taklifi bilan 1895 yil oktyabrda Turkiston arxeologiya havaskorlari to`garagi va uning nizomi tasdiqlandi. To`garak o`lkadagi qadimgi yodgorliklarni o`rganish, ularni saqlash, yodgorliklarni qazish va arxeologik materiallarni nashrga tayyorlash kabi ishlarni bajaradi deyilgan edi. To`garak a'zolari jiddiy ilmiy-tekshirish ishlarini jonlantirib yuborgan edilar va O`rta Osiyo tarixi va qadimgi yodgorliklariga hurmat bilan qaraganliklarini tan olishimiz kerakdir.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Turkiston xalq kutubxonasi qachon va qaerda ochilganini ko`rsating
- A. 1870 yili Toshkentda
- B. 1887 yili Samarqandda
- C. 1884 yili Farg`onada

- D. 1917 yili Toshkentda
E. 1889 yili Marg`ilonda

2. XIX asr davomida Turkistonda osori-atikalar ustida arxeologik kuzatishlar, qidiruv ishlari olib borgan olimlarni sanab bering.

3. Voqeliklarni xronologik tartibda joylashtiring:

- A. Toshkenta statistika qo`mitasi tuzildi
B. Turkiston arxeologiya havaskorlari to`garagi tashkil topdi
C. "Turkiston albomi" tuzildi
D. O`rta Osiyo olimlari jamiyati vujudga keldi
E. Go`ri Amirni o`rganish uchun ilmiy safar uyushtirildi

4. V.V.Bartoldning ijodiy faoliyatini sharhlab bering.

5. Ulug`bek rasadxonasi qoldiqlarini kim va qaysi yilda ochdi?

- A. V.F.Oshanin 1878 yilda
B. A.P.Fedchenko 1893 yilda
C. V.L.Vyatkin 1908 yilda
D. V.V.Bartold 1900 yilda
E. A.G.Serebrennikov 1898 yilda

3-asosiy savol:

Rus sharqshunosligining mahalliy tarixchilikka ta'siri.

DARS MAQSADI:

Rus sharqshunoslari va ilg`or kayfiyatdagi ziyolilarining mahalliy havaskorlar o`rtasida ta'sirini ohib berish, mahalliy tarixchi va havaskorlarning faoliyatini sharplash, o`lka tarixini o`rganishda mahalliy tarixchi va havaskorlar faoliyati ahamiyatini ko`rsatish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 3.1. Mahalliy tarixchi va havaskorlarga kuchli ta'sir ko`rsatgan rus sharqshunoslarini biladi.
3.2. Sattorxon Abdug`affarov faoliyatini izohlaydi.
3.3. Akrom polvon Asqarov faoliyatini sharhlaydi.
3.4. Jahongir to`ra kim bo`lganini biladi.
3.5. Rus sharqshunoslarining mahalliy o`lkashunoslikka ta'sirini ohib beradi.

3-asosiy savol bayoni:

Ilmiy jamiyatlar huzurida faol o`lkashunoslar, mahalliy muxbirlar paydo bo`ldi. XIX asr 80-90 yillaridayoq Turkistonda ko`proq rus tadqiqotchilar, kollektsiyachilari va ilmiy jamiyatlarning ta'siri ostida osori atika havaskorlari, qadimgi yodgorliklarni to`playdigan havaskorlar yetishib chiqdi. Bular orasida

Samarqandlik Mirzo Buxoriy, Mirzo Abdulloning nomi alohida ajralib turadi. Mirzo Buxoriy juda ko`p arxeologik numizmatik kolletsiyalar to`plagan bo`lib, bularning bir qismi Ermitaj kollektsiyalariga kirgan. Ajoyib san'atkor-hattot Mirzo Barot Mullo Qosimov Samarqand va uning atroflaridagi ko`p qadimgi zamon yodgorliklari suratini chizgan. Ulug`bek madrasasining g`oyat aniq eskizini tayyorlagan edi.

A.L.Kunning Iskandarko`l ilmiy safarida qatnashgan Mirzo Abdullo Abdurahmon fanga qadimgi toshlarga va qabr toshlariga yozilgan xatlar qayd qilingan ajoyib kundalik daftар qoldirib ketgan. B0uxoroda qadimgi gilamlar, qo`lyozmalar, nodir sopol idishlar to`plagan Muhammad Vafo tez orada mashhur bo`lib ketdi. Havaskor geograflardan Olimxuja Yunusov, Mirza Hakim va boshqalar Rus geografiya jamiyatni Turkiston bo`limining xodimlari bo`lib ishladi.

Rus sharqshunosligi o`zining g`oyat katta ilmiy faoliyati bilan mahalliy tarixchilikka shubhasiz katta ta'sir ko`rsatdi. Rus sharqshunoslari O`rta Osiyo tarixi yuzasidan jiddiy tadqiqot ishlari olib borish bilan birga , bu ishga yerli tarixchi havaskorlarni ham jalb qilish, ular bilan hamkorlikda ish olib borishga harakat qildi. Rus sharqshunoslari mahalliy tarixchi va havaskorlar o`rtasida yurib va yashab, O`rta Osiyo tarixi haqida muhim ma'lumotlar va asarlarni to`pladilar, shu hakda tushuntirish ishlari olib bordilar. Toshkentlik tarixchi Muhammad Solih Qoraxo`ja o`g`li o`zining "Tarixi jadida-i Toshkand" degan asarida Iskandar to`ra ismli bir rus olimining uyiga kelgani, u bilan suhbatlashgani va O`rta Osiyo tarixiga oid ko`p savollar berib, bahslashgani haqida yozadi. Iskandar to`ra aslida Aleksandr Kun bo`lgan. Boshqa sharqshunoslarning ham xalq orasida yurib, tarixga oid savollar berishi, ayrim masalalar yuzasidan bahslashishlari, yerli xalqlar o`rtasida tarixga qiziqish hissini oshirdi. Bunday bahslashuvlar, savol-javoblar mahalliy xalq o`rtasida "diniy tus berilgan" arxeologik yodgorliklar va tarixiy xodisalarni aniqlashga, ularning sirini ochishga yordam berdi.

O`sha vaqtida nashr qilingan "Turkiston viloyatining gazeti", "Turkestanskiye vedomosti" va boshqa gazetalar sahifalaridagi mahalliy tarixchi va havaskorlar tomonidan yozilgan yodnomalar, yodgorliklar haqidagi xabarlar va maqolalar, arxeologik kollektsiyalar rus sharqshunoslarning mahalliy tarixchilikka samarali ta'sir ko`rsatganligi va mahalliy xalq orasida tarixga qiziqish avj olganini ko`rsatadi.

Sattorxon Abdug`affarov ham rus sharqshunosligining bevosita ta'siri ostida tarixchilar qatoridan o`rin olgan. U 1876 yilda Peterburgda chaqirilgan III xalqaro sharqshunoslар s'ezdiga A.Kun, Jo`rabek, toshkentlik Muhammadqulov, Abdulla Niyozov va buxorolik Musajon Saidjonovlar bilan birga Turkiston vakili bo`lib qatnashdi. U rus tilida "Rossiyaning istilosiga qadar Qo`qon xonligi ichki ahvoli haqida qisqacha ocherk" asarini yozib, "Turkestanskiye vedomosti" gazetasi 1892 №№26, 36 va 1893 yil №61 sonlarida bostirdi. Asarda Qo`qon xonligining ma'muriy bo`linishi, boshqaruv idoralari, shahar va qishloqdagi amaldorlar, ularning huquqlari, hokim va beklarning siyosati, qo`shinning tuzilishi, qo`zg`olonlar, Qo`qon xonligining chor Rossiyasi tarafidan bosib olinishi kabi masalalar yoritilgan.

N.I.Vesylolovskiy rahbarligida Akrom polvon Asqarov kabi havaskor tarixchi va arxeologlar etishib chiqdi. Sharqshunoslар ta'sirida u Turkistondagi yodgorliklarga qiziqib qoladi. Akrom Asqarov 1884 yilda arxeologiyaga oid qazish ishlari o`tkazish maqsadida prof. N.I.Vesylolovskiy yordamchisi sifatida Buxoro, Farg`ona vodiysi va

boshqa joylarda arxeologik tadqiqotlarda qatnashadi. U mahalliy xalq orasidan yetishib chiqqan birdan-bir fan arbobi - amaliyotchi sifatida tanildi. N.I.Vesylolovskiy Turkistondan ketganidan keyin A.Asqarov bir necha yil mustaqil ravishda arxeologik tadqiqotlar olib bordi. Biroq u o`z faoliyati haqida matbuotda hech narsa yozmagan edi. Akrom Asqarov 1891 yili vafot etgach, uning boy arxeologiyaga doir ashyolar to`plami Peterburgga olib ketildi va hozir ham Ermitajda saqlanmoqda. "Turkestanskiye vedomosti" gazetasining 1892 yil 31-sonida bosingan prof.Evarnitskiyning "Akrom Asqarovning arxeologiyaga oid ashyolar to`plami" nomli maqolasida berilgan ma'lumotga ko`ra, 17 dona oltin pul, 1370 dona kumush pul, 13 274 dona mis pul, neolit davriga oid tosh bolg`a, jezdan yasalgan plug, jez oyna, motiga, sopoldan yasalgan odam haykallari, bir bo`lak nefrit, isirg`a, krest (but), baldoq va shunga o`xshash tarixiy buyumlar bo`lgan. A.Asqarov arxeologiya sohasidagi xizmatlari uchun Rossiya arxeologiya jamiyati tomonidan 1887 yilda kumush medal bilan mukofotlangan edi.

O`rta Osiyo, shu jumladan Qo`qon xonligi, Namangan va Toshkentda yashagan o`zbek xalqining tarixi, tili va urf-odatlarini o`rganishda V.P.Nalivkinning hissasi kattadir. U rus olimlari ichida birinchi bo`lib mahalliy tillarni o`rganib, mahalliy tarixchilar qo`lyozma asarlarini o`rgangan va shular asosida "Qo`qon xonligining qisqacha tarixi", "Ruscha-sartcha va sartcha-ruscha lug`at" hamda "Intixob ut-tavorix mamlakati Rusiya " (Rossiyaning qisqacha tarixi) kitoblarini va 40dan ortiq ilmiy asarlar, maqolalar yozgan. Yerli xalqlar uni Jahongir to`ra deb ataganlar, u ham bir necha asarini Jahongir to`ra nomi bilan chop etgan.

Shunday qilib, XX asr 20-yillariga qadar oimlar va sharqshunos havaskorlarning kuchlari bilan O`zbekiston o`lkasini o`rganishga doir anchagina materiallar to`plangan. Biroq ular orasida uzuq-yuluq va tasodifiy materiallar anchagina bo`lib, keng, ilmiy asosda umumlashtirilmagan edi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Mahalliy tarixchi va havaskorlarga aynilsa kuchli ta'sir ko`rsatgan rus sharqshunoslarini ko`rsating.
A. A.G.Serebrenikov, A.P.Fedchenko
B. A.Kun, N.Vesylolovskiy
C. V.L.Vyatkin, V.F.Oshanin
D. V.V.Bartold, S.M.Solovyov
E. B.A.Fedchenko, L.S.Berg
2. XIX asr 80-90 yillarda yetishib chiqqan mahalliy arxeolog va tarixchi havaskorlarni sanab bering.
3. Sattorxon Abdug`afforov faoliyatiga baho bering.
4. Rossiya arxeologik jamiyati tomonidan kim va qachon kumush medal bilan mukofotlanganini ko`rsating.
A. Muhammad Solih Qoraxo`ja o`g`li 1898 yilda
B. Mirzo Abdullo Abdurahmon 1885 yilda

- C. Sattorxon Abdug`afforov 1876 yilda
D. Akrom polvon Asqarov 1887 yilda
E. Mirza Barot mullo Qosimov 1892 yilda

5. Yerli xalq Jahongir to`ra deb _____ni ataganlar.
Sababi:_____

4-asosiy savol:

Tarixiy o`lkashunoslikning 1917 yildan keyingi ahvoli.

DARS MAQSADI

Tarixiy o`lkashunoslikning hamda tarixning 1917 yildan keyingi mustaqillikka qadar ahvolini ochib berish, mustaqillik sharofati tufayli qilinayotgan ishlarni ko`rsatish, tarixiy o`lkashunoslikning hozirgi kunda tarix o`qitishda ahamiyatiga baho berish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI :

- 4.1. Tarixiy o`lkashunoslikning sovetlar davridagi holatini tavsiflaydi.
- 4.2. Mustaqillik yillarida tarixiy o`lkashunoslik rivojiga baho beradi.
- 4.3. Tarix o`qitishda tarixiy o`lkashunoslik ahamiyatini ochib beradi.

4-asosiy savol bayoni:

Qadriyatimiz o`z o`lkamiz tarixini o`rganishdan boshlanishi hech kimga sir emas. Sovet davrida yosh avlodimizga o`tmishimiz tarixini o`rgatishda juda katta xatoliklarga yo`l qo`yib keldik. 1917 yilgacha yashagan sharqshunos olimlar va mahalliy tarixchilarning o`lkani o`rganishga bag`ishlangan asarlari unutildi. O`lka bilan bevosita shug`ullanganlar millatchilik tamg`asiga duchor bo`ldilar.

Sobiq SSJI Xalq ta'lifi vazirligi tomonidan universitet va oliy o`quv yurtlar uchun tavsiya etilgan "SSSR tarixi" darsligida "O`rta Osiyo va Qozog`iston" degan mavzuga atigi yarim varaq joy berilgan edi. Darslikda deyarli tamoman Rossiyaning Evropa qismi tarixi yoritilgan edi. Darslikning birinchi bo`limida "Ibtidoiy jamoa tuzumi" degan mavzu bor edi. Unda Rossiyaning Yevropa qismida qadimgi davrga oid manzil va makonlarning kamligi sababli Kavkazorti va O`rta Osiyo tanlab olingan. Qoyatoshlardagi rasmlar kabi noyob yodgorliklar topib o`rganilgan bo`lsa ham, ularni keng yoritilmagan. Bunday nodir san'at obidalari Surxondaryoda Zarautsoy, Jizzaxda Takatosh, Buxoroda Sarmish, Qoraungursoy, Toshkent vohasida Kobazov, Xo`jakent, Parkent hududlaridan topib o`rganilganligi haqiqat. Bu O`zbekiston xalqlarining ibtidoiy jamiyat tarixini o`rganishda g`oyat qimmatli hujjatdir. O`lkamizning qadimgi, antik davrga oid madaniyati ham tanishtirilmadi.

1917 yilga qadar o`lkamizda har xil fanlar rivojiga hissalarini qo`shib kelgan mahalliy kishilar foydali qazilmalarni topish, ularni ta'riflash, osori atikalarni o`rganish kabi ishlarni amalga oshirganlar. Mulla Sangin, Sattorxon Abdug`afforov, Mirzo Buxoriy, Mirzo Abdullolarning nomlari unutildi. Maktablarda rus davlatining qahramonligi, iqtisodiyoti, siyosati tushuntirib berildi va maqtaldi.

Hozirgi kunda o`lkashunoslik oldida quyidagi eng mas'uliyatli vazifalar turibdi: ko`hna shaharlarimiz, tarixiy obidalarimizdagи sayohat mazmunini tushuntiruvchilarga to`g`ri ilmiy yo`nalish berish, viloyat, voha va vodiylardagi

o`lkashunoslik muzeylariga ma'lumotnomalar va ko`rsatkichlar tayyorlash, arxivlardagi hujjatlarni o`rganish, nodir qo`lyozmalarni o`rganib, ularni aholi keng ommasiga yetkazish. Ushbu vazifalar amalga oshirilsa mustaqil davlatimizning haqiqiy vatanparvarlarini tarbiyalab yetishtirishga munosib hissa qo`shilgan bo`ladi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. 1917 yildan so`ng sovet davridagi o`lkashunoslik ishlarini ta'riflang. Yutuq va kamchiliklarini ochib bering.
2. Mustaqil O`zbekistonda o`lkashunoslik ishlarining holatini baholang.
3. O`lkashunoslikni rivojlantirish uchun sizningcha qanday ishlarni amalga oshirish lozim?

Mavzu bo`yicha o`z echimini kutayotgan muammolar:

Tarixiy o`lkashunoslik fanining birinchi milliy namoyandalari.

Tarixiy o`lkashunoslik fanining hozirgi kundagi ahvoli.

Adabiyotlar:

1. Nabiev A. Tarixiy o`lkashunoslik. -T.:O`qituvchi, 1996.
2. Sa'diev A. XIX asrda Turkistonda tarix fani. – T., 1992
3. Лунин Б.В. Научные общества Туркестана и их прогрессивная деятельность. - T.:Hayka, 1962.

3-MAVZU: O`LKASHUNOSLIK FANINING TURLARI VA ASOSIY MANBALARI.

Ajratilgan vaqt: ma'ruza - 2 s.

ASOSIY SAVOLLAR:

1. O`lkashunoslik fanining turlari.
2. O`lkashunoslik fanining asosiy manbalari.

Tayanch tushuncha va iboralar:

Davlat o`lkashunosligi, jamoat o`lkashunosligi, maktab o`lkashunosligi, o`lkashunoslik manbalari, arxeologiya, etnografiya, toponimika, arxiv hujjatlari, muzeylar.

Mavzuga oid muammolar:

1. O`lkashunoslikning turlari bir-birini to`ldiradimi? Nima sababdan ularni o`zaro bog`lik deyish mumkin? Fikringizni isbotlang.
2. Universitetimizda tuzilayoygan muzey uchun viloyat ziyyololari yordamida oliygohimiz professor-o`qituvchilar materiallar to`pladilar. Ularning ro`yhati bilan tanishib, ushbu ishlarni o`lkashunoslikning qaysi turiga kiritish mumkinligini aniqlang va fikringizni asoslab bering.

1-asosiy savol:

O`lkashunoslik fanining turlari

DARS MAQSADI

Talabalarga o`lkashunoslik fanining asosiy turlarini tushuntirish va ularning ahamiyatini ochib berish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 1.1. O`lkashunoslik turlarini biladi.
- 1.2. Davlat o`lkashunosligi mohiyatini ochib beradi.
- 1.3. Jamoat o`lkashunosligi ahamiyatini tushuntiradi.
- 1.4. Maktab o`lkashunosligining o`quv jarayonidagi rolini tavsiflaydi.

1-asosiy savolning bayoni:

O`lkashunoslik 3 turga bo`linadi:

ilmiy, ya'ni davlat o`lkashunosligi;
jamoat o`lkashunosligi;
maktab o`lkashunosligi.

O`lkashunoslikning har uchchala turi bir-biriga aloqador bo`lib, biri ikkinchisini to`ldiradi.

Davlat o`lkashunosligi bilan respublika tarixiy va madaniy yodgorliklarni muhofaza qilish hamda ulardan foydalanish qo'mitasi, muzeylar, respublika Fanlar akademiyasi qoshidagi tarix, arxeologiya ilmiy-tadqiqot institutlari shug`ullanadi.

Jamoat o`lkashunosligi qishloq, ovul, qo'rgon, tuman, shahar va viloyat hududidagi tarixiy obidalarni saqlash va asrash ishlariga boshchilik qilish bilan birga joylarda istiqomat qilib turgan xalqlarning kelib chiqishlari (etnogenezi), urf-odatlarini o`rganadi hamda ilg'or mehnatkashlar, mehnat qahramonlari xotirasini abadiylashtirish uchun haykallar, mangu olovlar, hurmat taxtalari tashkil qiladi. Bundan tashqari, jamoat o`lkashunosligiga mustaqil ravishda tanga pullarni o`rganuvchi mutaxassislar - numizmatlar, muhrlarni o`rganuvchilar - sfragistlar, tamg'a (gerb)larni o`rganuvchilar - geraldistlar, tosh, metall, sopol va yog'ochdagи yozuvlarni o`rganadigan olimlar - epigrafistlar, eski asbob-uskunalar va qurol-aslahha hamda shu kabi narsalarni to`plovchilar ham uyo`shadi.

Maktab o`lkashunosligi esa maktablarda tarix, inson va jamiyat fani o`qituvchilarining bevosita rahbarligida tashkil qilinadi. Maktab o`lkashunosligi to`garagining a'zolari o`quvchilardan iborat bo`lib, ular o`lka materiallarini to`playdilar. To`plangan materiallar maktab yoki tuman, shahar muzeylarida namoyish qilinadi.

Maktab o`lkashunosligi ta'lim-tarbiyani turmush, ishlab chiqarish, yangi jamiyat qurish tajribasi bilan uzviy bog`liq holda o`rganadi. O`qitish jarayonida o`lka materiallaridan o`rinli foydalanish o`quvchilarning o`z o`lkasi tarixini bilib olishga, chuqr bilim olishga, mustaqil ijod qilishga bo`lgan qiziqishini orttiradi va kelgusi hayot yo`lini tanlab olishga yordam beradi.

Maktab o`lkashunosligi ikkiga bo`linib, o`quv jarayonida (o`quv dasturi asosida) va dasturdan tashqari (maktabning tarbiyaviy ishlari rejasiga asoslangan holda) amalga oshiriladi. O`quv jarayonida (sinfda) olib boriladigan o`lkashunoslik ishlari ham ikki maqsadni ko`zlaydi. 1) o`z o`lkasining o`tmishini arxeologik, etnografik, toponimik, qo`lyozma asarlar va arxiv hujjatlari asosida o`rganish va

o`lkashunoslik materiallarini bir tizimga solish; 2) to`plangan o`lkashunoslik materiallaridan tarix hamda inson va jamiyat darslarida foydalanish. Sinfda olib boriladigan o`lkashunoslik ishlariga barcha o`quvchilarning ishtirok etishi majburiydir. Maktabdan tashqari olib boriladigan o`lkashunoslik ishlari, ya'ni sayohatlar, arxeologik ilmiy safarlarda O`zbekiston Fanlar akademiyasi tarix va arxeologiya institutlarining tavsiyasi bilangina shu ishga layoqatli o`quvchilar ixtiyoriy ravishda ishtirok etadilar. Maktab o`lkashunosligi tarix hamda inson va jamiyat fanlaridan olgan bilimlarni oydinlashtiradi, kengaytiradi hamda har xil fanlarning o`zaro aloqasini ta'minlaydi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. O`lkashunoslik turlarini ko`rsating

- A. muktab , davlat, jamoat
- B. arxeologiya, etnografiya,toponimika
- C. muzey, arxiv hujjatlari, arxeologik izlanishlar
- D. Ekskursiyalar, moddiy-madaniy yodgorliklar, arxivlar
- E. Maktab muzeyi, yodgorliklar, etnografik materiallar

2. Davlat o`lkashunosligi bilan _____ shug`ullanadi.

3. Jamoat o`lkashunosligi mohiyatini ochib bering.

4. Jamoat o`lkashunosligiga qaysi mutaxassislar uyo`shadi va qanday maqsadda?

5. Maktab o`lkashunosligi ahamiyatini tushuntiring.

2-asosiy savol:

O`lkashunoslik fanining asosiy manbalari

DARS MAQSADI

O`lkashunoslik manbalarini ko`rsatish va ularga qisqacha ta'rif berish. O`lkashunoslik manbalarining ahamiyatini ochib berish va ulardan foydalanish ko`nikmalarini talabalarda shakllantirish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

2.1. O`lkashunoslik manbalarini biladi.

2.2. Har bir o`lkashunoslik manbasini tavsiflab beradi.

2.3. O`lkashunoslik manbalarining o`lkashunoslikni o`rganishdagi rolini ochib beradi.

2-asosiy savolning bayoni:

O`lkashunoslik 5 asosiy manbara: arxeologiya, etnografiya, toponimika va arxiv hujjatlari hamda muzey materiallariga tayanib ish tutadi. Qishloq, tuman, shahar yoki viloyat hududining tarixini o`rganishda shu manbalaridan birontasi ham diqqat-e'tibordan chetda qolmasligi lozim, busiz o`lka tarixini mukammal o`rganib bo`lmaydi.

O'sha besh manbadan biri bo`lgan arxeologiya to`g`risida gap borganda, avvalo maktab tarixi kursining qaysi qismida, qaysi sinfda va qanday qilib, qachon arxeologiyaga oid materiallaridan foydalanish mumkin degan savolga javob berish kerak bo`ladi. Chunonchi, VI sinf tarix kursida O`zbekiston xalqlarining eng qadimgi

ibridoiy jamoa davri: odamlar to'da holda yashagan davr, matriarxat davri, ona urug`ining rivojlanishi, kaltaminorliklar chaylesi, ota urug`i davri, temirning tarqalishi, sug'orishning kelib chiqishi kabi davrlar o'z ifodasini topgan. Demak bu kursda ayrim mavhum tarixiy tushunchalar haqida o`quvchilar ma'lum tasavvur hosil qilishida tarixiy faktlarni ishonarli qilib tushuntirishda arxeologiyaga oid materiallardan o`rinli foydalanish juda muhimdir. Ibtidoiy davr tarixini o`rganishda arxeologiya, etnografiya, toponimika, muzey eksponatlari orqali tartibli ravishda bayon qilish mumkin.

Etnografiya har bir narsa va xodisalarni tekshirishda ularning tub mohiyati, kelib chiqish va taraqqiyotini tadqiq etishda ularga tarixan yondashadi, ya'ni xalqlarning turmush va madaniyatini to`la o`rganadi, faqat shunday qilgandagina xalqlarning turmushi hamda madaniy hayotida yuz bergen o`zgarishlarni chuqurroq tushunish mumkin. Shuning uchun etnograflar biron-bir xalqning turmushi va madaniy taraqqiyoti darajasini tekshirganda uning o`tmishi bilan hozirgi hayotini taqqoslab o`rganadi.

Toponimikaning ahamiyati shundaki, mavzuni o`rganish bolrasida qishloq, ariq, tepalik, kanal va boshqa ob'ektlarning nomlari tarixini, etimologiyasini aniqlash maqsadida materiallar to`plansa, joy nomlari tarixini o`rgansa, material yanada qiziqarli va atroflicha yoritilgan bo`ladi. Tarixiy materiallarda ko`pincha tarixan shakllangan geografik nomlar uchraydi. Ularning ma'nosini bilsh bilimlarni mustahkamlaydi.

MUHOKAMA UChUN SAVOLLAR

1. O`lkashunoslik manbalarini sanab bering.
2. O`lkashunoslikni o`rganishda arxeologiyaning ahamiyatini tushuntiring.
3. O`lkashunoslikni o`rganishda etnografik ma'lumotlar ahamiyatini ochib bering.
4. O`lkashunoslikni o`rganishda arxiv hujjatlardan foydalanish yo`llarini ko`rsating.
5. O`lkashunoslikni o`rganishda toponimika rolini ochib bering.

Mavzu bo`yicha echimini kutayotgan ilmiy muammolar:

1. Maktab o`lkashunoslida o`quv jarayonida va maktabdan tashqari o`lkashunoslik ishlarini tashkil etishning yangicha uslullari.
2. O`lkashunoslik manbalarining klassifikatsiyasi

Adabiyotlar:

1. Nabihev A. Tarixiy o`lkashunoslik. - T.:O`qituvchi, 1996
2. Safoyeva E., Shoymardonov I. O`zbekiston xalqlari tarixini o`qitishda o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish.- T.:O`qituvchi, 1993.
3. Mahkamov S. Maktabda o`lkashunoslik ishlarini tashkil etish bo`yicha metodik tavsiyalar – T., 1998

4-MAVZU: O`LKASHUNOSLIKDA ARXEEOLOGIYANING ROLI

Ajratilgan vaqt: ma'ruza -2 s.,

ASOSIY SAVOLLAR:

1. O`zbekistonda arxeologiyaning rivojlanishi. Moddiy-madaniy yodgorliklar.
2. O`quvchilarni arxeologiyaga oid ma'lumotlar to`plashga o`rgatish.

Tayanch tushuncha va iboralar:

Arxeologiya, moddiy yodgorliklar, madaniy yodgorliklar, arxeologik materiallar, qazishma, yer qazish ishlari, osori-atiqalar.

Mavzuga oid muammolar:

Ma'lumki, Sirdaryo viloyatida ham bir qator arxeologik yodgorliklar mavjud. Bu yodgorliklar kimlar tomonidan o`rganilgan? Viloyatda olib borilgan arxeologik qazish ishlari natijalaridan o`lkashunoslikda qanday foydalanish mumkin? Bu materiallardan maktab o`lkashunosligida ham foydalansa bo`ladimi? Fikringizni asoslab bering.

1-asosiy savol:

O`zbekistonda arxeologiyaning rivojlanishi. Moddiy-madaniy yodgorliklar.

DARS MAQSADI:

Arxeologiya so`zining ma'nosini tushuntirish, arxeologiyaning fan sifatida rivojlanishini ochib berish, fanga qiziqishni uyg`otish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 1.1. Arxeologiya tushunchasini izohlaydi
- 1.2. Arxeologiya fanining maqsadi va vazifalarini biladi.
- 1.3. Arxeologiya fanining rivojlanish bosqichlarini ochib beradi
- 1.4. O`zbekistonda arxeologiya faniga baho beradi.

1-asosiy savolning bayoni:

"Arxeologiya" so`zi lotin tilidan olingan bo`lib, "arxayos" - qadimgi, "logos" - fan, ya'ni qadimgi davrni o`rganuvchi fan degan ma'noni bildiradi. Arxeologiya - o`lkashunoslik va tarix fanlarining asosiy manbalaridan biridir.

Dunyo xalqlarining bir necha yuz ming yillardan beri davom etib kelayotgan tarixi bor. Lekin shu uzoq tarixiy taraqqiyotning eng keyingi 5-6 minginchi yillaridan boshlabgina yozma asarlar bo`lib, undan avval xalqlarda yozuv va yozma tarix bo`lmagan. Yozuv paydo bo`lgandan keyin ham ko`pgina voqealar yozilmay qolgan, podsholarning buyruqlari, ruhoniylarning diniy ta'limatlari, xazinalarning hisob-kitoblari hamda turli urushlar haqidagi yozma asarlar esa o`z zamonasining ishlab chiqarish usullari va vositalarini, xalqning maishatini yetarlicha aks ettirmagan.

Demak, qadimgi shahar va qishloqlar qazib ko`rliganda, u yerlardan qadimgi xalqlarning uy-joy qoldiqlari, uy-ro`zg`or asboblari, zeb-ziynat buyumlari, e'tiqod yodgorliklari topiladi, bu narsalar esa yozma tarixdagি ma'lumotlarga qaraganda o`sha davr turmushini har taraflama va aniqroq yoritib berishga yaraydi. Yozma tarix paydo bo`lgungacha o`tgan bir necha yuz ming yillik davr tarixini hamda yozma tarix chiqqandan keyingi davr hayotini to`la o`rganish zaruriyati o`sha davr xalqlaridan qolgan buyumlarni tekshirib ko`rishni taqozo etadi. Bunday moddiy-madaniy

yodgorliklarni tekshiruvchi fan arxeologiyadir. Arxeologiya ibtidoiy odamlar yashagan makonlarni, sinfiy davrdan qolgan shahar, qishloq va mozorlarni qazib ko'rib, tarixni aniqlaydi. Yozuvlar paydo bo'lmasdan burungi davr tarixini arxeologiya qazishmalarida topilgan buyumlar to'ldiradi, arxeologiya qazishmalarini natijalari matbuotda keng yoritib boriladi.

O'rta Osiyoda arxeologiya juda yosh fan. XIX asrning ikkinchi yarmida O'rta Osiyo Rossiya tomonidan bosib olingandan keyin, bu yerga kelgan har bir mutaxassis va savodli kishi qal`alar harobasini, sun'iy tepalarni, shaharlar harobalarini ko'rib, ularning tarixini so'rishtira boshladilar. Natijada 1870 yillarda Toshkentda chiqa boshlagan gazeta va jurnallarda bu tarixiy yodgorliklar haqida turli ma'lumotlar e'lon qilina boshladi. Rus arxeologiya havaskorlari hozirgi tarix muzeyini tashkil etib, har joyda topilgan arxeologiyaga oid yodgorliklarni bu yerga toplashga kirishdilar. Rus sharqshunoslari N.I.Vesylolovskiy, V.V.Grigoryev, I.Kallaur, V.V.Bartold, V.L.Vyatkin, shuningdek o'zbek arxeologlaridan Akrompolvon Askarov va boshqalar bu yodgorliklarni tarixshunoslik nuqtai nazaridan o'rganish ishida tashabbuskor bo'ldilar. O'rta Osiyoning cho'llari, tog`lari va qishloq yerlaridagi ba'zi yodgorliklar haqida turli afsona va xabarlar matbuotda e'lon qila borildi. Bu ishga qozoq, o'zbek, tojik, turkman havaskorlari ham tortildi.

Rus olimlari va mahalliy havaskorlar bir qancha muhim yodgorliklarda qazishma ishlar ham olib bordilar. XX asr 20-yillarigacha O'rta Osiyoda arxeologiya mustaqil fan darajasiga ko'tarilmadi. Arxeologlar arxeologiya yodgorliklarini ma'lum tarixiy bosqichdagi ishlab chiqaruvchi kuchlarning taraqqiyot natijasi deb baholay olmadilar, ishlab chiqarish munosabatlari qanday bo`lganini payqay olmadilar, madaniyatini ishlab chiqarish taraqqiyoti va ijtimoiy munosabatlar mahsuli deb tushuna olmadilar, balki uni bironta din yoki birorta alohida iqtidorli shaxslar bilan bog`ladilar. So`ngra arxeologiya yo`li bilan topilgan buyumlarga faqat yozma tarixni tasdiqlovchi material sifatidagina qarab, arehologiyaning imkoniyatlarini chegaralab qo'ydilar.

O'zbekistonda arxeologiya fanining rivojlanishida yirik rus olimlari A.Yu.Yakubovskiy, S.P.Tolstov, M.E.Masson, A.P.Okladnikov, V.A.Shishkin, birinchi o'zbek arxeologi Ya.G'ulomovning xizmatlari kattadir. Respublikamizda keng ko'lamda olib borilgan arxeologik tadqiqotlar tufayli O'zbekiston arxeologiyasining deyarli hamma davrlariga oid juda ko'p, xilma-xil ajoyib moddiy madaniyat yodgorliklari topib tekshirildi. Arxeologiyaga oid tekshirishlar natijasida to`plangan boy va qimmatli moddiy manba O'zbekiston xalqlarining qadimgi tarixini yoritish imkonini beribgina qolmay, balki o'rta asrlar tarixi, shuningdek shaharlar "yoshini" aniqlashga ham yordam berdi.

O'lkani o'rganishda ayniqsa O'zbekiston vodiy va vohalarining tarixini, etnografiyasini, arxeologiyasini, toponimikasini va nodir qo`lyozma asarlarini o'rganishda tarix fakulteti studentlari uchun Ya.G'ulomov, A.Askarov, Yu.Buryakov, T.Shirinov hamda boshqa arxeolog olimlar asarlarini o'rganish katta ahamiyat kasb etadi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Arxeologiya tushunchasi nimani anglatishini tushuntiring.
2. Arxeologiya fanining o'rganish ob'ektlari bu _____

3. Arxeologiya fani qaysi fanlar bilan aloqadorligini ayting va asoslab bering
4. Arxeologiyaning fan sifatida rivojlanishini sharxlab bering.
5. O'zbek arxeologiya fanining rivojiga ta'sir ko`rsatgan olimlarni ayting .
6. O'zbekiston arxeologiyasi fanining namoyandalari va ularning sizga tanish bo`lgan asarlarini izohlang.

2-asosiy savol:

O`quvchilarni arxeologiyaga oid ma'lumotlar to`plashga o`rgatish.

DARS MAQSADI

O`quvchilarni arxeologiyaga oid ma'lumotlarni to`plashga o`rgatishni nimadan boshlash kerak, qanday ma'lumotlarni yig'ish kerak bo`yicha talabalarda ko`nikmalar hosil qilish, arxeologiya fanining o`lkashunoslikdagi ahamiyatini ko`rsatish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 2.1. O`quvchilarni arxeologiyaga oid ma'lumotlarni to`plashga o`rgatishning ta'limgarbiyaviy ahamiyatini ochib beradi.
- 2.2. Arxeologik ma'lumotlar to`plash bo`yicha ko`nimklar hosil qiladi.
- 2.3. Arxeologiyaning o`lkashunoslikdagi ahamiyatini tushuntiradi.

2-asosiy savol bayoni:

O`lkashunoslikni o`rganish uchun o`qituvchi o`lka va o`lkashunoslik nitma, uni qaysi ilmiy va ommaviy adabiyotlardan o`qib o`rganish mumkin, o`lka muzey ekspozitsiyalarida, arxiv hujjatlarida o`z o`lkasiga oid qanday ma'lumotlar bor va, nihoyat, o`lkashunoslikning birinchi manbai bo`lgan arxeologiya haqida batafsil ma'lumotga ega bo`lishi lozim.

O`quvchilarning arxeologiyaga oid ilmiy safarlar tarkibida ishtirok etishi juda katta ta'limgarbiyaviy ahamiyatga egadir. Talaba va o`quvchilarni arxeologiyaga oid ishlarga jalg qilishdan avval, ularni bu ishga puxta tayyorlash zarur. Qanday yodgorliklar arxeologiyaga oid yodgorlik sanaladi, arxeologiyaga oid yodgorliklarni qidirish turlari va uslublari nimalardan iborat kabi savollarga javob beriladi, mutaxassis-arxeologlar bilan uchrashuvlar o`tkaziladi, arxeologiya haqida adabiyotlar tahlil qilinadi. Muzey ekspozitsiyalarida namoyish qilingan materiallar bilan adabiyotlarda aks ettirilgan arxeologiyaga oid materiallar taqqoslanadi. O`quvchilar tomonidan o`rganiladigan ob'ekt haritadan ko`rsatiladi va yo`nalishlari chiziladi.

Natijada student va o`quvchilar arxeologiyaga oid yodgorliklarni o`rganishdan asosiy maqsadlari va vazifalari nimalardan iborat ekanligini bilib oladilar. Tadqiqot ishlarini qaerdan boshlash va qanday o`rganishni to`garak mashg`ulotlarida muhokama qiladilar.

To`garak mashg`ulotlarida 1) tarixiy, moddiy yodgorliklarning joyi va geografik sharoiti, 2) yodgorlikning nomi va turlari, 3) umumiyligi ta'rifi, 4) topilmalarni daftarga qayd qilish ishlari muhokama qilinadi. Bundan tashqari yana mahalliy aholi shu yodgorlik haqida nimalar bilishi, bu haqda afsonalar borligi aniqlanadi. Yodgorlik mahalliy xalqning ajdodlariga tegishli bo`lsa, madaniy qatlarni, uning chuqurligini aniqlab, topilmalarni qayd qilish kerak. Topilgan ma'lumotlarning davri o`qituvchi yordamida aniqlanadi. Topilgan ashyolar yangi bo`lsa, ya`ni oldingi topilmalar ichida

uchramasa, ularni muzeyga topshirish kerak. O`quvchilar arxeologik qidiruv ishlariga juda qiziqib ishtirok etishadi.

O`qituvchi rahbarligida o`tkazilgan turli xil ilmiy safarlar va sayohatlar, ekskursiyalar natijasida topilgan arxeologik topilmalar o`lkashunoslik to`garagida o`rganiladi, maktab muzeyiga topshiriladi. O`quv jarayonida esa ular daliliy ma'lumotlar sifatida foydalaniladi.

Arxeolog olimlarining kashfiyotlari tarix fanini yanada rivoj topishida katta rol o`ynaydi. Shu bilan birga matabda tarixni o`qitishning samaradorligini oshirishga salmoqli hissa qo`shadi. Yangi arxeologik kashfiyotlar xususidagi qisqacha hisobotlar "O`zbekistonda ijtimoiy fanlar", "O`zbekiston moddiy madaniyat tarixi "to`plamida boshqa jurnal sahifalarida yoritib turiladi. Bu ma'lumotlardan ham o`qituvchi tarix darslarida unumli foydalanishi mumkin.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Matabda arxeologik ma'lumotlarni to`plash jarayonini tashkil etish yo'llarini ko`rsating.
2. Arxeologik ma'lumotlarning o`lkashunoslikdagi rolini ochib bering.
3. Arxeologik ma'lumotlar asosan qaysi jurnal va to`plamlarda bosib chiqiladi?

Mavzu bo`yicha echimini kutayotgan ilmiy muammolar:

O`lka tarixini o`rganishda arxeologik ma'lumotlardan qay tartibda foydalanish maqsadga mufofiqligini tushuntiring. Matabda arxeologik tadqiqotlar o`rganilishi kerakmi? Nima uchun?

Adabiyotlar:

1. Nabihev A. Tarixiy o`lkashunoslik. - T.:O`qituvchi, 1996
2. Safoyeva E., Shoymardonov I. O`zbekiston xalqlari tarixini o`qitishda o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish.- T.:O`qituvchi, 1993.

5-MAVZU: O`LKASHUNOSLIKDA ETNOGRAFIYANING AHAMIYATI

Ajratilgan vaqt: ma'ruza - 2 soat

Asosiy savollar:

1. O`zbek xalqi etnografiyasi
2. O`lkashunoslikda etnografiyaning ahamiyati

Tayanch tushuncha va iboralar:

Etnografiya, madaniyat, maishiy hayot, urf-odat, milliy kiyim-kechak, marosimlar, san'at, etnogenez, ma'naviy turmush.

Mavzuga oid muammolar:

O`lka tarixini o`rganishda etnografiyaning o'rni nimadan iborat? Sizningcha etnografik ma'lumotlarsiz ham o`lkani o'rgansa bo'ladimi? Fikringizni asoslab bering.

1-asosiy savol:

O`zbek xalqi etnografiyasi

DARS MAQSADI

Etnografiya haqida umumiy tushuncha berish, o`zbek xalqining o`ziga xos etnografiyasini tavsiflab berish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 1.1. Etnografiya tushunchasini izohlaydi.
- 1.2. Etnografiyaning tarixiy fanlar tizimidagi o`rnini ko`rsatadi.
- 1.3. O`zbek xalqi etnografiyasini tavsiflaydi.

1-asosiy savolning bayoni:

Etnografiya (etnos - xalq, graphio - yozish) - xalq haqidagi fan bo`lib, u xalqni o`rganuvchi, ta'riflovchi fan yoki xalqshunoslik fani deb ham yuritiladi. Bu fanni ayrim vaqtarda "etnologiya" ("etnos" - xalq, "logos" - tushuncha) deb ham atashgan. Etnografiya dunyo xalqlarining madaniyatini, maishiy hayotini, etnogenezini, joylashishini, madaniyat tarixini, o`zaro aloqa va munosabatlarini o`rganuvchi fandir. Etnografiya tarixiy fanlar, ayniqsa arxeologiya, antropologiya, geografiya, tilshunoslik bilan bevosita bog`liqdir.

Inson aql-zakovati va qo`li bilan yaratilgan hamma narsa madaniyat etnografiyasidir. Madaniyat ikkiga: moddiy va ma'naviy madaniyatga bo`linadi. Moddiy madaniyatga transport, me'morchilik inshootlari, kiyim-kechak, zeb-ziynat buyumlari, qurol-yarog` va shu kabilar kiradi. Insonning ilmiy faoliyati bilan yaratilgan san'at, adabiyot, yozma manbalar, fan, diniy marosimlar, diniy e'tiqodlar va shu kabilar ma'naviy madaniyatga kiradi.

Odatda etnografiya ayrim qit'alar, mamlakatlar yoki xalqlarga qarab o`rganiladi.

Etnograf olimlar oldida turgan muhim vazifalardan biri - xalqlarning kelib chiqishini, ular haqida etnografiyaga oid ma'lumotlarni to`plash, yig`ish, umumlashtirish va tadqiq qilish hamda ular asosida xulosa chiqarishdan iboratdir.

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida o`zbek etnografiyasini o`rganishda ilmiy jihatdan diqqatga sazovor bir qancha ishlar qilindi, tadqiqotchi olim va o`lkashunoslari safi kengaydi. Ular o`z asarlarida o`zbek va boshqa O`rta Osiyo xalqlari madaniy va maishiy turmushining xususiyatlari, ijtimoiy va oilaviy tuzumning o`tmish va o`z zamonasidagi shakli, urf-odatlari, urug`-aymoq va qabilaviy tuzumi, diniy e'tiqodlari va boshqa xususiyatlarini ta'riflash bilan birga ularning ma'nosini ilmiy jihatdan sharhlashga intilganlar. Lekin o`z davrining hukmron g`oyalari ta'siri ostida bo`lgan bu tadqiqotlar cheklangan edi. Shunday bo`lsada, ular to`plagan ma'lumotlar qimmati benihoyadir.

1920 yilda tashkil etilgan O`rta Osiyo Davlat universitetiga kelib ishlagan etnograf professor N.G.Mallitskiy, mashhur olimlar M.S.Andreyev, A.A.Semyonov, A.A.Dinayevlar O`rta Osiyo xalqlari haqida ko`pgina tarixiy-etnografik asarlar yaratdilar. Biroq o`sha davrda etnografiya fanining vazifalari haqida mujmal, noaniq tushunchalar ma'lum darajada tarqalgan bo`lib, tadqiqotchilarining diqqat markazida

deyarli o`tmishga oid masalalarni o`rganish turgan edi. Turar joy, uy-ro`zg`or, kiyim-kechak va taomlar, oilaviy va ijtimoiy turmush, diniy e'tiqodlar va etnografiyaning boshqa masalalarini bir-biridan ajratilgan holda o`rganish va ularni ijtimoiy turmush hamda ishlab chiqaruvchi kuchlar bilan bevosita bog`liq ekanligini ko`rsatmaslik o`sha davrda paydo bo`lgan ilmiy ishlarning asosiy kamchiligidir.

O`rta Osiyoda 1920-1924 yillarda o`tkazilgan aholi ro`yxatining tashkilotchisi I.P.Magidovich diqqatga sazovor ish qildi. U o`zining aholi o`rtasida to`plagan tarixiy etnografiyaga oid ma'lumotlarga asoslanib, o`zbek xalqi qabilalarining ro`yxati hamda qisqacha etnografiyaga oid tavsifini berdi. Bundan tashqari I.I.Zarubin, N.G.Mallitskiy, M.S.Andreyev, A.A.Semyonovlar ham o`zbek etnografiyasini o`rganishga muhim hissa qo`shdilar.

30-yillarga kelib S.P.Tolstov va L.P.Potapovlar o`zbek xalqi etnografiyasini o`rganish ishlarini jonlantirib yubordilar. O`zbekiston hududida urushdan avvalgi yillarda katta etnografiya ishlarini o`tkazish dastlab O`rta Osiyo davlat dorilfununida, qadimgi yodgorliklar va san'atni muhofaza qilish qo`mitasida, Toshkent, Samarcand va Buxoro muzeylarida markazlashgan edi. 1943 yilda tashkil topgan O`zFA, chunonchi tarix va arxeologiya institutining etnografiya bo`limi kelajakda etnografiyaga oid tadqiqotlarning markazi bo`lib qoldi. Urushdan keyingi yillarda Farg`ona etnografiya ilmiy safari, keyinroq boshqa viloyatlarda o`tkazgan ilmiy safarlar etnografiyani o`rganishda katta qadam bo`ldi.

Har bir xalqning milliy shakllanishi, etnik tarkibi va xususiyatlari, o`zbeklarning qabila va urug`larini tadqiq qilish, ularning o`zbek millatiga singib ketish jarayonini o`rganishda V.G.Moshkova, B.Karmisheva, K.Shoniyoziyov, T.Fayziev, I.Jabborovlarning ishlari diqqatga sazovordir. O`zbek hunarmandchiligin etnografik jihatdan o`rganishda Sobirjon Ibrohimovning asarlari alohida ahamiyatga ega.

Hozirgi kunda "O`rta Osiyo va Qozog`iston xalqlari" nomli mukammal ilmiy asar deyarli butun etnografiyaga oid tadqiqotlarning yantuqlarini o`zida mujassamlashtirgan. Hozirgi kunda o`zbek xalqi etnografiyasini o`rganish yuqori bosqichga ko`tarilmoqda.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Etnografiya so`zining ma'nosini tushuntiring.
2. Etnografiya fani predmeti va uni o`rganish ahamiyatini ochib bering
3. Etnograf olimlar va ularning tadqiqotlari to`g`risida hikoya qiling.

2-asosiy savol:

O`lkashunoslikda etnografiyaning ahamiyati

DARS MAQSADI

Etnografik ma'lumotlarning o`lkashunoslikni o`rganishdagi ahamiyatini tushuntirib berish, etnografik ma'lumotlar to`plashni talabalarga o`rgatish, ularga o`lkashunoslik va etnografik amaliyot utash uchun zarur bo`lgan ko`nikmalar va bilimlar hosil qildirish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 2.1. O`lkashunoslikni o`rganishda etnografik ma'lumotlardan fodalana oladi.
- 2.2. Etnografik ma'lumotlarni to`plash ko`nikmalariga ega bo`ladi.

2-asosiy savolning bayoni:

O`lka tarixini o`rganishda, qolaversa, yosh avlodni ona-yurt va o`z xalqiga hurmat va muhabbat, baynalmilallik, vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda etnografik manbalarning ahamiyati kattadir. O`quvchi o`z xalqi tarixini, madaniyatini va tilini yaxshi bilsagina o`z ona-yurtiga muhabbati yanada oshadi, boshqa xalqlar tarixiga hurmat bilan qaraydi.

Xalqlarning kelib chiqishi bilan bog`liq materiallar, ularning turmush tarzi, yaratilgan moddiy va ma'naviy boyliklar, an'anaviy urf-odatlarga oid materiallardan tarix darslarida foydalanish, o`lkashunoslik to`garagida foydalanish mavzularni yaxshiroq tushunib olishga, o`rganilayotgan davrga oid xalqning turmush tarzini tasavvur qilishga yordam beradi. Shuningdek, etnografik muzeylarga borish, milliy libosimizda, kashtachilikda, urf-odatlarimizda saqlanib kelinayotgan ayrim etnografik materiallardan o`quvchilarni xabardor qilish, ularning xalqimiz tarixiga oid bilimini oshiradi, tarix darsi esa mazmunliroq o`tadi.

Etnografik manbalardan foydalanilgan holda sinfdan tashqari kechalar, viktorinalar uyushtirish ham mumkin.

Etnografiya har bir narsa va hodisalarini tekshirishda, ularning tub mohiyati, kelib chiqish va taraqqiyotini tadqiq etishda ularga tarixan yondashadi, ya'ni xalqlarning turmush va madaniyatini to`la o`rganadi, faqat shunday qilgandagina qardosh xalqlarimizning turmushi hamda madaniy hayotida yuz bergen ulkan o`zgarishlarni chuqurrok tushunish mumkin. Shuning uchun etnograflar biron-bir xalqning turmushi va madaniy taraqqiyoti darajasini tekshirganda, uning o`tmishi bilan hozirgi hayotini taqqoslab o`rganadi.

O`zbek xalqi moddiy va ma'vaniy madaniyati, san'ati hamda folklorning xususiyatlarini aniqlash uchun ularning etnografiyasini o`rganish talab etiladi va bu murakkab ishdir. O`zbek xalqining etnografiyasini o`rganishda etnografik muassasalar keng faoliyat ko`rsatmoqda. Oldingi yillarda S.P.Tolstov, A.Yu.Yakubovskiy, A.A.Semyonov kabi olimlar etnografik, etnogenetik ekspeditsiyalar takshil qilib, o`zbek xalqi kelib chiqishi, etnik tarkibi masalalarini keng yoritib bergenlar. Bu muhim masalalarni yoritishda taniqli olimlar B.Ahmedov va R.Mukminova ham muhim hissa qo`shdilar.

Etnografiyadagi eng muhim muammo - milliylikni aniqlashdir. Har bir xalqning milliy shakllanishi, etnik umumiyligi, xususiyatlari, o`zaro yaqinlashuvini tushunish uchun ayrim etnografik guruhlarni har tomonlama o`rganish zarur. O`zbeklarning ayrim qabila va urug`larini tadqiq qilish va ularning o`zbek millatiga singib ketishi jarayonini o`rganishda etnograflardan V.Moshkova, K.Zodixina, B.Karmisheva, K.Shoniyofov, I.Jabborov, T.Fayzievlarning ishlari diqqatga sazovordir. O`zbek etnografik guruhlaridan lokay, qarluq, qurama va boshqa qabilalar mukammal o`rganilgan. Etnografik ma'lumotlarni to`plashdan oldin ushbu ishlar bilan tanishib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Etnografik ma'lumotlarni to`plash jarayonida qabila va urug`larning turmush tarzi, moddiy madaniyati, hunarmandchilikdagi o`ziga xos xususiyatlar, urf-odatlari, kiyim-kechaklari va boshqa xususiyatlaridan xabarjor bo`lish lozim, aholini, ayniqsa qariyalarni so`rab-so`rishtirib, ularni o`rganish lozim.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Etnografiyaning o`lkashunoslikni o`rganishdagi ahamiyatini ochib bering.
2. Etnografik ma'lumotlarni to`plashda qanday o`ziga xos xususiyatlarga e'tibor berish zarur?
3. Etnografik ma'lumotlarni to`plashdan oldin qaysi olimlar asarlari bilan tanishish tavsiya qilinadi?
4. Etnografik ma'lumotlarga qay tariqa ega bo`lish mumkin?
5. Biron bir qishloqdagi urug`-qabilaning etnografiyasini o`rganish uchun qaysi savollar berishingiz mumkin? (Masalan Sirdaryo viloyati Boyovut tumanidagi boyovut urug`ini o`rganish)

Mavzu bo`yicha yechimini kutayotgan ilmiy muammolar:

O`lka tarixini o`rganishda etnografiyaga oid ma'lumotlardan foydalanish uslublarini tavsiflab berish

Adabiyotlar:

1. Nabiev A. Tarixiy o`lkashunoslik. - T., 1996
2. Jabborov I. O`zbek xalqi etnografiyasi. - T., 1991
3. Safoeva E, Shoymardonov I. O`zbekiston xalqlari tarixini o`qitishda o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish. - T., 1993.

6-MAVZU: TOPONIMIKA - O`LKA TARIXINI O`RGANISHNING ASOSIY MANBAI

Ajratilgan vaqt: ma'ruza 2 soat

ASOSIY SAVOLLAR:

1. Toponimika - o`lka tarixini o`rganishning asosiy manbalaridan biri
2. Sirdaryo viloyatidagi joy nomlarini o`rganish.
3. Jizzax viloyati topominikasi va uni o`rganish

TAYANCH TUSHUNCHA VA IBORALAR:

Toponimika tushunchasi, topominik material to`plash, topominik materialdan foydalanish, Boyovut, Xovos, Qo`ybotgan,, Navkat, Nushkent, Robot, Jaloyir, Forish, Avliyo.

Mavzuga oid muammolar:

O`lka tarixini o`rganishda topominika materiallardan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi. Sizningcha bu materialarni qanday to`plash mumkin? Ma'lumotlar nimani aks ettirishi lozim, deb o`ylaysiz?

1-asosiy savol:

Toponimika- o`lka tarixini o`rganishning asosiy manbalaridan biri

DARS MAQSADI

Talabalarga toponimika tushunchasini tushuntirish, toponimikaning o`lka tarixini o`rganishdagi ahamiyatini ochib berish, toponimik material to`plash va undan foydalanish haqida gapirib berish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 1.1. Toponimika tushunchasini ochib beradi.
- 1.2. O`lka tarixini o`rganishda toponimika ahamiyatini anglaydi.
- 1.3. Toponimik ma'lumot to`plash uslublarini biladi.

1-asosiy savol bayoni:

1917 yilga qadar toponimika mustaqil fan sifatida o`rganilmay, uning vazifasini tarixiy geografiya fani bajarib kelardi. Toponimika geografik nomlar, kishi ismlarini o`rganadigan fan sifatida maydonga keldi. Toponimikani "zamin tili", ya'ni yer tili deb ham atashadi. Toponimika atamasi lotin tilidan olingen bo`lib, "topos" - joy, "onom" - nom ,umuman joy nomini o`rganadigan fan degan ma'noni bildiradi. Geografik nomlar va zamin qa'rida o`rganilayotgan nomlar, insonlarga qo`yilgan ismlar toponimikaning o`rganish manbai hisoblanadi. Toponimika ikki ob'ektdan: mikro va makro toponimlardan iborat bo`lib, mikrotoponimika - grammatic jihatdan mayda ob'ektlarni, ya'ni "turdosh otlarni", mikroob'ektlarning nomlarini, makrotoponimika esa atoqli otlar, ya'ni yirik ob'ektlarning nomlarini tadqiq qiladi.

Toponimikaning tilshunoslik, tarix, geografiya, arxeologiya va boshqa fanlarga aloqadorligi uning muhim xususiyatlardandir. Toponimika ko`pincha tarixiy dalillarga va isbotlarga muhtoj. Har bir tuman toponimikasi murakkab tarixiy jarayon bilan bog`liq bo`lib, yer ostida ko`plab madaniy qatlamlar mavjudligi uni sinchiqlab tadqiq qilishni talab etadi. Toponimika metodologiyasiga muvofiq uni fan sifatida o`rganish uchun toponimlarning paydo bo`lishiga doir ma'lumotlardan foydalanish, nomlarning mavjud bo`lgan barcha formalarini aniqlash, nom va atamalarni o`sha joy bilan bog`liq holda tanlash va eng muhimlarini o`rganish zarur.

Toponimika uch tamoyilga asoslanadi: 1) toponimlar paydo bo`lish tarixini o`rganish, 2) toponimlarning geografiyaga oid ma'lumotlarini aniqlash, 3) asosiy qidirilayotgan toponimlarning barcha nomdagilarini ilmiy asosda alohida o`rganib, ulardan xulosa chiqarishdir.

Toponimikani o`rganish ma'lumotlarni to`plashdan boshlanadi. Toponimik ma'lumot yig`ish ishini boshlashdan avval ma'lumotlarni qanday va qaerdan to`plash hamda kimlar bilan qaysi mavzuda suhbatlar o`tkazishning taxminiy ish rejasi va dasturi ishlab chiqilishi shart. Dalada tadqiq ishlarini amalga oshirish jarayonida aholidayan eshitgan hikoya, afsona va o`tmish haqidagi suhbatlarni hamda boshqa materiallarni muntazam yozib borish kerak. So`ng toponimik toifalar bo`yicha maxsus kartoteka tuziladi. Shu asosda lug`atlar tuziladi. Tadqiq qilingan va to`plangan toponimik ma'lumotlar o`lkashunoslik muzeyida aniqlanadi. V.A.Nikonovning "Vvedenie v toponimiku" (M., 1965) asarida toponimika bo`yicha

tadqiqotni qanday olib borish, uni nimadan va qachon boshlanishning uslubi va usullari aniq ko`rsatib berilgan.

O`zbekiston tarixini o`rganishda toponimik ma'lumotlardan foydalanish, toponimik va geografik lug`atlar tuzish, ulardan foydalanish dars mazmunini yanada boyitadi. Toponim nomlar kimyoviy elementlardan, qit'alar va dengizlar nomidan, o`simgilik va hayvonlardan olingan nomlar, geologiya va geografiya atamalaridan olingan toponimlar, gazlamalar, oziq-ovqat nomlari, ichimliklar nomlaridan olingan bo`ladi. Toponimikaga oid ma'lumotlardan foydalanish yoshlarni tarbiyaning ajralmas qismi bo`lgan estetik, vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning negizi bo`lib hizmat qiladi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Toponimika tushunchasi va uning mohiyatini ochib bering.
2. Toponimika ob'ektlarining nimalarni tadqiq qilishini ayting:

Mikrotoponimika

Makrotoponimika

3. Toponimikaning qaysi fanlar bilan aloqadorligini sharhlab bering.
4. Toponimik ma'lumotlar to`plash uslublarini izohlang.
5. Toponimlardan nom olgan so`zlar haqida gapirib bering.

2- asosiy savol

Sirdaryo viloyatidagi joy nomlarini o`rganish.

DARS MAQSADI

Sirdaryo viloyatidagi tuman, shahar, qishloq va ovullar nomlari haqida ma'lumot berish, talabalarda bu ma'lumotlardan darsda foydalanish yo'llari ko`nikmasini hosil qilish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 2.1. Sirdaryo viloyati tarixini so`zlab beradi.
- 2.2. Sirdaryo viloyatidagi shahar, tuman nomlari ma'nosini ochib beradi.
- 2.3. Viloyatda qishloq va ovullar nomlari ma'nosini izohlab beradi.
- 2.4. Mustaqillikdan keyin qo'yilgan joy nomlariga izoh berish.

2- asosiy savol bayoni:

Darsda o`qituvchi o`quvchilarga: "Siz bu joylarni nima uchun shunday atalar ekan, deb o`ylab ko`rganmisiz? O`zingiz yashab turgan qishloq, shahar, yoningizda oqib o`tadigan ariq, anhor nomining ma'nosini bilasizmi?" - degan savollarni o`rtaga tashlaydi. Shunday savollarga javob topish yo'llari bilan ular toponimik materiallarni to`plash yo`lida mustaqil tadqiqot olib borish ishlariga jalb qilinadi. O`qituvchi barcha joylar nomlarini qanday kelib chiqqanligi va ularning ma'nolari ustida to`xtab o`tmasdan, faqat katta masalalar ustida batafsil to`xtalib, mikrotoponimlar bilan mustaqil ishlashni o`quvchilarning o`zlariga topshirsa maqsadga muvofiq bo`ladi. Masalan, Sirdaryo daryosining nomi haqida o`qituvchi batafsil tushuntirib beradi,

anhor va ariqlar nomlari haqida o`quvchilarga mustaqil o`rganib kelishlarini topshirishi mumkin.

Sirdaryo viloyatidagi joy nomlarini manbalarga asoslangan holda izohlab o`tamiz.

O`rta Osiyodagi xilma-xil nomlar bilan atalgan daryolardan biri SIRDARYOdir. Xuddi shu nom bilan ataladigan O`zbekistondagi viloyatlardan biri ham Sirdaryodir. Bu tarixda juda ko`p nomlar bilan atalgan. Yunon tarixchilari Yaksart, ba'zan Tanais, zardushtiylarning muqaddas kitobi "Avesto"da "Danu", "Yaosha", arablar kelganidan keyin Sayxun, Beruniyda "Xasart" shaklida tilga olingan. Turkiy yozuvlarda esa Yenchug`iz nomi bilan atalgan (Marvarid - ya'ni Inju degani). Sirdaryo nomi (H.Hasanov aytishicha) daryo atroflari yashagan sar (silis - sir) degan qabila nomi bilan bog`lash to`g`riroqdir.

SAROYQISHLOQ - Sh.Rashidov tumanidagi qishloq. Bu nom 92 boqli o`zbek qvmlaridan biri bo`lgan "Saroy" qabilasi nomidan olingan.

PAROMOVUL - Guliston tumanidagi qishloq,daryo yoqsida joylashib, daryogacha qo`yilgan parom uchun shu nomda atalgan.

BOYOVUT-tuman nomi bo`lib, bu qadimgi mo`q`ul qabilalaridan biri. Shuningdek, 92 boqli o`zbek qabilalaridan biri. XVI asrda yashagan Farg`onalik Mulla Axsikandiyning ta'rificha Boyovut – mo`q`ulcha "boylar" degani (alpovut - alplar, bahodirlar") Mulla Sayfiddin Axsikandiyning "Majmu at-tavorix" asarida qayd qilingan.

OBITAVON - Sayxunobod tumanidagi qishloq. XIX asr oxirlarida Rossiyadan ko`chib kelgan ruslar tomoni Obetovanno`y (Obetovannaya zemlya) - orzu qilingan yer" deb o`zlashtirilib olgandan,bunyod etilgan bo`lib, Obetovanno`y (obetovannaya zemlya) - "orzu qilingan er" deb atalgan.

SOBOT - (savat) - Xovos tumanidagi qishloq. Bu qishloq tarixiy qishloq bo`lib, katta savdo yo`li ustida joylashgan. Bu nom arab geografiyasida Istaxriy, Ibn Xavqal, Makdisiy asarlarida tilga olinadi. Sobot arabcha nom bo`lib "yom", "bekat", "karvonsaroy" demakdir.

TO`QAYOVUL - Guliston tumanidagi qishloq. Bu joy atroflari bir vaqtlar to`qay, ya'ni qamishzor bo`lgani uchun shu nom berilgan.

XOVOS - Xovos tumanidagi qishloq bo`lib, tarixiy joy arab Istaxriy, Ibn Xavqal va Makdisiylar asarlarida esga olinadi,uning etimologiyasi xali aniqlanmagan.

SHO`RUZAK - Sayxunobod tumanidagi qishloq va ariq nomi. O`zak, uko`zak(daryocha) ma'nosini bildirib, bu M.Qoshg`ariyda, Oltoydagi turkiy xalqlarda ba'zan vodiyni o`zak deyishadi.

JO`LANGAR - Xovos tumanidagi qishloq. To`g`ris, Jo`yi Langar bo`lishi kerak. Jo`y (tojikchada) ariq, kanal demakdir. Langar deganda mozor, qabr, ba'zan musofirxona, karvonsaroy, ko`proq avliyo qabri tushunilgan. Julangar avliyo arigi degan ma'noni anglatadi. Langar deganda kichik bir o`zbek urug`i ham qayd qilingan. Biroq bu qishloq, atroflarida ko`proq tojiklar yashaydi.

SARDOBA - Sirdaryo viloyatidagi Oq-oltin tumani markazi. Samarqanddaggi Paxtachi tumanida ham Sardoba qishlog`i bor. Sardoba (tojikcha) sard-sovuq, muzdek, ob- suv so`zlaridan hamda ot yasovchi qo`shimchalardan iborat bo`lib,

muzdek suv saqlanadigan joy yoki suv havzasi degan ma'noni bildiradi. Bu nomning berilishiga sabab Sardobada A.Temur davrida qurilgan sardoba -ya'ni pishiq g`ishtdan qurilgan, gumbazli suv saqlanadigan bino harobasi mavjud. Tarixdan ma'lumki, sardobalar karvon yo`li ustida qurilgan bo`lib, savdogarlar bu yerdan suv ichib, ot-tuyalarini sug`orib, yo`llarida davom etganlar. Shunday inshootlardan biri Oq-oltin tumanida saqlanib qoltingan. Sardoba joy nomi ham shundan olingan.

ETTIURUG` - Guliston tumanidagi qishloq nomi Ettiurug` - o`zbek qipchoqlari tarkibidagi yirik urug`lardan biri. Ular asosan Zarafshon daryosining o`rta oqimida, qisman Toshkent vohasida yashaganlar. Ettiurug` qozoq va qirgizlarning etnik tarkibida ham bor. Ettiurug` oytamg`ali, qo`shtamg`ali, sirg`ali, qamchili, juvonli, samanotli, cho`michli urug`laridan iborat. Ettiurug` tarkibidagi bu urug` nomlari o`zbeklarning boshqa yirik qabilalari ham uchraydi. Masalan: Samarqand viloyatidagi Poyariq tumanida Jetmuruv qishlog`i bor.

UVOQ- Farhod shirkatlar yushmasidagi ovul. Chunki bu yerda faqat uvoqliklar yashadi va unchalik katta emas. Uvoq etnonimining kelib chiqishi to`g`risida bir necha qarashlarga duch keldik. Uvoq qishlog`i boshqa bir qishloqdan ajralgan paytda kamchilikni tashkil qilishgan.

MUHOKAMA UChUN SAVOLLAR:

1. Sirdaryo viloyati tashkil topgan sanani aniqlang.
 - A. 1952 y.
 - V. 1956 y
 - S. 1961 y.
 - D. 1963 y.
 - E. 1965 y.
2. Guliston shahri o`rnida dastlab tashkil topgan temir yo`l stantsiyasi qanday nomlangan?
 - A. Ettiurug`.
 - V. Paromovul.
 - S. Achchiqquduq.
 - D. Mirzacho`l
 - E. Xovos.
3. Obitavon (Obetovannaya) qishlogi qachon tashkil qilingan?
 - A. XIX asr 60- yillarida
 - V. XIX asr 80- yillarida.
 - S. XIX asr 90- yillarida.
 - D. XX asr boshida.
 - E. Sho`rolar davrida.
4. Viloyatdagi sho`rolar davridagi joy nomlarining yangi nomlarini sanab bering.
5. Mustaqillikka erishilgach, ba'zi joy nomlarining o`zgartirilishini tushuntirib bering.

3-Asosiy savol:

Jizzax viloyatidagi joy nomlari va ularni o`rganish

DARS MAQSADI:

Jizzax shahri nomi ma'nosini, viloyatdagi shahar, tuman, qishloqlar nomlari ma'nosini ochib berish. Viloyatdagi joy nomlari o`rnini ko`rsatish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 3.1. Jizzax tarixi va uning tarixida tilga olingan davrlarini so`zlab beradi.
- 3.2. Jizzax viloyatidagi tuman, shahar va qishloqlar nomlari ma'nosini ochib beradi.
- 3.3. Sho`rolar davrida vujudga kelgan joy nomlariga izoh beradi
- 3.4. Mustaqillikdan keyingi joy nomlarining o`zgargani sabablarini ochib beradi.

3-savolning bayoni:

AXTAXONA - Zomin tumanidagi qishloq Axtaxona - otxona demakdir. Shu bilan birga «axtachi” degan urug` ham bor. Axtachi qirg`iz urug`larining (qipchoqlar) biri bo`lib, Axtachi mo`g`ulcha bo`lib, "attabibi" (sinchi) otboqar, miroxur degan ma'nolarni bildirgan etnonim tarkibidagi li, chi kabi qo`shimchalar ko`pincha tushib qoladi; xona esa biron xalq, urug` yashaydigan joy ma'nosini anglatadi. Taqqoslang: Arabxona - arablar yashaydigan joy. Durmonxona - durmon urug`i vakillari yashaydigan joy.

ACHCHI- Zomin tumanidagi qishloq. Dastlab Abdullaxon tarixida (XVI asr) Achiq - ochiq shakllarida tilga olingan. Qishloq ochiq joyda joylashganligi uchun ochiq deb atalgan. Keyinchalik Achchi bo`lib ketgan.

BAG`ANALI - Forish, G`allaorol tumanlari, Samarqandning Kattaqo`rg`on, Narpay, Pasdarg`om tumanlari, Qorabog`analı- Forish tumanidagi, qarapchi urug`ining bir tarmog`i shunday atalgan. Bag`ana- qorakul terining bir turi. Bag`ana so`zining “ustun” ma'nosini ham bor.

BEKAT - Forish tumanidagi qishloq bo`lib, xuddi shu nomdagagi qishloqlar Samarqand, Farg`ona viloyatlarida ham mavjud. Chuqurbekat - Samarqand viloyati Bulung`ur tumanida. Bekat - urmon xo`jaligi, pochta bo`limi, karvonsaroy ma'nolarini anglatgan. Bekat ruscha piket so`zidan kelib chiqqan. Yozma manbalarda, chunochi, "Boburnoma"da bek so`ziga arabcha ot - ko`plik affiksi qo`shilib bekat shaklida ishlatilgan, deyiladi.

BOYQUNG`IR- Baxmal tumanidagi qishloq. Boyq`ung`ir etnonimi asli qung`irot tarkibiga kirgan, chunki qung`irot so`zinigng uzagi qung`ir bo`lib, -ot ko`plik affiksidi. Qozog`istonidagi Boyqung`ir kosmodromi nomi ham shu urug` nomidan olingan.

GURALASH - Zomin qo`riqxonasining oldingi nomi bo`lib, mahalliy xalq uni xali ham guralas deb ataydi. Guralas degan urug` bor (Qarang:Doniyorov "Shajara" 81-bet). 92 bovli o`zbek qavmlari orasida ko`ralash yoki ko`ralas degan urug` qayd qilingan. Samarqand viloyati, hozirgi Navoiy viloyati Nurota tumanida Ko`ralas degan qishloq nomi ham shundan chiqqan.

DARGAT - Jizzax tumanidagi qishloq bo`lib, suv taqsimlagich inshooti bo`lgan tug`on, dargat (darxot) deyilgan (A.Muhammadjonov. Quyi Zarafshon... 295 bet).

DUVLAT- Baxmal tumanidagi qishloq bo`lib, qishloqda qirg`izlarning manak urug`iga kiradigan duvlat shoxi vakillari yashaydi. Uleke duvlat bir tuqqan, degan naql bor (uleke ham kichik bir shox). Aslida duvlat qozoqlarning yirik urug` qabila tarkibiga kiradigan qabiladir. Duvlat, dulat, duglat qabilasi boshqird, o`zbek va boshqa turkiy xalqlar tarkibiga ham kirgan.

JADIK - Baxmal tumanidagi qirg`izlarning kichik bir urug`i nomi bilan ataluvchi qishloq. Jadik qirg`izlar yashaydigan qishloq nomidir.

SANGZOR- Turkiston tizma tog`ining shimoliy yonbag`irlaridan boshlanib, Jizzax shahri yonidagi suv omboriga qo`yiladigan bir qismi Arnasoy ko`liga etib boradigan daryo. Baxmal tumanida shu nomda ataluvchi shirkat xo`jaligi ham bor.

NUSHKENT - Baxmal tumani Sangzor shirkat xo`jaligi hududidagi qadimiy shahar harobasi. Eramizning III-VI asrlarida bu yerda hayot gullab yashnagan. Hozirgi kunda shu nomda ataluvchi bog`dorchilikka ixtisoslashtirilgan xo`jalik bor.

NUCHKAT - O`rta asrlarda Ustrushonaning g`arbiy qismida bo`lgan shahar. Uning o`rni Baxmal tumani Sangzor shirkat xo`jaligi markazidagi Nushrovon qishlog`i o`rniga to`g`ri keladi. Bu shahar Eron sosoniylar podshosi Husrav Anushirvon nomi bilan ham bog`liqdir. Kat so`zi – sug`d tilida shahar, qishloq, nuch esa, yaltiroq, go`zal ma'nosini bildirgan.

SAROYLIK - Jizzax tumanidagi qishloq nomi bo`lib, hozir Jizzax shahri tarkibiga qo`shilib ketgan. Saroylik "Saroy qabilasi vakili", "Saroy qabilasidan" degan ma'noni bildiradi. Masalan, chimboylik, chimboy urug`i vakili, Bo`stonlik, Bo`ston urug`i vakili va hokazo.

KARAPCHI - Baxmal Zomin tumanlaridagi qishloq. Karapchi ba'zi bir shajalaralarda 92 bovli o`zbek qavmlari orasida tilga olingan. Surxondaryo viloyatida Karapchi 16 urug`ga bo`linadi. Karapchi ba'zan esa yuz urug`ining bir tarmog`i sifatida qayd qilingan. Karapchi so`zi "kambag`al, nochor (kishi)" demakdir.

KASHAT - Zomin tumanidagi joy nomi. Kashat "Baland qirg`ok" demakdir. Tojikistonning Jirg`atol tumanida shu nom bilan ataluvchi qishloq bor.

NAZORAT TOSHIRIQLARI:

1. Jizzax nomi qanday ma'noni bildirgan?

- A. Tog`li joy.
- B. baland qo`rg`on.
- C. kichik qo`rg`on.
- D. Zax yer.
- E. Tashlandiq yer.

2. Quyidagi qaysi joy nomi nochor , kambag`al ma'nosini bildirgan?

- A. Solin.
- B. Karapchi.
- C. Kashat.
- D.Sayot.

E. Duvlat.

3. Viloyatlardagi o`zbek urug`i nomlari bilan atalgan joy nomlarni sanab bering.

4. Qirg`izlar urug`i nomidan kelib chiqqan joy nomini ko`rsating.

A. Yomchi.

B. Kaltatoy.

C. Oldashmon.

D. Boymoqli.

E. Jadik.

4. Boymoqli,Guralash, Dargat nomlari ma'nosini tushuntirib bering.

Mavzu bo`yicha echimini kutayotgan ilmiy muammolar:

O`lkadagi qishloq, shahar va boshqa joy nomlarining kelib chiqishini o`lkashunoslik darsida o`rganish uslublarini ochib berish

Adabiyotlar :

1. A.Nabiev. Tarixiy o`lkashunoslik . T- O`qituvchi: 1996.

2. H.Hasanov. O`rta Osiyo joy nomlari tarixidan.- T.O`qituvchi. 1963.

3. S.Qoraev. Geografik nomlar ma'nosi.-T.O`zbekiston. 1978.

4. Dusimov Z, Egamov X. Joy nomlarini qisqacha izohli lug`ati- T.O`qituvchi, 1977.

7 -MAVZU : O`LKASHUNOSLIKNI RIVOJLANTIRISHDA ARXIVSHUNOSLIKNING O`RNI

Ajratilgan vaqt: 2 s

Asosiy savollar:

1. Markaziy davlat arxiv fondlari.O`zR MDA.

2. O`lkashunoslikni o`rganishda arxivshunoslikning o`rni

Tayanch tushuncha va iboralar:

Arxiv, arxiv hujjatlari, DAF,O`zR MDA, ko`rsatkichlar, fondlar

Mavzuga oid muammolar:

Yurtimizda bir qator arxivlar mavjud. Ularning bir-biridan farqi nimada? Barcha arxivlarda ham o`lkashunoslikka doir ma'lumotlar topish mumkinmi? Fikringizi tushuntiring.

1-asosiy savol:

Markaziy Davlat arxiv fondlari. O`zR MDA

DARS MAQSADI

Markaziy Davlat arxivlari to`g`risida tushuncha berish, ularda saqlanayotgan hujjatlar haqida umumiylar ma'mulot berish, arxivlarning tashkil topishi bilan tanishtirish, O`zR MDA tashkil topishi va undagi hujjatlar to`g`risida ma'lumot berish

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 1.1. Arxiv hujjatlari to`g`risida tushunchaga ega bo`ladi
- 1.2. Markaziy davlat arxiv fondining tashkil topishi haqida ma'lumotga ega bo`ladi.
- 1.3. O`zR MDA tashkil topishini va unda saqlanayotgan hujjatlarni biladi.

1-asosiy savolning bayoni:

Arxivlarda tashkilotlar, muassasalar, korxonalar, jamoa va davlat xo`jaliklarining, ayrim shaxslarning ko`p yillik faoliyati haqidagi ma'lumotlar, hujjatlar saqlanadi. O`lka tarixini o`rganishda bu hujjatlarning ahamiyati kattadir. Arxiv hujjatlarini qidirib topish, ular ustida ishlash va olingan ma'lumotlarni hayotga tadbik etish murakkab ish.

Hozirgi kunda O`zbekiston Respublikasi rahbariyati ana shu hujjatlarni har tomonlama o`rganib, tarix, inson va jamiyat darslarida foydalanish va yoshlarni shu yo`l bilan har tomonlama barkamol qilib yetishtirish vazifasini yuklamoqda. Shuning uchun ham O`zbekiston tarixini o`qitishda o`lka materiallaridan va uning asosiy manbalaridan biri bo`lgan arxiv hujjatlaridan foydalanish uslubiyati bilan shug`ullanish muhim ahamiyatga ega.

Arxiv materiallari maktab va oliy o`quv yurtlarida jonajon Vatanimiz tarixidan uqilayotgan ma'ruza va amaliy mashg`ulotlarida asosiy omil bo`lib xizmat qiladi va maktab o`lkashunoslik muzeyini tashkil qilishda yordam beradi.

Arxiv hujjatlari yozma va og`zaki shaklda bo`lishi mumkin. Og`zaki tarixiy hujjatlar har xil texnika vositalari bilan yozib yoki tasvirlab olinadi. Hujjatlar maxsus joylarda, ya'ni arxivlarda sohalarga ajratilgan xronologik sanalarga, qimmatiga va ahamiyatiga qarab tartibga solingan holda saqlanadi.

Arxivshunoslik ishlari faqat 1917 yildan keyin o`z ravnakini topdi. 20-yillardan boshlab arxiv ishlariga katta e'tibor berildi. Hujjatlarni saqlash va ulardan har tomonlama foydalanish maqsadida Xalq Komissarlari Sovetining 1918 yil 1 iyunda "Arxiv ishini qayta qurish va markazlashtirish haqida" deb nomlangan dekretiga asosan Moskvada Davlat arxiv fondi tashkil etildi. Hozirgi vaqtida DAF tarkibiga to`ntarishgacha bo`lgan davr, to`ntarishdan keyingi barcha tashkilotlarning faoliyati, muassasalar va ayrim shaxslar, shuningdek tarixiy yozma yodgorliklar, huquq, san'at, adabiyot va Hamdo`stlik davlatlari xalqlarining maishiy, ma'naviy madaniyati kinofoto hujjat fondlari, kinofilm negativlari, fotosuratlar, ularni to`latuvchi pozitivlar, grammofon, patefon plastinkalari, yozib olingan ovoz materiallari, ilmiy tarixiy va amaliy ahamiyatga ega bo`lgan boshqa narsalar: illyustratsiyalar, qo`lyozma negativlar, shuningdek, tashvikot va targ`ibot maqsadida nashr qilingan plakatlar, varaqlar, chaqiriqlar, e'lonlar va boshqalar, mikrofoto hujjatlar kiritilgan.

Partiya arxivida saqlanayotgan partiya va komsomol tashkilotlarining hujjatlari DAF tarkibiga kirmaydi.

Markaziy DAF qat'iy ilmiy asosda tashkil qilingan bo`lib, xalq xo`jaligi, ilmiy tadqiqot va ilmiy ma'rifat ishlariga doir hujjatlardan aniq va tez foydalanish imkonini beradi. DAFni boshqarish Davlat Arxivi bosh boshqarmasiga (DABB) topshirilgan.DABB va uning joylardagi organlarga bir qator yirik Davlat tarixiy arxivlari qaraydi. Bular quyidagi Hamdo`stlik mamlakatlari miqyosidagi arxivlar:

Moskvadagi qadimgi hujjatlarni saqlaydigan Markaziy Davlat arxiv, Sankt-Peterburgdagi Markaziy Tarix arxiv, Moskvadagi Markaziy harbiy-tarixiy arxiv, Sankt-Peterburgdagi Markaziy harbiy-dengiz floti davlat arxiv, Oliy davlat organlari va Bosh boshqarmasining arxiv, Moskvadagi Markaziy xalq xo`jalik davlat arxiv, Markaziy armiya arxiv, Markaziy adabiyot va san'at arxiv, Markaziy davlat kinofoto hujjatlar arxiv va 50ta respublika Markaziy davlat arxivlari, 130ta viloyat va o`lka davlat arxivlari, 2000ga yaqin shahar va rayon davlat arxivlari ham Davlat arxivlari Bosh boshqarmasiga qaraydi. Bundan tashqari, har bir viloyat markazida o`sha viloyatning faoliyatiga oid tarixiy hujjatlarni saqlaydigan viloyat davlat arxivlari bor.

Toshkent O`zRMDAda saqlanayotgan qimmatbaxo hujjatlarning soni va mohiyati jihatidan O`rta Osiyo respublikalari Markaziy davlat arxivlari ichida eng yirig`idir. Unda XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab to hozirgi kunimizgacha bo`lgan juda ko`p sonli hujjatlar saqlanmoqda. Turkiston general-gubernatorligiga qarashli hozirgi O`zbekiston, Turkmaniston, Tojikiston, Qirg`iziston va qisman Qozog`iston respublikalari hududidagi viloyatlar, uyezdlar, volostlar, muassasa va korxona hamda tashkilotlarning tarixiy faoliyatiga doir barcha hujjatlar mana shu O`zRMDAda mujassamlashtirilgan.

Bu hujjatlardagi Turkistonda chor hukumatining olib borgan mustamlakachilik siyosati, rus xalqi bilan O`rta Osiyo, shu jumladan, o`zbek xalqining madaniy aloqalari, chor burjua apparati va tashkilotlarining bekor qilinishi haqidagi xilma-xil va boy materiallar O`rta Osiyo xalqlari tarixini har tomonlama, chuqur o`rganishda beba ho durdona bo`lib xizmat qiladi. Arxivda Turkiston o`lkasidagi chor hukumatining ma'muriy tashkilotlari faoliyatiga doir hujjatlar to`lig`icha saqlangan. Bu hujjatlarning ko`pchiligi chorizmning Turkistondagi mustamlakachilik siyosatiga oid bo`lib, unda mahalliy aholining ayanchli ahvoli, chorizmning shafqatsiz zulmi, chorizm amaldorlarining xatti-harakatlari, chorizm va uning malaylariga qarshi xalqning qo`zg`alishi, joylarda xalq ommasining milliy ozodlik uchun olib borgan kurashlari, suvsizlik, qurg`oqchilik, qashshoqlik, huquqsizlikka qarshi kurashlarga oiddir. Arxiv hujjatlari o`sha davrda tartibli saqlanmagan.

O`rta Osiyo xonliklari, bekliklari, diniy boshqarmalari faoliyatiga doir hujjatlar deyarli yo`q bo`lib ketgan. Ayrim mavjud materiallar esa o`lkani Rossiyaning bosib olishi jarayonidagi harbiy to`qnashuvlar davrida yo`q qilib yuborilgan. Akademik V.V.Bartoldning so`zlariga qaraganda, bosib olingan joylardagi xonliklarning kutubxonalari va arxiv hujjatlarini saqlab qolish uchun hech qanday chora-tadbir ko`rilmagan. Umuman, ular O`rta Osiyo xalqlarining madaniyati va tarixiy yodgorliklarini saqlab qolishga etarli ahamiyat bermaganlar. Tarixchi A.I.Dobrosmislovning yozishicha, yerli arxiv ishlari nazoratsiz qolgan, faqatgina general-gubernator kantselyariyasi arxivni tartibli olib borilgan, xolos.

Umuman, 1917 yilgacha arxiv ishlari yaxshi yo`lga qo`yilmagan. Undan keyin saqlanib qolgan hujjatlar esa O`zbekiston Markaziy Davlat arxivining maxsus bo`limlarida arxiv qoidasiga muvofiq saqlanmoqda. Arxiv fondlarida saqlanayotgan barcha hujjatlar uchun ko`rsatkichlar tuzilgan. Ko`rsatkichlar o`z navbatida, bo`limlarga bo`linib, har bir bo`limning nomi yozib ko`rsatilgan. Har bir bo`lim bir necha bobdan iborat bo`lib, ushbu boblarda qaysi sohaga oid hujjatlar joylashganini

ko`rsatadi. Har bir bobga qaysi fondlar tegishli bo`lsa, bu fondlarning raqami va nomi ko`rsatiladi.

Arxiv ishlari, uni tartibga solish va rivojlantirish faqat 20-yildan keyingina to`liq amalga oshirila boshlandi. Dastlabki kunlardan boshlab, arxiv ishlarini tartibga solish va qayta qurish tadbirlari amalga oshirildi. 1918 yil 1 iyunda sobiq sovet hukumatining "RSFSRda arxiv ishlarini qayta qurish va markazlashtirish to`g`risida" deb chiqargan dekreti asosida Turkiston ASSRda, so`ng O`zbekiston SSRda ham arxiv ishlari qayta qurib chiqildi va markazlashtirildi.

1931 yil 20 mayda O`zbekiston Markaziy Ijroiya Qo`mitasining qaroriga asosan O`zSSR Markaziy Davlat arxivi tashkil etildi. O`sha paytgacha 20-30 yillarga doir hujjatlar O`zSSR Markaziy arxiv ishlari boshqarmasining har xil sektsiyalarida saqlanib kelinar edi.

Tarix va madaniyat, yuridik va iqtisod bo`limlaridagi 122ta fonddagi 188 710ta saqlash birligi hajmida ish yoki hujjat 1926 yilga qadar arxiv ishlari boshqarmasining 3 sektsiyasida saqlanib kelindi.

1924 yili milliy davlat chegaralanishi o`tkazlishi munosabati bilan Turkiston ASSR, Buxoro va Xorazm Sovet Xalq respublikalari tugatilib, ularning o`rnida O`zbekiston SSR tashkil topgach, soha arxivlaridagi barcha hujjatlar O`zbekiston markaziy davlat arxiviga topshirildi va arxiv fondlari shu hujjatlar hisobiga boyidi. Shundan so`ng O`zSSRning barcha tashkilotlaridagi hujjatlar muntazam ravishda markaziy arxivga kela boshladи.

Ministrler Sovetining 1958 yil 20 noyabrdagi 750-sonli qaroriga asosan Markaziy Davlat arxivi qayta tuzilib, uning fondlari asosida o`lkani industrlashtirish bo`limi tashkil qilindi. 1959 yilning 1 yanvariga kelib bu bo`limdagi fondlar soni 1527taga va undagi hujjatlar soni 503 604taga etdi. Bu esa O`zbekistonda arxiv ishlarining nihoyatda rivojlanib ketayotganligidan darak beradi. Hozirgi kunda juda ko`p sonli hujjatlar tartibga solingan, chiroli qilib tematika asosida taxlab qo`yilgan har bir fonddan hech qiynalmay foydalanish mumkin bo`lgan ko`rsatkichlar, har bir mutaxassislik bo`yicha maxsus sistematik kataloglar tuzib chiqilgan. Har bir fondga obzorlar berilgan. Xullas, arxivda saqlanayotgan juda ko`p va turli-tuman sohalarga, tarmoqlarga bo`lingan bu hujjatlardan kerakligini osongina topib foydalanish imkoniyati yaratilgan. Bu bo`limda Turkiston ASSR, Buxoro va Xorazm xalq respublikalari va O`zSSRning tashkil topgan davrdan boshlab to hozirgi kungacha bo`lgan, davlat, jamoat, kooperativ muassasalari, respublika ahamiyatiga molik bo`lgan tashkilotlar - sud, prokuratura organlari, ilmiy-tadqiqot, o`quv-tarbiya, madaniy-maishiy, ma'rifat va maorif, kasaba uyushmalari va jamoat tashkilotlari hamda ayrim shaxsiy fondlar ham mavjud.

Bu hujjatlar 1917 yil fevral oyidan to hozirgi kungacha bo`lgan davrni o`z ichiga oladi. Markaziy arxiv fondlaridan joy olgan bu hujjatlar faqat o`zbek xalqining tarixinigina emas, balki turkman, tojik, qirg`iz, qozoq va boshqa qardosh xalqlar tarixini ham chuqur va har tomonlama o`rganishda katta ahamiyatga egadir. O`zR MDA fondlarida tadqiqotchilar qo`li tegmagan Turkiston xalqlarining 1918-1920 yillarda olib borgan milliy ozodlik va erk uchun kurashlari, Turkiston Shurolar hukumatining Turkiston muxtoriyatini tan olmaganligini, uni ag`darib tashlagani va yo`q qilganligi, milliy mustaqillik uchun kurash olib borgan Qo`qon, Andijon,

Marg`ilon, Namangan kabi shaharlar aholisining sho`rolar tomonidan shafqatsizlik bilan qirib yuborilganligi, milliy siyosatni amalga oshirishda sho`rolar hukumatining yo`l qo`ygan xatolari natijasida birgina Farg`ona vodiysida 180dan ortiq shaharlarning yo`q qilib yuborilganligi haqida juda qimmatbaxo hujjatlar mavjud.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Sovet davri arxiv hujjatlari saqlanishini baholang.
2. Davlat arxiv fondlarida qanday hujjatlar saqlanganligini ayting.
3. O`zR MDA haqida ma'lumot bering.
4. O`zbekistonda arxiv ishining tashkillashtirilishini izohlab bering.
5. Arxivda kerakli materiallarni topish uchun nima qilish kerakligini tushuntiring.

2-asosiy savol:

O`lkashunoslikni o`rganishda arxivshunoslikning o`rni.

DARS MAQSADI

O`lkashunoslikni o`rganishda arxivshunoslikning o`rnini tushuntirish, arxiv materiallaridan foydalanish uslublarini o`rgatish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 2.1. Arxivlarda saqlanayotgan hujjatlardan o`lkashunoslikka oid materiallarni izlab topish ko`nikmalariga ega bo`ladi.
- 2.2. O`lkashunoslikni o`rganishda arxiv hujjatlarining o`rnini tushunadi.

2-asosiy savolning bayoni:

O`zRMDA Chilonzor ko`chasidagi 4-qavatli binoda joylashgan. Bu bino arxiv saqlashga moslab qurilgan. U talabga javob beradigan qilib jihozlangan. U yerda arxiv ishini yaxshi biladigan, malakali kadrlar ishlaydi, Qanday material so`rasangiz, aytgan vaqtingizda muhayyo qilishadi. Arxiv hujjatlari asosida juda ko`p ilmiy ishlar qilindi, hozirga qadar shu materiallar asosida 200dan ortiq dissertatsiya yoqlandi.

O`tgan davrda o`zbek xalqi erishgan yutuq va kamchiliklar haqida ma'lumotlar olishda arxiv materiallaridan juda ko`p foydalanildi va yirik ilmiy ishlar qilindi.

Arxiv hujjatlaridan foydalanish va ularni o`rganishga bo`lgan qiziqish kundan kunga ortib bormoqda. Hozirgi kunda tarix fakultetlarida O`lkashunoslik fanining kiritilishi talabalarning arxiv hujjatlarini o`rganishga bo`lgan qiziqishini yanada kuchaytirdi. Talabalar o`z malakaviy va kurs ishlarini arxiv materiallari asosida yozishmoqda. Arxivlarda tashkilotlar, muassasalar, korxonalar, jamoa va davlat xo`jaliklarining, ayrim shaxslarning ko`p yillik faoliyati haqidagi ma'lumotlar, hujjatlar saqlanadi. O`lka tarixini o`rganishda bu hujjatlarining ahamiyati kattadir. Arxiv hujjatlarini qidirib topish, ular ustida ishlash va olingan ma'lumotlarni hayotga tadbik etish murakkab ish. Arxiv hujjatlari har bir darsning g`oyaviy, siyosiy tomonlarini faktik materiallar bilan boyitishdan tashqari, uning ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyatini oshiradi, yosh avlodni ajdodlarimiz merosini o`rganishga bo`lgan qiziqishini ta'minlaydi.

Arxiv hujjatlaridan foydalanishni osonlashtirish maqsadida "Ko`rsatkich" (Putevoditel)lar nashr qilingan. Bular esa arxivda saqlanayotgan fondlarning ma'no va mazmunini ochib beradi, hujjatlarni o`rganuvchilarga qulaylik tug`diradi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Arxiv hujjatlarining o`lkashunoslikni o`rganishda ahamiyatini ochib bering.
2. Arxiv hujjatlaridan o`lka tarixiga oid qanday ma'lumotlarni olish mumkinligini ayting.
3. O`lkashunoslikda arxiv hujjatlaridan foydalanish uslublarini tushuntiring.

Mavzu yuzasidan o'z yechimini kutayotgan muammo:

Arxivlarda o`lkashunoslikka doir ko`rsatkich va kataloglar tuzish uslublari

Adabiyotlar:

1. Nabiev A. Tarixiy o`lkashunoslik.- T., 1996
2. Arxivshunoslik – T., 2001

I-MODUL BO`YICH A SEMINAR MASHG`ULOTLARI:

1-seminar: Tarixiy o`lkashunoslik fani predmeti va vazifalari

Ajratilgan vaqt – 2 soat

Dars maqsadi:

Tarixiy o`lkashunoslik predmeti, maqsadi va vazifalarini tushuntirish

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

1. Tarixiy o`lkashunoslik maqsadi va vazifalarini ochib beradi
2. Tarixiy o`lkashunoslikning boshqa fanlar bilan aloqadorligini anqlaydi

Kerakli jihozlar: Internet resurslari, ko`rgazmali qurollar

Ishni bajarish tartibi:

1. Tarixiy o`lkashunoslik fani predmetini ochib berish
2. Tarixiy o`lkashunoslikning maqsad va vazifalarini aniqlash
3. Tarixiy o`lkashunoslikni boshqa fanlar bilan aloqalarini tahlil qilish

Kerakli adabiyotlar:

Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo`q.- T., 1998

Nabiyev A. Tarixiy o`lkashunoslik.-T.:O`qituvchi, 1996

2- seminar: O`lkashunoslik fanining turlari va asosiy manbalari

Ajratilgan vaqt – 2 soat

Dars maqsadi:

O`lkashunoslik fani turlari va manbalarini tavsiflab berish

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 2.1. Tarixiy o`lkashunoslik turlari haqida tushuncha beradi
- 2.2. O`lkashunoslikning asosiy manbalarini aniqlaydi

Kerakli jihozlar: Internet resurslari, darslik

Ishni bajarish tartibi:

1. O`lkashunoslik fanining turlarini tavsiflash
2. O`lkashunoslik fanining asosiy manbalarini ajratish va ahamiyatini ochib berish

Adabiyotlar:

Nabiyev A. Tarixiy o`lkashunoslik.-T.:O`qituvchi, 1996

Nabiyev A., Bo`rev O., Shoymardonov I. O`zbekiston tarixini o`qitishda etnografik materiallardan foydalanish.-T.:O`qituvchi, 1996

Jabborov I. O`zbek xalqi etnografiyasi.- T.:O`qituvchi, 1994

Kabirov A., Sagdullaev A. O`rta Osiyo arxeologiyasi. – T.,1990

3-seminar: Tarixiy o`lkashunoslik fanining rivojlanishi

Ajratilgan vaqt – 2 soat

Dars maqsadi:

Tarixiy o`lkashunoslik rivojlanish bosqichlarini tavsiflash, rus sharqshunoslarning o`rnini ochib berish

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 3.1. Tarixiy o`lkashunoslikning fan sifatida vujudga kelishini tahlil qiladi
- 3.2. Rus sharqshunoslarning o`lkashunoslik rivojiga qo`shgan hissasini ochib beradi
- 3.3. Kerakli jihozlar: Internet resurslari, ko`rgazmali qurollar, rasmlar, adabiyotlar

Ishni bajarish tartibi:

1. 1917 yilga qadar o`lka tarixini o`rganishning ahvolini tahlil qilish
2. Rus sharqshunoslarning o`lka tarixini o`rganishga qo`shgan hissasini ochib berish
3. Rus sharqshunosligining mahalliy tarixchilikka ta'sirini baholash

Kerakli adabiyotlar:

Nabiyev A. Tarixiy o`lkashunoslik.-T.:O`qituvchi, 1996

Saidqulov T.S. O`rta Osiyo xalqlari tarixinining tarixshunoslidan lavhalar.- T.,1993

Ahmedov B. O`zbekiston tarixi manbalari.- T.,2000

Ahmedov B. Tarixdan saboqlar – T.,1994

Матюшин Г.Н.Историческое краеведение.- М.,1987

4-seminar: O`lkashunoslikda arxeologiyaning ahamiyati

Ajratilgan vaqt – 2 soat

Dars maqsadi:

Arxeologiyaning O`zbekistonda rivojlanishi haqida gapirib berish, uning o`lkashunoslikdagi ahamiyatini ochib berish

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 4.1. Arxeologiya haqida tushuncha beradi
- 4.2. O`zbekistonda arxeologiya fani rivojiga katta hissa qo`shtan olimlarni aniqlaydi
- 4.3. O`lkashunoslikda o`rxeologik materiallardan foydalanish yo`llarini tahlil qiladi

Kerakli jihozlar: Internet resurslari, topilmalar, rasmlar

Ishni bajarish tartibi:

1. Arxeologiya haqida umumiy tushuncha berish
2. O`zbekistonda arxeologiyaning rivojlanishi haqida ma'lumot to`plash
3. O`lka tarixini o`rganishda arxeologik materiallardan foydalanish yo`llarini ko`rsatish

Adabiyotlar:

Nabiyev A. Tarixiy o`lkashunoslik.-T.:O`qituvchi, 1996

Artsixovskiy A.V. Arxeologiya asoslari.- T.,1970

Kabirov A., Sagdullaev A. O`rta Osie arxeologiyasi. – T.,1990

Arxeologlar hikoya qiladi.- T.,1976

Aminjonova M.S. Qadimiy yodgorliklar qissasi.- T., 1972

Грицина А.А. Археологические памятники Сырдарьинской области.- Т.:Фан, 1992

Грицина А.А. Уструшанские были.- Т.:А.Кадыри, 2000

5-seminar: O`lkashunoslikda etnografiyaning ahamiyati

Ajratilgan vaqt – 2 soat

Dars maqsadi:

Etnografiya haqida tushuncha berish, uning o`lkashunoslikdagi ahamiyatini ochib berish

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 5.1. O`zbekistonda etnografiyaning fan sifatida rivojini tahlil qiladi
- 5.2. Etnografiyaning o`lkashunoslikdagi ahamiyatini ochib beradi

Kerakli jihozlar: Internet resurslari, rasmlar, eksponatlar

Ishni bajarish tartibi:

1. O'zbekistonda etnografiyaning rivojlanishi haqida ma'lumot berish
2. Etnografik atamalarni izohlash
3. O'lka tarixini o'rghanishda etnografik ma'lumotlarning ahamiyatini ochib berish

Adabiyotlar:

- Nabihev A. Tarixiy o'lakashunoslik.-T.:O`qituvchi, 1996
Nabihev A., Bo`riev O., Shoymardonov I. O`zbekiston tarixini o`qitishda etnografik materiallardan foydalanish.-T.:O`qituvchi, 1996
Aminov B. Etnografiya olamiga saehat.-T., 1985
Bo`riev O., Nabiev A., Shoymardonov I. Etnografiyadan qiziqarli savollar va javoblar. –
Jabborov I. Etnografiya va jahonning etnik qiefasi.- T.:O`qituvchi, 1982
Jabborov I. Jahon xalqlari etnografiyasi.- T.,1986
Jabborov i. O`zbek xalqi etnografiyasi.- T.,1994
Итс Р.Ф. Введение в этнографию.- Ленинград:Университет, 1991
Rustamov M. O`zbek etnografiyasi.- T.,1990

6-seminar: Numizmatikaning o'lakashunoslikni o'rghanishdagi ahamiyati

Ajratilgan vaqt – 2 soat

Dars maqsadi:

Numizmatikaning fan sifatida rivojlanishi haqida tushuncha berish, uning o'lakashunoslikdagi o'rmini ochib berish

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 6.1. Numizmatika haqida tushuncha beradi
- 6.2. Numizmatika rivojlanishi tarixini tahlil qiladi
- 6.3. O'lakashunoslikda numizmatik materiallardan foydalanish ahamiyatini tushuntiradi

Kerakli jihozlar: eksponatlar, tangalar, rasmlar, Internet resurslari,

Ishni bajarish tartibi:

1. Numizmatika tushunchasi va uning rivojlanishi haqida ma'lumot berish
2. O'lka tarixini o'rghanishda numizmatik materiallardan foydalanishning ahamiyatini ochib berish

Adabiyotlar:

1. Aminjonova M. Qadimiy yodgorliklar qissasi.- T., 1972
2. Ртвеладзе Э.В., Исхаков М., Маликов О. Исследования в Сурхандарьинской и Джизакской областях.\| АО 1977 г. М., 1978
3. Смирнова О. Археологические разведки в Уструшане в 1950 г. МИА.№37. М-Л.,1953
4. Смирнова О. Сводный каталог согдийских монет. М., 1981

5. Федоров М. Ходжентский клад серебряных дирхемов второго десятилетия X1 века // МКТ. Вып.2. Душанбе, 1971
6. Федоров М. Политическая история Караканидов во второй пол. X1 века //Нумизматика и эпиграфика.- М., 1980
7. Марков А.К. Инвентарный каталог мусульманских монет императорского Эрмитажа.- СПб., 1896
8. Древний Заамин.- Т.:Фан,1992

7-seminar: Toponimika – o`lka tarixini o`rganishning asosiy manbai

Ajratilgan vaqt – 2 soat

Dars maqsadi:

Talabalarni mustaqil ravishda tarixiy adabiyotlar va manbalar bilan ishslashga o`rgatish, asosiy fikr va kerakli ma'lumotlarni tanlab olish, ularni umumlashtirish haqida xulosalar berish, ko`nikmalarini shakllantirish. Toponimik ma'lumotlar o`lka tarixini o`rganishda muhim manba ekanligini asoslab berish

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 7.1.Toponimikaning mohiyatini tushunadi
- 7.2.Toponimik ma'lumotlar asosida o`lka tarixini o`rganishni izohlaydi
- 7.3.Sirdaryo va Jizzax viloyatlari toponimikasi bo`yicha ma'lumotlar to`playdi va umumlashtiradi
- 7.4. Toponimik afsonalarni o`rganadi va tahlil qiladi

Kerakli jihozlar: xarita, ko`rgazmali qurollar.

Ishni bajarish tartibi:

1. Toponimikaning o`lka tarixini o`rganishdagi o`rnini ochib berish
2. Sirdaryo viloyati toponimikasi haqida ma'lumot berish
3. Jizzax viloyati toponimikasini misollar orqali yoritish
4. Toponimik afsonalar yig`ish

Adabiyotlar:

- Nabiyev A. Tarixiy o`lkashunoslik.-T.:O`qituvchi, 1996
 Nafasov T. O`zbekiston toponimlarining izohli lug`ati.-T.:O`qituvchi, 1987
 Qoraev S. Geografik nomlar ma'nosi.- T., 1986
 Ipak yo`li afsonalari.- T.,1993

Bekmuhammedov H. Tarixdan qisqacha izohli lug`at. T.:O`qituvchi, 1977
 Мухамеджанов А.К этикология топонимов «Сабат» и «Рабат» (К изучению работов на торговых путях.) \ Города и караван-сараи на трассах Великого шелкового пути.ТД.Ургенч, 1991

8-seminar. O`lkashunoslikni rivojlantirishda arxivshunoslikning roli

Ajratilgan vaqt – 2 soat

Dars maqsadi:

Arxivlar haqida ma'lumot berish, arxivshunoslikning o'lka tarixini o'rganishdagi ahamiyatini ochib berish

IDENTIV O'QUV MAQSADLARI:

- 8.1. Arxivshunoslik haqida tushuncha beradi
- 8.2. Arxiv hujjatlarining o'lakashunoslikdagi ahamiyatini tahlil qiladi

Kerakli jihozlar: kitoblar, rasmlar, arxiv hujjatlari, Internet resurslari

Ishni bajarish tartibi:

1. 1917 yilga qadar arxivlar va ularning holati haqida tushuncha berish
2. O'zRMDA haqida ma'lumot keltirish
3. Sirdaryo viloyati arxivining Mirzacho'l tarixining o'rganishdagi ahamiyatini ochib berish

Adabiyotlar:

1. Nabiyev A. Tarixiy o'lakashunoslik.-T.:O'qituvchi, 1996
2. Матюшин Г.Н.Историческое краеведение.- М.,1987
3. Согдийские документы с горы Муг. Юридические документы и письма. Вып.11.\Чтение, перевод и комментарии В.А.Лившица. –М., 1962

1-MODUL BO`YICHA YAKUNIY MASHG`ULOT

Tarixiy o'lakashunoslik kursidan 1-modul bo'yicha quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin:

1. Tarixiy o'lakashunoslik fani XX asr boshlarida yuzaga kelgan
2. Tarixiy o'lakashunoslikning rivojlanishida XIX asrda faoliyat ko`rsatgan rus sharqshunoslarining xizmati katta bo`lgan
3. Rus tarixchilari ijodining mahalliy tarixchilar ijodiga ta'siri kuchli bo`lib, O`zbekistonda tarixiy bilimlarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir qildi
5. Mahalliy xavaskorlar to`plagan manbalar o'lkanli o'rganish bobida qimmatli ma'lumotlarni berdi
6. O'lakashunoslikni o'rganish yoshlar tarbiyasiga ijobiy ta'sir qilib, ularda o'lka tarixini o'rganishga qiziqishni kuchaytiradi, vatanparvarlikni tarbiyalaydi
7. Hozirgi davrda o'lakashunoslikni rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko`tarilishi maqsadga muvofiqdir
8. O'lakashunoslikning 1) ilmiy, ya'ni davlat o'lakashunosligi; 2) jamoat o'lakashunosligi; 3) maktab o'lakashunosligi kabi turlari mavjud
9. O'lakashunoslikning asosiy manbalari beshta: arxeologiya, etnografiya, toponimika va arxiv hujjatlari hamda muzey materiallari hisoblanadi
10. O'lka tarixini o'rganishda etnografiya, toponimika, numizmatika, arxivshunoslikning o'rni kattadir.

11. O`lkashunoslikda etnografik, toponimik, arxiv materiallarini tanlab olishning o`ziga xos yo`llari va uslublari mavjud.

Nazorat savollari:

1. Tarixiy o`lkashunoslikni o`rganishdan maqsad nima?
2. O`lkashunoslikda qanday manbalardan foydalaniladi?
3. Tarixni o`qitishda o`lkashunoslik materiallaridan foydalanishning o`rni qanday?
4. 1917 yilgacha o`lkashunoslik ishlari qanday ahvolda bo`lgan?
5. Rus sharqshunoslaridan kimlar o`lkamiz tarixini o`rganishga hissa qo`shgan?
6. O`zbekistonda o`lkashunoslik fan sifatida qachon shakllangan?
7. O`zbekiston o`lkashunosligini rivojlantirishga hissa qo`shgan qaysi olimlar va havaskorlarni bilasiz?
8. O`lkashunoslikni rivojlantirish uchun qanday ishlarni amalga oshirish mumkin?
9. Arxeologiyaning o`lkashunoslikdagi ahamiyati nimada?
10. Moddiy va ma'naviy yodgorliklarning farqi nimada?
11. Etnografiya fani nimani o`rganadi?
12. Etnografiyaning o`lkashunoslikdagi ahamiyati nimadan iborat?
13. Etnografik ma'lumotlarni to`plashda qaysi usullardan foydalanish mumkin?
14. Toponimikaning o`lkashunoslik bilan aloqadorligi bormi?
15. O`lkashunoslikda arxiv hujjatlaridan qaysi maqsadda foydalanish mumkin?

**8-MAVZU. O`LKASHUNOSLIKDA MADANIY, TARIXIY-INQILOBIY,
JANGOVAR, MEHNAT SHON-SHUHRATI YODGORLIKALARIDAN
FOYDALANISH**

Ajratilgan vaqt: 4 soat

Asosiy savollar:

1. O`lkashunoslikda madaniy, tarixiy-inqilobiy, jangovar, mehnat shon-shuhrati yodgorliklaridan foydalanish
2. Badiiy adabiyot va vaqtli matbuot materiallaridan foydalanish

Tayanch tushuncha va iboralar:

Madaniy yodgorliklar, jangovar yodgorliklar, tarixiy-inqilobiy yodgorliklar, mehnat shon-shuhrati yodgorliklari, badiiy adabiyot, vaqtli matbuot.

Mavzuga oid muammo:

Mamlakatimizda ko`plab jangovar, madaniy, tarixiy, mehnat shon-shuhrati yodgorliklari mavjud. Ular bir-biridan qaysi jihatdan farq qiladi? Ularning o`lka tarixini o`rganishdagi ahamiyati qanday, deb o`ylaysiz?

1-asosiy savol:

O`lkashunoslikda madaniy, tarixiy-inqilobiy, jangovar, mehnat shon-shuhrati yodgorliklaridan foydalanish.

DARS MAQSADI:

Yodgorliklar turlarini tavsiflash, ulardan o`lkashunoslikni o`rganishda foydalanish ahamiyatini ko`rsatish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 1.1. Yodgorliklar turlari haqida tushunchaga ega bo`ladi.
- 1.2. Yodgorliklarni tavsiflaydi.
- 1.3. Yodgorliklardan o`lkashunoslikni o`rganishda foydalanish ahamiyatini ochib beradi.

1-asosiy savolning bayoni:

Yosh avlodni har tomonlama kamol toptirishda tarixiy yodgorliklarning roli juda kattadir. Ota-bobolarimizning uzoq o`tmishdagi hayoti, ularning o`z ona-yurti va xalqining ozodligi va mustaqilligi yo`lida olib borgan kurashining shohidlari sifatida qad ko`tarib turgan yodgorliklar ayni vaqtida butun o`lkamiz tarixining ham tabarruk guvohlaridirki, ular shubhasiz, uzoq tariximizni aniqlashtirish, xalqimizning moddiy va ma'naviy boyligini chuqur anglash va tushunishga yaqindan yordam beradi.

Madaniy yodgorliklarga fan va san'at arboblari bilan aloqador joylar, inshootlar, uy-muzeylar, madaniy qimmatga ega bo`lgan tarixiy ob'ektlar kiradi.

Tarixiy-inqilobi, jangovar, mehnat shon-shuhratni yodgorliklari deganda ko`pincha o`lkamiz shahar-qishloqlaridagi biror bir tarixiy voqeя yoki qahramon shaxsga bag`ishlab bunyod etilgan haykal, uy-muzey, stela tushuniladi.

Respublikamiz hududida ko`plab tariximizning turli davrlariga oid moddiy-madaniy yodgorliklar mavjud. Ko`plab g`or va ungurlar, ibtidoiy odam makonlari, ilk shaharlar harobalari, machit va madrasalar, daxmalar va qal'alar, minoralar, sardoba va hokazolarning respublikamiz ko`pgina shahar va tumanlarida uchratish mumkin. Birgina Samarqand, Buxoro, Xeva kabi shaharlarimizdagi moddiy-madaniy yodgorliklar dunyonи bugungacha lol qoldirib kelayotgan muhtasham inshootlarga egadir.

Oldingi yillarda Toshkent va ko`plab shaharlarimizda tarixiy-inqilobi yodgorliklar ko`plab qad ko`tarib turgan edi. Ularni eski rasmlarda uchratish mumkin. Masalan, Lenin haykallari, Turkiston 14-komissarlariga, sovet hokimiyatini o`rnatishga ko`maklashgan rahbarlarga qo`yilgan yodgorliklar va hk. Mustaqillikka erishganimizdan so`ng ushbu yodgorliklar o`rnini Amir Temur, at-Termizi, al Buxoriy, al Fargoniy kabi buyuk allomalarimiz yodgorliklari egalladi. Ikkinci jahon urushi yillarda xaloq bo`lgan qahramonlarimiz yodgorliklari ham shahar va qishloqlar markazida, maktablar xovlilarida qad ko`tarib turibdi. Bu yodgorliklar ona-yurt va xalqimiz ozodligi va mustaqilligini himoya qilish yo`lida qurban bo`lgan kishilarning porloq xotirasini eslatib turadi.

Mehnat shon-shuhratni yodgorliklari Bo`zsuv GESi, Tashselmash zavodi, To`qimachilik kombinati, jamoa xo`jaliklaridagi yangi turmush barpo etish yo`lidagi kurashning hal qiluvchi davrlardan birini aks ettirgan yodgorliklar mavjuddir. Shahar va tuman markazlarida ko`p hollarda mehnat shon-shuhratini ifodalovchi stelalar, hurmat taxtalari mavjud.

Ishchi va dehqonlarning fidokorona mehnati sharafiga o`rnatilgan yodgorliklar, qardosh xalqlar birodarligi va mehnatini abadiylashtirgan "Xalqlar do`stligi" muzeyi va shahar ko`chalarida o`rnatilgan bir qancha obelisklar, mehnat qahramonlarining byustlari, yozuvchi-shoirlar va boshqa arboblar byustlari ham mangu yodgorliklardir.

Toshkent shahrining va boshqa markazlardagi noma'lum soldat qabri yodgorligi xalqimizning Vatan urushi yillarida xaloq bo`lgan o`g'il qizlari xotirasiga cheksiz motam ramzidir, ularning o`lmas jasoratiga so`nmas mehr muhabbat va minnatdorlik timsolidir.

Shunday qilib, har bir tarixiy yodgorlik hududdagi aholining ko`z o`ngida bo`lishi, istalgan vaqtida uni borib ko`rishi, bu yodgorliklar ustida doimo g`amxurlik qilishi, uning yaxshi saqlanishi, ta'lim-tarbiya ishida o`z aksini topishini ta'minlanishi lozim. Yodgorliklar xalq turmushidagi muhim tarixiy voqealar bilan, jamiyat va davlatning rivoji, ijtimoiy va texnikaviy qurilish bilan, xalqlar madaniyati va turmushining rivoji bilan, atoqli siyosiy, davlat, harbiy arboblarning, xalq qahramonlarining, fan va san'at arboblarning hayoti bilan aloqador bo`lgan imoratlar, inshootlar, esdalik joylar, haykallar va boshqalardan iborat bo`ladi. So`nggi yillarda Prezidentimiz Islom Karimov joylarda tarixiy, mehnat shon-shuhrati yodgorliklariga e'tiborni kuchaytirish yuzasidan farmon chiqarganlar. Ko`plab yangi yodgorliklar bunyod etilmoqda. So`nggi yillarda Amir Temur, Al Farg`oni, Jaloliddin Manguberdi kabi siymolarning yodgorliklari O`zbekiston shaharlarida qad ko`tarib, o`zbek xalqining shonli tarixidan guvohlik berib turmoqda.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Tarixiy-inqilobiy va jangovar yodgorliklar o`zida nimani ifodalaydi?
2. Madaniy yodgorliklar o`zida nimani ifodalaydi?
3. Mehnat shon-shuhrati yodgorliklari ahamiyatini tushuntiring?
4. O`lkani o`rganishda yodgorliklar ahamiyatini ochib bering
5. O`lkani o`rganishda madaniy yodgorliklardan foydalanish uslubini izohlab bering.
6. Mustaqillik yilarida Guliston shaxrida qanday yodgorliklar barpo etildi?

2-asosiy savol:

Badiiy adabiyot va vaqtli matbuot materiallaridan foydalanish.

DARS MAQSADI

O`lkani o`rganishda badiiy adabiyot va vaqtli matbuot materiallaridan foydalanish uslublarini izohlab berish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 2.1.O`lka o`rganishda badiiy adabiyot ma'lumotlaridan foydalanish usullarini biladi.
- 2.2.Vaqtli matbuot materiallarini o`lka tarixini o`rganishdagi ahamiyatini ochib beradi.
- 2.3. Vaqtli matbuot materiallaridan foydalanish yo`llarini ko`rsatadi.

2-asosiy savolning bayoni:

O`lka tarixini o`rganishda, shuningdek ta'lim-tarbiya ishlarini o`lkashunoslik materiallari bilan uyg`unlashtirishda badiiy adabiyot va davriy matbuot nashrlarining ahamiyati kattadir. Badiiy adabiyotga doir hikoya va qissalar, roman va esselar yoshlarni sevimli kitoblari bo`lib qolmay, ularning o`z bilimlarini ko`paytirishiga xizmat qiladi. Ko`pgina ilg`or o`qituvchilar darslik materiallarini bayon qilish jarayonida badiiy adabiyotdan keng foydalanadilar. Bu materiallar o`quvchildar bilim doirasini kengaytirish uchun katta ahamiyatga egadir. O`tilayotgan darsning zamonaviy faktlar bilan boyitish o`quvchilar bilimining chuqurrok bo`lishini ta'minlaydi.

O`qituvchi darsga tayyorgarlik ko`rish chog`ida vaqtli matbuot materiallarini faqat mazmun nuqtai nazaridan tahlil qilib qolmay, balki ularning o`quvchilar o`zlashtirishi mumkin bo`lgan shakllari haqida ham o`ylab ko`rishi kerak. Matbuot materiallaridan foydalanganida ular mazmunini birinchi o`ringa chiqarib, ta'lim-tarbiya birligiga putur yetkazmasligi, eng muhimmi, eskirgan, haqiqatdan yiroq materiallardan ehtiyyot bo`lishi lozim.

Quyida vaqtli matbuot materiallaridan foydalanishda o`qituvchilar amalga oshirishi mumkin bo`lgan yo`llarni keltiramiz:

Darsga matbuot materiallari va badiiy adabiyotlardan parchalar kiritish mumkin; bunda foydalanganayotgan material haqida qisqacha tushuntirish berish kerak;

Tanlab olingan materialning mohiyatini, asosiy mazmunini tushuntirib beruvchi izohli o`qishni tashkil qilish kerak;

Og`zaki munozara o`tkazish mumkin.

O`quvichlar esa o`qituvchi bergen savollarga javobni manbadan topishi, mazkur manba materiallarini tahlil qilishi, mustaqil ravishda umumiy xulosa chiqarishi, o`lkashunoslikka oid faktlarni ajratib olishi kabi topshiriqlarni bajarishi mumkin.

O`qituvchi darsda respublikamiz, viloyat, tumanlar va shaharlar hamda qishloqlarga oid materiallarni ishlatsa, tarix darsi qiziqarli o`tib, darsga qiziqishni ottiradi va o`quvchilar bilimini mustahkamlaydi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. O`lka tarixini o`rganishda badiiy adabiyotning ahamiyatini ochib bering.
2. O`lka tarixini o`rganishda vaqtli matbuot materiallaridan foydalanish yo`llarini ko`rsating.
3. O`lka tarixini o`rganishda badiiy adabiyot hamda davriy matbuot materiallari ahamiyatini ochib bering.

Mavzu bo`yicha yechimini kutayotgan ilmiy muammolar:

O`zbekistonning Samarqand, Buxoro, Xiva shaharlari dagi yodgorliklarni ziyorat qilishning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati.

Adabiyotlar:

1. Nabiev A. Tarixiy o`lkashunoslik.- T., 1996

2. Safoeva E., Shoymardonov I. O`zbekiston xalqlari tarixini o`qitishda o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish.- T.,1993

9- MAVZU: O`LKASHUNOSLIKNI O`RGANISHDA MUZEY EKSPONATLARINING AHAMIYATI

Ajratilgan vaqt:- 2 s.

Asosiy savollar:

1. Muzey turlari.
2. O`lkashunoslikni o`rganishda muzey eksponatlarining ahamiyati.

Tayanch tushuncha va iboralar:

Muzeysunoslik, muzey turlari, katalog, muzey fondlari, ekspozitsiya, ko`rgazma, eksponat, kolleksiya.

Mavzuga oid muammolar:

O`zbekistonda bir qator muzeylar mavjud. Sizningcha, ushbu muzeylarning barchasida ham o`lkashunoslikka doir ma'lumotlar topiladimi? O`lka tarixini o`rganishda muzeylardagi qanday eksponatlarni tanlash mumkin? Fikringizni asoslab bering.

1-asosiy savol:

Muzey turlari.

DARS MAQSADI

Respublikamizdagi muzey turlari haqida gapirib berish, talabalarga muzey turlarini to`g`ri aniqlashni o`rgatish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 1.1. Muzey haqida tushunchaga ega bo`ladi.
- 1.2. Respublikamizdagi muzey turlarini izohlaydi.
- 1.3. Har bir muzey to`rining vazifasini aniqlaydi.

1-asosiy savolning bayoni:

O`lkashunoslik manbalari orasida haqiqiy ilmiy va madaniy-ma'rifiy muassasaga aylanib qolgan muzeylarning o`rni kattadir. U moddiy va ma'naviy madaniyat yodgorliklarining asl nuxalarini, arxeologiya, etnografiya, toponimikaga oid materiallarni to`playdi, saqlaydi va ilmiy asosda o`rganib tahlil qiladi, natijalarini esa ekspozitsiya sifatida ommalashtiradi. Muzeydagи barcha materiallar muzey ilmiy bazasini tashkil etadi va uning ijodiy faoliyatida asos bo`lib xizmat qiladi.

Respublikamiz hududida uch turdagи muzeylar mavjud bo`lib, birinchi turdagи muzeylarga ilmiy-tadqiqot va madaniy-ma'rifiy ishlarini olib boradigan muzeylar kiradi. Ikkinci turdagи muzeylarga faqat bir soha bo`yicha ilmiy-tadqiqot ishlar olib

boradigan muzey laboratoriylariga ega bo`lgan maxsus muzeylar (masalan, O`zFA qoshidagi bakteriologiya va mineralogiya muzeyi) kiradi. Uchinchi turga faqat o`quv turidagi muzeylar kiradi va ularning asosiy maqsadi o`quv jarayonini yaxshilashdan iboratdir.

Muzey turlari ko`p jihatdan unda saqlanayotgan kolleksiya fondlarining xarakteriga va ular faoliyatining yo`nalishiga bog`liqdir. Shuningdek, turli fan sohalariga bo`lingan muzeylar ham bor. Bu muzeylar orasida ko`proq ma'lum bo`lganlari yoki faqat o`sha soha mutaxassislarigagina ravshan bo`lgan ma'lum tarmoqni aks ettiruvchi muzeylar ham mavjud. Masalan O`zbekiston tarixi muzeyini, Tasviriy san'at muzeyini, A.Navoiy nomidagi adabiyot muzeyini, Turkiston harbiy okrug muzeyini, Tabiatshunoslik muzeyini ko`pchilik omma yaxshi biladi. Arxeologiya, etnografiya, memorial, regional, texnik va hokazo muzeylarini esa faqat o`sha soha mutaxassislarini biladi.

Muzey zallari tomoshabinlarni o`z ekspozitsiyalarida bo`lgan ma'lumotlar, narsa-buyumlar, yodgorliklar bilan tanishtirishni nazarda tutadi. Muzey fondlari davrlarga yoki mavzularga bo`linadi. Muzey ekspozitsiya zallarida alohida mavzular yuzasidan ekspozitsiya va ko`rgazmalar namoyish etiladi, o`sha mavzu bo`yicha ma'lumotlar, mavjud eksponatlar bilan tomoshabinlarni tanishtirish nazarda tutiladi. Muzeylarga yangi ma'lumotlar to`planganda, muzey xodimlari yangi ekspozitsiya yoki ko`rgazma tashkil etishlari mumkin.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Muzeylarning asosiy vazifasini aniqlab bering.
2. Respublikamiz hududida nechta turdag'i muzeylar mavjud?
 - A. 4ta
 - B. 5ta
 - C. 3ta
 - D. 2ta
 - E. 6ta
3. O`zbekistondagi maxsus muzeylardan qaysilarini bilamiz?
4. Keng omma orasida ma'lum bo`lgan muzeylarni sanab bering.
5. Biror bir muzeyning ekspozitsiya zallari haqida yozma ravishda ma'lumot bering.

2- asosiy savol:

O`lkashunoslikni o`rganishda muzey eksponatlarining ahamiyati.

DARS MAQSADI

O`lkashunoslikni o`rganishda muzeylarning ahamiyatini ochib berish,O`zbekistondagi muzeylar haqida tushuncha berish, talabalarda muzeylarga qiziqishni uyg`otish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 2.1. O`lkashunoslikni o`rganishda muzey eksponatlarining ahamiyatini ochib beradi.
- 2.2. O`zbekistondagi muzey ekspozitsiyalarining ta'llim-tarbiyaviy ahamiyatini tushuntiradi.

2-asosiy savolning bayoni:

O`lkashunoslikni o`rganishda muzeylarning ahamiyati shundaki, ulardan ko`p ma'lumotlar topish mumkin. Qiziqtiradigan soha bo`yicha kerakli ma'lumotlarni yig`ib olib, ularni joylardagi muzeylarda berilgan ma'lumotlarda berilgan dalillar bilan solishtirish mumkin. O`z o`lkasi bilan tanishtirishda o`quvchilarni o`lka muzeylariga sayohatlarini uyushtirish mumkin. Tarix va madaniyat yodgorliklarini muhofaza qilish, ularni o`rganish va ulardan foydalanish har bir fuqaroning muqaddas burchidir. Yoshlarni tarixiy obidalarni avaylab saqlashga, ularga mehr-muhabbat bilan qarashga o`rgatib, ular faqat o`tmishni o`rganish uchungina emas, shu bilan birga xalq maorifi va madaniyatini yanada rivojlantirish uchun ham bebafo durdona ekanligini singdirish ruhida tarbiyalamoq kerak.

Insoniyat taraqqiyotida sodir bo`layotgan chuqur ijtimoiy o`zgarishlar odamlarni ma'naviy va moddiy boyliklarni har tomonlama o`rganishga da'vat etmoqda, mamlakat va umumjahon ijodiy estafetasida, ya'ni merosni saqlash va o`rganish yo`lida dunyo moddiy-madaniy xazinasini boyitib borishga intilishlarini kuchaytirmoqda. Bu borada muzeylarning ahamiyati kattadir. Muzeylarning faoliyati, bajarayotgan ishlari mazmun mohiyatini o`rganayotgan fan muzeysunoslikdir. Muzeysunos-tadqiqotchilar ham o`ziga xos nazariy umumlashtiruv va muammoli tahlillar bilan shug`ullanmoqdalar. Ularning qilgan tadqiqotlari muzeylarda saqlanayotgan va namoyish etilayotgan materiallar va ekspozitsiyalarining yanada qiziqarli va ilmiy ahamiyatga molik bo`lishini ta'minlashga qaratilgan. Har bir muzeyning o`z nafosati mavjudki, uni tushunmagan holda muzeyning faoliyati samarasiz bo`lib qoladi. Muzeylarda tomoshabinlarga xizmat ko`rsatish madaniyati va ko`ptarmoqli xizmatlarning ishlab turishi, muhit va yorug`likni ta'minlash har bir muzeysda o`ziga xos muhitni yaratishda katta o`rin tutadi. Har bir muzeyning to`plagan va namoyish etayotgan kollektysiysi ham o`ziga xosligi bilan ajralib turadi. Muzeylar madaniy hayotning tomonlarini nafaqat aks ettiradi, balki o`zicha transformatsiya ham qiladi. Umuman olganda, muzey - o`zaro muomalada bo`lish uchun xizmat qiladigan joy va qurodir. Jamiyat muzeylarni yaratib, o`zining o`tmishini ko`radi va o`zini avlodlarida va asrlar mobaynida aks ettira oladi. Muzey - bu barcha ko`rinishdagi san'at hamdir.

Mustaqillik - fan, san'at va madaniyatni ravnaq topishi uchun barcha shart-sharoitlarni vujudga keltirdi. O`zbek xalqining moddiy-ma'naviy yodgorliklarini saqlab qolib, yangi muzeylar tashkil etish to`g`risida alohida g`amxo`rlik ko`rsatdi. Xalqimizni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash vositalari orasida muzeylar alohida o`rin tutadi. Muzeylar xalqlarni tabiat yodgorliklari, madaniyat va san'at tarixi bilan tanishtirish bilan birga o`tmish asrlar hamda bugungi kun ma'naviy boyliklarini o`rganadi va kelgusi avlodlar uchun saqlaydi.

Respublikamiz muzeylari bugungi kunda juda katta ma'naviy-moddiy boyligimiz hisoblanadi. Birinchi muzey 1876 yilda Toshkentda tashkil etilgan edi. Bugungi kunda faqat Toshkent haritasidagina Amir Temur, Oybek nomli O`zbekiston xalqlari tarixi muzeyi, O`zbekiston Davlat san'at muzeyi, Amaliy san'at muzeyi, A.Navoiy nomidagi adabiyot muzeyi va boshqa ko`pgina muzeylarni ko`rish mumkin.

Oybek nomidagi O`zbekiston xalqlari tarixi muzeyining tashkil topish tarixi ilg`or olimlar A.P.Fedchenko, V.Oshanin, A.Mayevning tashabbusi bilan 1876 yilda ochilgan Toshkent muzeyidan boshlanadi. 1880 yildan uning nomi Toshkent xalq muzeyi deb o`zgartirildi. 1883 yildan xalq kutubxonasi bilan birlashtirilib "Turkiston xalq kutubxonasi va muzeyi" deb ataladigan bo`ldi. 1922 yilda bosh Turkiston muzeyi, 1925 yilda esa O`rta Osiyo bosh muzeyi etib qayta tashkil qilindi. 1969 yilda muzeyga atoqli yozuvchi Oybek - akademik M.T.Toshmurodov nomi berildi. Quldorlik tuzumi er.av. 1 mingyillik o`rtalari- eramizning 1 mingyillik o`rtalari sinfiy jamiyatga o`tishni, dastlabki davlat tuzumi yaratilishini boshlab berdi. Stend va vitrinalar ana shu davr moddiy madaniyat yodgorliklari: jangchi saklarning tasviri tushirilgan oltin plastinka, turli hayvon shakli bilan bezatilgan har xil buyumlardan iborat. Amudaryo topilmalarining fotosuratlari namoyish etilmoqda. Saklarning bronza qozonlari, Ayritom tivitli qalin matoning nusxasi, Buxoro viloyati Lavandok qabridan topilgan uy-ro`zg`or buyumlari, zebu ziynatlar va aslaxa-qurollar qo`yilgan. Surxondaryodagi Fayoztepadan topilgan Budda haykali qadimiy Kushon davlati zamonaliga taalluqlidir. Shuningdek, antik davrdagi shahar Tuproqqa'l'a va boshqa manzillarning ilmiy rekonstruktsiyasi ham ko`rsatilmoqda. O`zbekiston hududida feodalizm davri 5-19 asrlarda birmuncha erkin va o`ziga xos madaniyati yaratiladi, yirik siyosiy voqealar sodir bo`ladi. Muzeyda xalq maorifining rivojlanishi, savodsizlikning tugatilishi, birinchi oliv o`quv yurtlari va texnikumlari tashkil etilishiga bag`ishlangan eksponatlar qo`yilgan. Muzeyning so`nggi ekspozitsiyasida respublika fan va madaniy qurilish sohasida erishgan muvaffaqiyatlari to`g`risida hikoya qilinadi. O`zbekiston akademiyasining faoliyatiga katta o`rin ajratilgan. O`zbekiston xalqlari tarixi muzeyi respublika tarixini o`rganish sohasida katta ilmiytadqiqot ishlarini olib bormoqda. Muzey fondlari 190 ming eksponatdan iborat bo`lib, ular o`zbek xalqi moddiy ma'naviy madaniyati yodgorliklari noyob xazinasini tashkil qiladi. Har yili muzeyni 400 mingdan ko`proq kishi kelib ko`rmoqda.

Turkiston harbiy okrug qo`shinlari tarixi muzeyi Toshkentda joylashgan bo`lib, u 1976 yilda ochilgan edi. Muzey ekspozitsiyasi okrug qismlari va qo`shinlarning jangovar yo`liga, Vatanimizning shonli posbonlari turkistonlik jangchining mardonavor mehnatiga bagi`shlangan. Muzey bo`limlaridan biri osmon hujumidan mudofaani tashkil etishda turkistonliklarning jangovar mehnatiga bag`ishlangan. Eksponatlar orasida radiolokatsiya kompleksi va qurilmalarning zenit to`pi, "yer-havo" raketasi hamda MIG-19 qiruvchi samolyotining maketlari bor. Ekspozitsiya Turkiston harbiy okrugi qo`mondonligining jangovar faoliyatini aks ettiruvchi fotomateriallar bilan yakunlanadi.

O`zbekiston davlat san'at muzeyi.

Sobiq knyaz N.K.Romanovning davlat ixtiyoriga olingan tasviriy san'at kollektysiysi asosida 1918 yili Toshkentda tashkil etildi. Milliy san'at boyliklari to`plangan juda katta maskan O`zbekiston davlat san'at muzeyi 5 ming kvadrat metrdan ko`proq maydonni egallaydi. Uning 50ta zalidagi ekspozitsiyada O`zbekiston xalqlari dekorativ amaliy va tasviriy san'ati, rus va G`arbiy Evropa rassomlari hamda xorijiy Sharq ustalarining san'ati keng namoyish etilmoqda. Davlat san'at muzeyini haqli ravishda O`zbekistonning milliy xazinasini deb ataydilar. Uning fondida tasviriy va amaliy san'atning 40 mingga yaqin asari saqlanmoqda. Bugungi

kunda muzey badiiy boyliklarni keng tashviqot qilish bilan shug`ullanmoqda. Uning tashabbusi bilan muntazam ravishda ekskursiya o`tkazilmoqda, yo`lko`rsatkich, buklet va albomlar nashr etilmoqda. Muzey huzurida ishlab turgan kinolektoriyida rus, G`arbiy Evropa va o`zbek san'ati tarixiga doir ma'ruzalar o`qilmoqda. Har yili muzeyni 300 mingdan ko`proq kishi kelib ko`rmoqda.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. O`zbekiston Respublikasi hududida birinchi muzey nechanchi yilda tashkil topgan?
2. O`zbekiston muzeylari tarixini sharhlab bering.
3. Oybek nomidagi muzey qaysi sohada?
4. Amir Temur muzeyidagi ekspozitsiyalarini ta'riflab bering.

Mavzuga oid o`z yechimini kutayotgan muammolar:

O`lka tarixini o`rganish uchun respublikadagi muzeylarda mavjud ekspozitsiyalar katalogi va ko`rsatkichlarini tuzish

Adabiyotlar:

- 1.Nabiev A. Tarixiy o`lkashunoslik.- T.,1996.
- 2.Safoeva E., Shoymardonov I. O`zbekiston xalqlari tarixini o`qitishda o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish.- T.,1993.
- 3.Obhestvenno`e muzeyi Uzbyokistana.- T.,1980.
- 4.O`ljaeva Sh. Muzeyshunoslik. O`quv qo`llanma.-T.,2002

10- MAVZU: MAKTAB O`LKASHUNOSLIK MUZEYINI TASHKIL ETISH VA UNING AHAMIYATI.

Ajratilgan vaqt:- 2 s.

Asosiy savollar:

1. Maktab muzeyining vazifalari
2. Maktab o`lkashunoslik muzeyini tashkil etish.

Tayanch tushuncha va iboralar:

Maktab muzeyi vazifasi, maktab muzeyi sohalari, maktab muzeyini tashkil etish, maktab muzey kengashi, maktab muzeyi fondi.

Mavzu yuzasidan asosiy muammo:

Maktab muzeyi o`lkani o`rganishda katta ahamiyat tutadi. Fikringizcha, maktab muzeyi sohasini tanlashda nimalarga e'tibor berish kerak? Maktab muzeyi fondlariga eksponatlar to`plashda o`quvchilarni ham jalb etish kerakmi? Nima uchun?

1-asosiy savol:

Maktab muzeyining vazifalari

DARS MAQSADI

Talabalarga maktab o`lkashunoslik muzeyining vazifalarini tushuntirish, maktab muzeyi o`lkashunoslik materiallardan foydalanish samaradorligini oshirishning muhim vositasi ekanligini isbotlab berish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 1.1. Maktab o`lkashunoslik muzeyi vazifalarini ochib beradi.
- 1.2. Maktab muzeyi fondlarini izohlaydi.
- 1.3. Maktab o`lkashunoslik muzeyining ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatini ochib beradi.

1-asosiy savolning bayoni:

Maktab o`lkashunoslik muzeyi o`quvchilar bilan olib boriladigan barcha o`lkashunoslik ishlarining markazi hisoblanadi. U, birinchidan, maktabda o`quv-tarbiya ishlarini yaxshilashga, o`quvchilarda ijtimoiy-siyosiy faollikni shakllantirishga, ularni vatanparvarlik, burchga sadoqat, o`lka tarixiga hurmat ruhida tarbiyalashga katta yordam berishi mumkin. Ikkinchidan, o`lka tarixiga oid yozma va moddiy-madaniy yodgorliklarning bir joyga to`planishi hamda saqlanishi davlat va xalq muzey fondlarining boyib borishiga imkon yaratadi.

Maktab muzeyi yoshlar oldiga quyidagi vazifalarni qo`yadi:

- jamiyat hayoti va xalq turmushidagi eng muhim tarixiy voqealarni, davlat va harbiy arboblarning, xalq qahramonlarining hayoti va faoliyati bilan bog`liq bo`lgan binolar, inshootlar, esdalik joylarni o`z o`lkasiga bog`lab o`rganish;
- arxeologiya yodgorliklari: ko`hna shaharlar, qo`rg`onlar, qal`alar, qadimiy manzilgohlar, istehkomlar, korxonalar, kanallar, yo`llarning qoldiqlari, qadimiy dafn joylari, tosh xayqallar, qadimiy bumlarni o`z joyiga bog`lab o`rganish;
- me'morchilik obidalari, tarixiy kvartallar, maydonlar, ko`chalar, yashash manzillar qoldiqlari, grajdan, sport, sanoat, harbiy, diniy va boshqa xalq me'morchiligi inshootlarini o`rganish;
- san'at yodgorliklari - monumental, tasviriy, amaliy-dekorativ va boshqa turdagи san'at asarlarini;
- davlat hokimiyat organlari va davlat boshqaruв organlarining aktlari, yozma va grafik hujjatlar, tovush yozuvlari, kino-foto hujjatlar, arxivlar, folklor va boshqa nodir materiallarni izlab topish, o`rganish va umumlashtirish.

Maktab muzeyi o`quvchilar uchun mo`ljallangan.

Maktab muzeyi fondlari tarixiy va madaniy yodgorliklarning yoki topilmalarning asl nusxalari, moddiy topilmalar, yozma tarixiy manbalar, tasviriy san'at yodgorliklari, moddiy va ma'naviy, etnografiya va toponimikaga oid materiallar kiradi. Shuningdek, tuman yoki viloyat o`lkashunoslik muzeylaridan olingan eksponatlar ko`chirmalari, fotosuratlari, maketlari kiradi. Maktab muzeyi fondi bo`limlarga bo`lib qo`ysa maqsadga muvofiq bo`ladi. Asosiy bo`limlardan oldin maktab muzeyi tarixi haqida, uni tashkil etuvchilar to`g`risida, undagi eksponatlar soni va o`quvchi hamda o`qituvchilarning faoliyatida qanday foydalanayotganligi haqida ta'rif beriladi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Maktab muzeyini tashkil etishdan maqsad nima?

2. Maktab o`lkashunoslik muzeyi vazifalarini ochib bering.
3. Maktab muzeyi uchun materiallar kimlar tomonidan yig`iladi?
4. Maktab muzeyi fondlari haqida tushuncha bering.

2-asosiy savol:

Maktab o`lkashunoslik muzeyini tashkil etish.

DARS MAQSADI

Talabalarga maktab o`lkashunoslik muzeyini tashkil etish borasidagi qilinadigan ishlarni tushuntirish, eksponatlarni to`plash va joylashtarish qoidalarini o`rgatish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 2.1. Maktab muzeyini tashkil qilish bosqichlarini biladi.
- 2.2. Maktab muzeyi yo`nalishini tanlashni izohlaydi.
- 2.3. Maktab muzeyini tashkil etishda qaysi qoidalarga rioya qilish kerakligini biladi.

2-asosiy savolning bayoni:

Maktab muzeyi sohasini tanlab olishda maktab yoshlar tashkilotlari, o`qituvchilar jamoasi hamda ota-onalar qo`mitasi uning g`oyaviy-siyosiy va ta'lim-tarbiyaviy vazifalarini hisobga olishi kerak. Asosiy soha qilib madaniyat obidalari va tarixiy inqilobiy joylar tanlab olinadi. O`z o`lkasidagi mavjud tarixiy, moddiy va ma`naviy yodgorliklarni qidirib, muzey uchun yaroqli topilmalarni muzey fondiga topshirish va shu yo`l bilan eksponatlar sonini ko`paytirish mumkin.

Muzey tashkil etish uchun avvalo shunday materiallar yig`ish, hujjatlar to`plash va ularni o`rganish zarur. Muzey sohasi tanlab olingandan so`ng, muzeyga rahbar tayinlanadi. Ko`pincha bu ishning tashabbuskori o`lkashunoslik to`garagi a`zolari bo`ladi. Ular o`zlarining o`lkashunoslik bo`yicha tashkil qilingan sayohat va safarlarida to`plagan materiallarni maktab muzeyiga topshiradilar. Bu materiallar muzey fondiga aylantiriladi. Muzey kengashi har yili saylanadi.

Maktab muzeyining yo`nalishi maktabda o`qitilayotgan fanlarning o`ziga xos xususiyatlarini, muzey asosiy fondini, eksponatlar asl nuxsalarini qidirib topish imkoniyatlarini, maktabdagi o`quv-tarbiya vazifalarini, o`qituvchi va o`quvchilar istak va manfaatlarini, maktab joylashgan qishloq, shahar, tuman va o`lkaning xususiyat hamda imkoniyatlarini hisobga olgan holda belgilanadi. Shunga ko`ra maktab muzeyi tarixiy, shon-shuhurat, arxeologiya, etnografiya, memorial, qishloq yoki shahar, maktab tarixi yo`nalishlarida tuzilishi mumkin. Kompleks muzey tabiat, xo`jalik va tarix bo`limdaridan iborat bo`ladi.

Maktab o`lkashunoslik muzeyining mukammal bo`lishi va ta'lim-tarbiya ishlari maqsad va manfaatlariga xizmat qila olishi ko`p jihatdan uni tashkil qilishda o`quvchilarining faol ishtirot etishi, qidiruv ishlarining to`g`ri olib borilishiga bog`liqdir. Muzey tashkil qilishda quyidagilarga rioya qilish lozim:

- zarur materiallarni qidirib topish, to`plash yo`llarini oldindan aniqlab olish, so`ngra materiallarni to`plash haqida o`quvchilar bilan uslubiy suhbat o`tkazish;
- muzey eksponatlarini to`plashga ko`proq o`qituvchilar va o`quvchilarni jalb qilish;
- dastlabki eksponatlar to`planishi bilanoq ularning namoyishini tashkil qilish;

- muzeyga keltirilgan material va eksponatlarni hisob qilib borish va saqlash masalasiga e'tibor berish;
- muzeyda eksponatlarni joylashtirishga ham alohida e'tibor berish;
- maktab muzeyi fondlarini doimo boyitib borishga intilish.

Maktab o`lkashunoslik muzeyi materiallaridan darsda va sinfdan tashqari ishlarda muntazam ravishda foydalanib, o`quvchilar kelajak avlodining ham mulki bo`lib qolgan taqdirdagina bu ish o`quv-tarbiya ishining muhim tayanchi hamda manbai bo`lib qolishi mumkin.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Nima uchun maktab muzeyi o`quvchilar bilan olib boriladigan o`lkashunoslik ishlarining markazi hisoblanadi?
2. Muzey tashkil qilishni nimadan boshlash kerak?
3. O`lkashunoslik muzeyini yo`nalishini belgilashda nimalarni hisobga olish zarur?
4. Maktab muzeyini tashkil etishda qaysi qoidalarga rioya qilish kerak?

Mavzu bo`yicha echimini kutayotgan ilmiy muammolar:

Maktab muzeyining o`lka tarixini o`rganishdagi ahamiyati va o`rni

Adabiyotlar:

1. Nabiev A. Tarixiy o`lkashunoslik.- T.,1996.
2. Obhestvenno`e muzeyi Uzbyokistana.- T.,1980.
3. O`ljaeva Sh. Muzeysenoslik. O`quv qo`llanma.-T.,2002

11-MAVZU: O`LKASHUNOSLIK TO`GARAGINI TASHKIL ETISH.

Ajratilgan vaqt: ma'ruza - 2 s.

Asosiy savollar:

1. Maktabda o`lkashunoslik to`garagini tashkil etish
2. Maktabda o`lkashunoslik ishlarini olib borishda va muzeyni tashkil qilishda to`garakning roli

Tayanch tushuncha va iboralar:

To`garak, to`garak rahbari, darsdan tashqari o`lkashunoslik ishlari, ekspeditsiya, to`garak ish rejasi.

Mavzuga oid muammolar:

Siz maktabda O`lkashunoslik to`garagi tashkil etsangiz, ishni nimadan boshlar edingiz? O`lkashunoslik to`garagi maktabdagi o`quv-tarbiya ishlari saviyasini ko`tarishda muhimmi? Nima sababdan bunday to`garaklar tashkil etish muhim? Fikringizni asoslab bering.

1-asosiy savol:

Maktabda o`lkashunoslik to`garagini tashkil etish

DARS MAQSADI

Maktabda o`lkashunoslik to`garagini tashkil etishdan maqsad va vazifalari bilan talabalarni tanishtirish, ularni o`lkashunoslik ishlariga qiziqtirish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 1.1. Maktabda o`lkashunoslik to`garagini tashkil etishdan maqsadni ochib beradi.
- 1.2. Maktabda o`lkashunoslik to`garagi tashkil etish ishlari bilan tanishadi.
- 1.3. Maktab o`lkashunoslik to`garagi rahbari vazifalarini izohlaydi.

1-asosiy savolning bayoni:

O`lkashunoslik to`garagini tashkil etishdan oldin bu murakkab ishga rahbarlik qila oladigan, o`lkashunoslik ishini chin ko`ngildan sevadigan va bu sohada yetarli bilim va malakaga ega bo`lgan mutaxassis rahbar tanlash va uni o`qituvchilar kengashida tasdiqlab olish zarur. O`lkashunoslik to`garagi ishi uning asosiy manbalarini o`rganishdan boshlanadi. O`lkashunoslik haqida qisqacha ma'lumot beriladi, o`lkashunoslikda boshqa tarixiy fanlarning ahamiyati ochib beriladi, arxiv va muzey ekspontatlari haqida tushuncha hosil qilinadi. Arxeologiya, etnografiya, toponimika haqida batafsil tushuntirib beriladi, ularning o`lkashunoslikdagi ahamiyati haqida gapiriladi.

Rahbar-o`qituvchi o`lkashunoslikning barcha manbalari bilan o`z a'zolarini batafsil tanishtirib chiqishi shart. To`garakda qatnashadigan o`quvchilarni tanlashda alohida e'tibor berish zarur. Bu ishga qiziqadigan, tarix, inson va jamiyat, geografiya, adabiyot va boshqa fanlardan puxta bilimga ega bo`lgan, sinchqov, qidiruvchan o`quvchilar tanlab olinishi kerak. To`garak a'zolari bilan birgalikda maqsad-rejalar haqida obdon maslahatlashib, boshqa o`lkashunoslik ishlariga aloqasi bo`lgan o`qituvchilar bilan fikrlashib, to`garak rejasini tuziladi. To`garak a'zolari soha bo`yicha guruhlarga bo`linishi mumkin. Guruhlar o`zlariga birktilgan soha bo`yicha materiallar to`plashga kirishadi.

Maktabda o`lkashunoslik ishlarini olib borish maktab o`lkashunosligi to`garagi va bolalar turistik stantsiyasiga bo`linadi. Maktab o`lkashunosligi darsda va darsdan tashqarida amalga oshiriladi. Bolalar turistik stantsiyasi ekspeditsiya, sayohatlar va safarlar uyushtiradi. To`plangan ma'lumotlar to`garakda muhokama qilinadi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Maktab o`lkashunoslik to`garagini tashkil etishni nimadan boshlash kerak?
2. Maktab o`lkashunoslik to`garagi rahbari vazifalarini ochib bering.
3. O`lkashunoslik to`garagi a'zolari qaysi sohalardan ish olib boradi?
4. O`lkashunoslik to`garagining taxminiy rejasini tuzing.

2-asosiy savol:

Maktabda o`lkashunoslik ishlarini olib borishda va muzeyni tashkil qilishda to`garakning roli

DARS MAQSADI

Maktabda o`lkashunoslik ishlarini olib borishda va muzeyni tashkil qilishda o`lkashunoslik to`garagining rolini ko`rsatish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 2.1. Maktab o`lkashunoslik ishlarining ahamiyatini ohib beradi.
- 2.2. Maktab o`lkashunoslik to`garagining muzeyni tashkil qilishdagi rolini ko`rsatadi.
- 2.3. Maktab o`lkashunoslik to`garagining ta`lim-tarbiyaviy ahamiyatini izohlaydi.

2-asosiy savolning bayoni:

Maktab o`lkashunoslik to`garagida o`quvchilar o`z tarixini o`rganishga va fanlarga nisbatan qiziqish uyg`otishning muhim omili vazifasini o`tadigan muzeylarga yangi eksponatlar to`plashga intiladilar. To`garak qoshida turli uchrashuvlar, suhbatlar o`tkazilishi mumkin. To`garak a'zolari maktab muzeyida ekskursovodlik vazifasini bajarishi mumkin. O`lkashunoslik to`garaklarining maktab muzeyini tashkil qilishdagi roli kattadir. To`garak a'zolari guruhlarga bo`linib, moddiy-madaniy yodgorliklarning qoldiqlari hamda mehnat va urush faxriylari haqida ma'lumotlarni to`plash, eksponat va maketlarni yasash, qishloq yoki shaharning kishilari to`plagan materiallar asosida albomlar tuzish bilan shug`ullanadi va maktab muzeyidagi eksponatlarni boyitib boradilar. Uyushtirilgan safar va sayohatlari ham boy materiallar to`plashga imkon yaratadi.

Bugungi kunda Islom Karimovning "Tarixiy xotirasiz kelajak yo`q" degan iborasi katta ahamiyat kasb etmoqda. O`zbekiston tarixini o`qish va o`rganishga ko`plab mablag` sarflanmoqda, yangi kitoblar chop etilmoqda, ilmiy-tadqiqot ishlar qilinmoqda. Bu borada maktablarda ham O`zbekiston tarixini o`qitishda o`lkashunoslik muzeylari va to`garaklari katta ishlar qilishlari mumkin.

O`lkamiz tarixini chuqur bilish va o`quv-tarbiya ishlarining saviyasini bugungi kun yuksak talablari darajasiga ko`tarish uchun maktabda tarixiy o`lkashunoslik muzeylarini tashkil etish katta ahamiyatga egadir. Maktablarda o`lkashunoslik to`garak va muzeylarni tashkil etilishi tarixiy obidalarni saqlash va muhofaza qilishda, qadimiy manzilgohlarni qidirib topishda katta ahamiyat kasb etadi. O`lka tarixiga doir materiallardan o`quv jarayonida o`rinli va maqsadga muvofiq foydalanish o`quvchilarning o`z o`lkasi tarixini yanada chuqurrok bilib olishlariga va mustaqil ijod qilishlariga imkon yaratadi, ayni vaqtda o`tmishni yaxshi bilgan holda kelgusi hayot yo`llarini tanlab olishlariga ham yordam beradi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Maktab o`lkashunoslik to`garagining ta`lim-tarbiyaviy ishlardagi ahamiyatini ko`rsating.
2. Maktab o`lkashunoslik to`garagining muzey ishlarini tashkil qilishdagi rolini ohib bering.
3. O`zingiz yashab turgan shahar, qishloqdagi maktab o`lkashunoslik to`garagi a'zolari qanday ishlar tashkil qilishi mumkin?

Mavzu bo`yicha o`z yechimini kutayotgan muammo:

O`lkashunoslik to`garagida olib boriladigan ishlar mazmunini kengaytirish

Adabiyotlar:

1. Nabihev A. Tarixiy o`lkashunoslik.- T.,1996
2. Baratov P. Yer bilimi va o`lkashunoslikdan amaliy ishlar.- T.,1983

12-MAVZU: O`LKASHUNOSLIK DAN AMALIY MASHG`ULOTLAR O`TKAZISH

Ajratilgan vaqt: ma'ruza - 2 s.

Asosiy savollar:

1. O`lkashunoslikdan amaliy mashg`ulotlar o`tkazish
2. O`lkashunoslikdan amaliy mashg`ulotlar natijalaridan foydalanish.

Tayanch tushuncha va iboralar:

Amaliy mashg`ulot, safar, sayohat, ekskursiya, muzey, arxiv, tarixiy obida, kutubxona, o`lkashunoslik materiallari

Mavzuga oid muammo:

Bugungi kunda ta'lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Sizningcha, o`lkashunoslikdan amaliy mashg`ulotlar o`tkazishda ham zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish mumkinmi? Buning qayday uslublarini taklif etardingiz va nima uchun?

1-asosiy savol:

O`lkashunoslikdan amaliy mashg`ulotlar o`tkazish.

DARS MAQSADI

O`lkashunoslikdan amaliy mashg`ulotlar o`tkazish borasidagi qilinadigan ishlar bilan talabalarni tanishtirish, ularda kerakli ko`nikma va malakalarni hosil qildirish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 1.1. O`lkashunoslikdan amaliy mashg`ulotlar o`tkazish ko`nikmalariga ega bo`ladi.
- 1.2. O`lkashunoslikdan amaliy mashg`ulot o`tkazish rejasini tuza biladi.

1-savol bayoni:

O`lkashunoslik kursini to`la o`tgandan so`ng, amaliy mashg`ulotlar, o`lka bilan tanishish amaliyoti o`tkaziladi. Amaliy mashg`ulotlar qadimgi qo`lyozma, arxeologiya, toponimikaga oid, arxiv hujjatlar, muzey eksponatlari va boshqa materiallar bilan tanishish hamda ularni to`plashdan boshlanadi. Materiallar to`plab bo`lgandan so`ng ular tartibga keltiriladi, xronologik chegaralari belgilanadi, qaysi mavzuga oidligi aniqlanadi.

Material izlash va to`plashda bolalar qo`liga kerakli material mazmunini o`z ichiga oladigan maxsus savol varaqasini tuzib berish mumkin. Unga ko`ra ular odamlardan, keksalardan suhbatlashib, xatlar, albomlar, eski kitoblar bilan tanishib,

so`rishtirib, suhbatlarni yozib olishlari kerak. Keyin arxivlardan so`rishtirib, to`plagan ma'lumotlarni aniqlab olish va zarur materiallarni to`plab olishi kerak.

To`plangan eksponat va materiallarni hisob qilib borish va saqlash masalasiga katta e'tibor berilishi zarur. Buning uchun maktab muzeyida maxsus daftar yuritilishi zarur. Muzeyga keltirilgan har bir material tekshirilib, qabul qilishga qaror qilingandan so`ng daftarga qayd qilib boriladi. Daftarda tartib raqami, material yoki eksponatning nomi, topilgan joyi, umumiylahvoli, qayerdan va kim tarafidan keltirilganligi yozilishi kerak.

"Tarixiy o`lkashunoslik" fanini o`rganish borasida (1 kursda) talabalar fan predmeti, vazifasi, manbalari haqida tushunchalarga ega bo`ladilar, o`lkashunoslik materiallarini yig`ish usullari, ularni qayd eta bilish ko`nikmalariga ega bo`ladi. O`lka bilan tanishuv amaliyotini o`tish uchun talabalar:

- O`z o`lkasini arxeologik haritasini tuzishni bilish kerak.
- Arxeologik yoki madaniy va tarixiy yodgorliklarni saqlash uchun pasportni to`ldira bilishi kerak.
- Onomastika va xalq og`zaki ijodi bo`yicha savolnomaga tuzishi kerak.
- O`zi yashagan joyning toponimlari va etnonimlarini o`rganishi kerak.
- O`lkasi haqida adabiyotlar ro`yxatini tuzishi kerak.
- Maktabda dars-sayohat olib borish konspekt-rejasini tuza bilish kerak.
- Tarixiy o`lkashunoslik to`garagi rejasini tuza bilishi kerak.
- O`lka haqida savol-javoblar kechasi, konferentsiya mavzulari namunaviy rejasini tuza bilishi kerak.
- O`lka aylanib sayohat, ekspeditsiya marshrutini tuza bilishi kerak.
- Talaba tarixiy va madaniy yodgorliklarni grafik belgilashi ular bilan tanishtira olishini o`rganishi kerak.

O`lka bilan tanishuv amaliyoti davomida talabalarni o`lkada mavjud arxeologik, tarixiy yodgorliklar bilan, jangovar va mehnat shon-shuhrat joylari bilan, o`lka muzeylari, arxivlari, muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari, o`quv yurtlari, dam olish dargohlari, bog` va parklari, xayqallar va hokazo bilan tanishtirib, ular haqida bayon qila bilishi o`rgatiladi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. O`lkashunoslikdan amaliy mashg`ulotlar tashkil etishni izohlang.
2. O`lkashunoslikdan qanday mavzuda amaliy mashg`ulotlar tashkil etish mumkin?
3. Tarixchi talabalarga o`lkashunoslik amaliyoti dasturini izohlang.

2-asosiy savol:

O`lkashunoslikdan amaliy mashg`ulotlar natijalaridan foydalanish.

DARS MAQSADI

Talabalarga o`lkashunoslikdan o`tkazilgan amaliy mashg`ulotlar natijalaridan foydalanish yo`llarini o`rgatish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 2.1. Yashab turgan joydagisi o`tkazilgan o`lkashunoslik amaliyoti natijalaridan foydalanish yo`llarini tushuntiradi.

2.2.Kutubxona va arxivlarda o`tkazilgan amaliyot natijalaridan foydalana oladi.

2-asosiy savolning bayoni:

Amaliyot natijalaridan referat yozishda quyidagicha foydalaniladi:

O`zbekiston tarixi kursidan biror bir mavzu tanlab olinib, mavzu asosida o`lkashunoslikka oid bibliografiya tuziladi.

Yashab turgan manzili tarixi yoziladi.

Maktab muzeyi materiallari asosida o`sha maktab tarixi yoziladi.

O`lkashunoslik materiallari asosida biror bir dars konspekti tuziladi.

Ekskursiya rejasি tuzilib, qisqacha bayoni beriladi.

Qisqa izohli albomlar tuziladi.

Kutubxona va arxiv yig`ma jildlaridan o`lkashunoslikka oid materiallar qidirib topiladi. Bunda kataloglar bilan tanishiladi. Kerakli ma'lumotlar topiladi va referat yoki ma'ruza tayyorlanadi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. O`lkashunoslik amaliyoti natijalaridan qanday foydalanish mumkin?

2. O`zingiz yashab turgan manzil tarixidan lavha keltiring.

3. Biror bir tashkilot tarixini yozing.

Mavzu bo`yicha yechimini kutayotgan ilmiy muammolar:

O`lkashunoslikdan amaliy mashg`ulotlar o`tkazish bo`yicha uslubiy qo`llanma tayyorlashda nimalarga ahamiyat berish lozimligini aniqlash

Adabiyotlar:

1. Karimov I. Tarixiy xotirasiz kelajak yo`q. - T.:Sharq, 1998
2. Nabihev A. Tarixiy o`lkashunoslik.- T.,1996
3. Baratov P. Yer bilimi va o`lkashunoslikdan amaliy ishlar.- T.,1983

13-MAVZU. O`LKASHUNOSLIK MATERIALLARIDAN FOYDALANISHNING SHAKL VA USULLARI

Ajratilgan vaqt: ma'ruza 2 s.

Asosiy savollar:

1. Tarix darsi va unda o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish
2. Tarix darslarida o`lkashunoslik materiallaridan foydalanishning asosiy yo`llari

Tayanch tushuncha va iboralar:

Tarix o`qitish, sinfdan tashqari, usul, ta'lim berish, hikoya, suhbat. Test, klaster, interfaol uslublar, INTERNET.

Mavuga oid muammolar:

O`lkashunoslik materiallaridan foydalangan xolda zamonaviy texnologiyalar asosida dars o'tish yo'llarini bilasizmi? Ularni izohlab bering. Bunday darslarning an'anaviy uslubdan farqi nimada?

1-asosiy savol:

Tarix darsi va unda o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish

DARS MAQSADI

Tarix darsida o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish ahamiyatini ochib berish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

1.1. Tarix darsi- o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish uchun asosiy dars ekanligini tushunadi

1.2. Tarix darsida o`lkashunoslik materiallari ahamiyatini ochib beradi.

1-asosiy savol bayoni:

Maktablarda o`qitishning, shu jumladan tarix fanini o`qitishning asosiy tashkiliy shakli darsdir, chunki belgilangan materiallar asosan ta'lim berishning asosi hisoblangan darsda o`qitiladi. Dars o`quv jarayonining asosiy shakli ekanligi umumta'lim maktablari nizomi va islohoti hujjatlarida alohida ko`rsatib o`tilgan O`qituvchilarning kuch-g`ayrati va ijodiy tashabbusi ta'lim berishning eng muhim va hal qiluvchi vositasi bo`lgan darsning rolini oshirishga, bunda eng yangi usullarni ijodiy tarzda qo`llashga qaratilishi lozim.

Avvalo, shuni aytish kerakki, o`quvchilar 2 sinfdayoq ona tili va adabiyoti, rus tili hamda matematika bilan tanishadilar, tarix fani esa faqat 5 sinfdan boshlab o`qitiladi. Shu sinfda bolaning yoshi va ruhiyatini hisobga olish muhimdir.

Lekin uning diqqatini muayyan bir narsa yoki voqeaga jalg qilish qiyin bo`ladi. Uning hayoli, hatto o`qituvchi qiziq bir hodisani hikoya qilib turganda ham bo`linib turadi. Agar hikoya cho`zilib ketib, bir xil ohangda bayon qilingudek bo`lsa, o`quvchi darsni tinglamay qo`yadi, oqibatida uni o`zlashtira olmaydi.

Yana shuni ham ta'kidlash lozimki, 5 sinf o`quvchisi sinflar va davlatning kelib chiqishi odamlarning qullik asoratiga solinishi, urush va uning kelib chiqish sabablari, sinfiy jamiyatning o`ziga xos ziddiyatlari singari masalalar ustida fikr va mulohaza yurita olmaydi.

O`qituvchi o`quv yili boshidanoq mana shularning hammasini, avvalo belgilangan materialni o`quvchi qay darajada o`zlashtirishi o`zining bilim va mahoratiga hamda darsning sifatiga bog`liq ekanligini hamisha yodida tutishi kerak

O`qituvchi birinchi darslardayoq o`zi o`qitayotgan fanga, xususan tarix faniga o`quvchiga havas va qiziqish uyg`ota bilishi zarur.

Tarix darsida o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish uni havas va qiziqish uyg`otadigan chinakam mashg`ulotga aylantiradi. Modomiki, dars ta'lim berishning asosini tashkil etar ekan, o`qituvchi uni, xususan, tarix darsini tashkil qilish va o`tkazishga alohida e'tibor berishi zarur.

Ko`pincha darsni bir xil yo`sinda o`tkazish, o`quvchidan o`tkazilgan materialni so`rab-so`rishtirish, yangi materialni bayon qilish, so`ngra uni mustahkamlash va nihoyat uyga vazifa berish odat tusiga kirib qoldi. Shubhasiz, dars o`tishning bu usuli

ma'lum ijobiy jihatlardan holi emas, lekin bunday usul yuqori sinflar, akademik litseylar, kasb-hunar kollejlari va oliv o'quv yurtlari uchun ko`proq qulay bo`lishi mumkin. O`rta maktabdagagi 12 yashar 5 sinf o`quvchisining esa o`ziga xos fiziologik va ruhiy xususiyatlari borki, buni hisobga olmay bo`lmaydi. Qator ilg`or pedagoglarning ish tajribasi darsni uyushtirishning bunday usuli ayrim kamchiliklardan holi emasligini ko`rsatmoqda. Darsni yuqoridagi usulda o`tkazganda, birinchidan, o`qituvchi vaqt taqozosiga ko`ra, faqat ikki-uch o`quvchidan so`rab ulguradi, qolganlari esa mazkur jarayonning sust ijrochilariga aylanadilar, ikkinchidan, o`quvchining o`tgan darsda olgan bilimini tekshirish jarayoni yangi mavzuni bayon qilish jarayonidan ajralib qoladi, vaholanki, bularning har ikkalasi yaxlit bir jarayondir. Ayrim o`qituvchilar dars boshida o`quvchilarda intellektual qiziqish kuchliroq bo`lishini hisobga olib, o`tgan materialni so`rashni dars oxirida o`tkazishni ma'qul ko`radilar. Lekin bunday qilish salbiy oqibatlarga olib kelishi o`z-o`zidan ayondir. Bunda o`quvchining bayon etilgan yangi materialni o`zlashtirishga bo`lgan mas'uliyati susayadi. Boshqacha qilib aytganda, o`quvchi yangi mavzu bayon etilayotganda o`tgan darsni tayyorlab o`tiradi.

Ma'lum o`quv materialini samarali o`zlashtirishda uyda mustaqil bajarib kelish uchun beriladigan topshiriqlarning roli kattadir. Bu ish to`g`ri yo`lga qo`yilsa, bolalar mustaqil ishlashga o`rganadilar. Ularda mas'uliyat hissi tarbyailanadi. Bolalarning bilim va malakalar hosil qilishlariga yordam beradi. Uyga vazifa berishda o`qituvchi o`quvchining yangi mavzuni qay darajada o`zlashtirganligini hisobga olishi lozim. Bundan tashqari, o`qituvchi yana shuni ham e'tiborda tutishi kerakki, uyda bajarib kelish uchun beriladigan vazifalar o`quvchilarning malaka hosil qilishiga yordam berishi kerak, malaka hosil qilish uchun bajariladigan mustaqil ish - sinfda o`qitiladigan darslarning mazmunini boyitishi kerak.

Ko`pincha o`qituvchilar o`tilgan yangi materialni darslikdan o`qib kelishni uyga vazifa qilib beradilar. Bu usulni maqbul deb topish qiyin. Ish shu usulda olib borilganda, o`quvchida o`tilayotgan yangi mavzuga nisbatan loqaydlik hissi kuchayadi. O`quvchi o`quv materialini dars davomida o`zlashtirishning xojati yo`q, chunki uni uyda boshqatdan o`qishga to`g`ri keladi, deb o`ylashga odatlanib qoladi.

Maktab tarix kursining yangi tuzilmasi munosabati bilan MDH tarixi dasturi tarkibida mustaqil respublikalar tarixi hamda o`lka tarixinining o`rganila boshlashi tarix ta'limi samaradorligini oshirish va uni o`qitish oldiga muhim vazifalarni qo`ydi. O`quvchilar o`ziga tanish va yaqin bo`lgan o`lka materiallari asosida hamdo`stligimiz tarixiy taraqqiyotining umumiyligi qonuniyatlarini chuqurroq bilib oladilar, o`zlari yashab turgan tuman, shahar, viloyatning o`tmishi va hozirgi hayotiga doir materiallarni solishtirib ko`rib, tarixiy taraqqiyotdagi umumiyliklar va ba'zi o`ziga xosliklarni anglab yetadilar.

Bu o`rinda tarix darsining samarali bo`lishi unda o`lkashunoslik materiallaridan qay darajada foydalanishga bog`liqligini ta'kidlamoq lozim. Metodistlar, tajribali o`qituvchilar darsda o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish muktabda o`quv-tarbiya ishini yanada yaxshilashda muhim rol o`ynayotganligini, xususan, mahalliy materiallar o`quv-tarbiya ishlarini turmush bilan bog`lashning muhim vositasi ekanligini qayd qilmoqdalar Darslarda o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish o`quvchilarda darsda olgan bilimlarini hayot bilan bog`lash, dars

materiallarini chuqur va mustahkam o`zlashtirishga, ularni o`rab olgan borliqni bilib olishga imkon beradi. Shu bilan birga o`lka materiallarini chuqur o`rganish o`quvchilarni jonajon ona-yurtga muhabbat ruhida tarbiyalaydi.

Respublika maktablarida tarixni o`qitishda o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish printsipi joriy etilganiga 30 yildan oshdi. Kuzatishlar shuni ko`rsatadiki, respublika maktablarida bu xususda birmuncha ibratli ishlar qilindi, yaxshi tajribalar orttirildi. Tarixni o`qitishda o`lkashunoslik materiallaridan o`z o`rnida foydalanish darsning yanada maroqli, mazmunli o`tishini kafolatlashi isbotlandi.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Dars rolini oshirishda o`lkashunoslik materiallari muhim vosita ekanligini izohlab bering.
2. Darsni tashkil etishda o`lkashnuoslik materiallaridan foydalanish ahamiyatini ochib bering.
3. Uyda mustaqil bajarish uchun beriladigan topshiriqlarga o`lkashunoslik materiallarini qo`shib berish ahamiyatini tushuntiring.
4. O`lkashunoslik materiallarining samarasini ochib bering.

2-asosiy savol:

Tarix darslarida o`lkashunoslik materiallaridan foydalanishning asosiy yo`llari.

DARS MAQSADI

Tarix darslarida o`lkashunoslik materiallaridan foydalanishning yo`llarini ochib berish, uning ahamiyatini tushuntirish, o`lka tarixiga talabalarni qiziqtirish.

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 2.1. Tarix darsida o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish yo`llarini biladi.
- 2.2. To`garakda yig`ilgan materiallardan foydalanish yo`lini izohlaydi.
- 2.3. Muzeydagagi o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish yo`lini ochib beradi.
- 2.4. Tarixiy manbalaridagi materiallardan foydalanish yo`lini izohlaydi.

2-asosiy savol bayoni:

Tarix darsida o`lkashunoslik materiallaridan qanday foydalanish mumkin? O`lkashunoslik manbalarining qaysi biridan foydalanish o`tilajak mavzuning mazmuni, maqsad va vazifalariga mos bo`lib to`shadi. Masalan, "O`zbekiston uzoq o`tmishda", "Amir Temurning hokimiyat tepasiga kelishi", "Ulug`bek va Navoiy", "O`rta Osiyo uch xonlik davrida" kabi mavzularni o`tishda asosan moddiy-madaniy, arxeologik hamda etnografik ma'lumotlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu mavzularni, agar maktabda tarix yoki o`lkashunoslik muzeyi, hech bo`limganda eksponatlar bilan jihozlangan tarix kabineti mavjud bo`lsa, o`sha yerda o`tkazish maqsadga muvofiqdir. Bunday imkoniyat bo`limgan taqdirda esa maktabdagagi "Yosh tarixchilar" yoki "Yosh o`lkashunoslari" to`garaklari a'zolari tarix o`qituvchisi rahbarligida yasagan qadimiy tosh qurollari, metall buyumlarning namunalaridan hamda maxsus fotoalbomlardan foydalanish mumkin.

O`lkashunoslikka oid materialarni topishda tarixiy manbalar ham qo`llaniladi. Tarixni o`qitish ko`p jihatdan mazkur fanning o`ziga xos xususiyatlari bilan

bog`lanadi. Tarix darslarini jihozlashda muzey va to`garakdagi eksponatlardan foydalanish mumkin. Uy vazifasi tariqasida uydagi eski uy-ro`zg`or asboblari, meros taqinchoqlarni kattalardan ko`rsatishni so`rab, ularning rasmini chizib va vazifasini aniqlab kelishlari mumkin. Darsda o`tilgan mavzu yuzasidan suhabat yoki so`roq o`tkazilganda o`lka tarixi materiallaridan foydalanib misollar keltirishni taklif qilish mumkin.

MUHOKAMA UCHUN SAVOLLAR:

1. Tarix darslarida o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish yo`llarini sharxlab bering.
2. O`lkashunoslikka oid moddiy manbalardan foydalanish yo`lini izohlang.
3. Namunaviy dars rejasi tuzib, unda o`lkashunoslik materiallaridan foydalaning hamda bu ishning ahamiyatini ochib bering.

Mavzu bo`yicha yechimini kutayotgan ilmiy muammolar:

O`lkashunoslik darslarida Sirdaryo viloyatiga doir ma'lumotlardan foydalanish yo`llari

Adabiyotlar:

1. Nabihev A. Tarixiy o`lkashunoslik.- T., 1996
2. Safoeva E., Shoymardonov I. O`zbekiston xalqlari tarixini o`qitishda o`lka shunoslik materiallaridan foydalanish.- T.,1993

II-MODUL SEMINAR MASHG`ULOTLARI:

9-seminar. O`lkashunoslikda madaniy, tarixiy-inqilobiy, jangovar, mehnat shon-shuhrati yodgorliklaridan foydalanish

Ajratilgan vaqt – 2 soat

Dars maqsadi:

O`lkashunoslikda madaniy, tarixiy-inqilobiy, jangovar, mehnat shon-shuhrati yodgorliklaridan foydalanish yo`llari va ahamiyatini ochib berish

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 9.1. O`lkashunoslikda madaniy, tarixiy-inqilobiy yodgorliklardan foydalanish uslublarini ochib beradi
- 9.2. Jangovar, mehnat shon-shuhrati yodgorliklarining o`lka tarixini o`rganishdagi ahamiyatini ochib beradi

Kerakli jihozlar: manbalar, Internet resurslari, rasmlar

Ishni bajarish tartibi:

1. Madaniy, tarixiy-inqilobiy, jangovar, mehnat shon-shuhrati yodgorliklari haqida tushuncha berish
2. Bu yodgorliklardan foydalanish yo`llari va ahamiyatini ochib berish

Adabiyotlar:

Nabihev A. Tarixiy o`lkashunoslik.-T.:O`qituvchi, 1996
INTERNET resurslari (Turizm)

10-seminar. O`lkashunoslik va yozma yodgorliklar. O`lkashunoslik va xalq og`zaki ijodi

Ajratilgan vaqt – 2 soat

Dars maqsadi:

Yozma yodgorliklar va xalq og`zaki ijodi namunalari bilan tanishtirish, ulardan o`lkashunoslikda foydalanish ahamiyatini ko`rsatish

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 10.1. Qadimgi yozma yodgorliklarni sanab beradi, ularni tavsiflaydi
- 10.2. Yozma yodgorliklardagi ma'lumotlardan o`lka tarixini o`rganishda foydalanish ahamiyatini olib beradi
- 10.3. O`lkashunoslikda xalq og`zaki ijodining o`rnini ko`rsatadi

Kerakli jihozlar: manbalar, Internet resurslari

Ishni bajarish tartibi:

1. Qadimgi yozma yodgorliklar haqida tushuncha berish
2. O`lka tarixini o`rganishda ezma edgorliklarning ahamiyatini olib berish
3. O`zbek xalq og`zaki ijodining o`rganilishini izohlash
4. O`lka tarixini o`rganishda xalq og`zaki ijodi materiallaridan foydalanish yo`llarini ko`rsatish
5. Afsona, rivoyat, qo`shtiq va boshqalarni to`plash, yozib kelish

Adabiyotlar:

1. Nabihev A. Tarixiy o`lkashunoslik.-T.:O`qituvchi, 1996
2. Ahmedov B. Tarixdan saboqlar.- T.,1994
3. Ahmedov b. O`zbekiston tarixi manbalari.- T.,2000
4. Qadimgi yozma edgorliklar. – T.,2001
5. Лившиц В. Самарканд в период завоевания Средней Азии Александром Македонским и борьба Согда за независимость.\ История Самарканда. Т.1. – Т.,1969
6. Jabborov I. O`zbek xalqi etnografiyasi –T., 1994
7. Фольклор и этнография.- Ленинград:Наука, 1970
8. Alpomish.- T.,1999-01-01 O`zbek xalq og`zaki ijodi. Akademik litsey va kollejlar uchun darslik.- T.,2001

11-seminar **O`lkashunoslikda muzey eksponatlarining ahamiyati**

Ajratilgan vaqt – 2 soat

Dars maqsadi:

Muzeylar haqida tushuncha berish, o`lka tarixini o`rganishda muzey eksponatlari ahamiyatini olib berish

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 11.1. Muzeylar maqsad va vazifalarini aniqlaydi
- 11.2. Muzey turlari haqida tushuncha beradi
- 11.3. O`lka tarixini o`rganishda muzeylarning ahamiyatini olib beradi

Kerakli jihozlar: Internet resurslari, rasmlar, ko`rsatkichlar

Ishni bajarish tartibi:

1. Muzey turlari haqida tushuncha berish
2. O`lkashunoslikda muzeylar o`rnini olib berish
- 3.O`lka tarixini o`rganishda muzey eksponatlarining ahamiyatini ko`rsatish

Adabiyotlar:

1. Nabihev A. Tarixiy o`lkashunoslik.-T.:O`qituvchi, 1996
2. Грицина А.А. Археологические памятники Сырдаринской области.- Т.:Фан, 1992
3. Кириенко Е. Исторический музей.- М., 1984
4. O`ljaeva Sh. Muzeysenoslik. O`quv qo`llanma.-T.,2002

12-seminar

Arxitektura yodgorliklari, xalq milliy amaliy san'ati va o`lka tarixi

Ajratilgan vaqt – 2 soat

Dars maqsadi:

Arxitektura yodgorliklari, xalq milliy amaliy san'ati haqida tushuncha berish, ularning o`lka tarixini o`rganishdagi o`rnini ko`rsatish

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

- 13.1. Arxitektura yodgorliklari, va xalq milliy amaliy san'ati haqida tushuncha beradi
- 13.2. Arxitektura yodgorliklari, xalq milliy amaliy san'ati o`lka tarixini o`rganishdagi ahamiyatini olib beradi

Kerakli jihozlar: Internet resurslari, rasmlar, eksponatlar

Ishni bajarish tartibi:

1. O`lka tarixini o`rganishda me'morchilik yodgorliklarining ahamiyati
2. Xalq amaliy san'ati va o`lkashunoslik

Adabiyotlar:

Nabihev A. Tarixiy o`lkashunoslik.-T.:O`qituvchi, 1996

Матюшин Г.Н.Историческое краеведение.- М.,1987

Грицина А.А.Уструшанские были. – Т.:А.Кадыри,2000

Древний Заамин.- Т.:Фан,1994

Qudratov S. Sardobalar o`lkasi.- T.:Fan, 2002

Пугаченкова Г.А.,Ремпель Л.И. История искусств Узбекистана с древнейших времен до середины XX века.- М:Искусство,1965.

13-seminar:

Etnogenez va etnik tarixni o`rganishda o`lka materiallaridan foydalanish

Ajratilgan vaqt – 2 soat

Dars maqsadi:

O`zbek xalqi etnogenezi va etnik tarixini o`rganishda o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish yo`llari va uslublarini tushuntirish

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

14.1. Etnogenetik ma'lumotlarning o`lka tarixini o`rganishdagi ahamiyatini ochib beradi

14.2. Etnik tarixni o`rganishda o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish uslublarini aniqlaydi

Kerakli jihozlar: Internet resurslari, manbalar,dala materiallari

Ishni bajarish tartibi:

1. O`zbek xalqi etnogenezi va etnik tarixining o`rganilishi

2. Etnogenez va etnik tarix masalalarini o`rganishda o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish

Adabiyotlar:

Nabiiev A. Tarixiy o`lkashunoslik.-T.:O`qituvchi, 1996

Shoniyofov K. O`zbek xalqining shakllanish jarayoni.-T.:Fan,2001

Asqarov A. O`zbek xalqi etnogenezi va etnik shakllanishining nazariy va ilmiy metodologik asoslari. // O`zbekiston tarixi. 2002. №4. 54-60 б.

Xodjayov T. O`zbek xalqi etnogenezi tarixi.-T.:Universitet, 1995

Jabborov I. O`zbek xalqi etnografiyasi.- T., 1994

Якубовский А.Ю. К вопросу об этногенезе узбекского народа.- Т., 1941

Shoniyofov K. O`zbek xalqi etnogeneziga oid ba'zi nazariy masalalar. // O`IF. 1998. №6

Doniyorov X. O`zbek xalqining shajara va shevalari.- T.,1968

14-seminar:

O`lkashunoslik to`garagini tashqil etish

Ajratilgan vaqt – 2 soat

Dars maqsadi:

Maktab o`lkashunoslik to`garagi haqida umumiyl tushuncha berish, to`garakni tashkil etish yo`llarini ochib berish

IDENTIV O'QUV MAQSADLARI:

- 15.1. Maktabda o`lkashunoslik tashkil etish jarayonini izohlaydi
- 15.2. To`garakda o`lkani o`rganish bo`yicha ishlarni tashkil etish va olib borish uslublarini o`rganadi

Kerakli jihozlar: Internet resurslari, kuzatuv materiallari

Ishni bajarish tartibi:

1. O`lkashunoslik to`garagini tashqil etish jarayonini rejallashtirish
2. O`lkashunoslikda sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish rejasini tuzish
3. O`lkashunoslikda maktabdan tashqari ishlar uyushtirishni o`rganish

Adabiyotlar:

Nabiyev A. Tarixiy o`lkashunoslik.-T.:O`qituvchi, 1996

Матюшин Г. Историческое краеведение.- М.,1987

Eshonqulov F. Tarixiy o`lkashunoslik. Ma`ruza matnlari.- Guliston, 2000

Иванов П. Педагогические основы школьного краеведения.- Петрозаводск, 1986

15-seminar:

Tarix darslarida o`lkashunoslik materiallaridan foydalanishning shakli va usullari

Ajratilgan vaqt – 2 soat

Dars maqsadi:

O`zbekiston tarixi, etnografiya, toponimika, atamashunoslik, numizmatika darslarida o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish usullarini tushuntirish

IDENTIV O'QUV MAQSADLARI:

- 17.1. Maktabda O`zbekiston tarixi darslarida o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish uslublarini tushuntiradi
- 17.2. Oliy o`quv yurti tarix yo`nalishida o`tiladigan fanlarni o`rganishda o`lkashunoslik materiallaridan foydalanish yo`llarini ochib beradi

Kerakli jihozlar: Internet resurslari, manbalar, kuzatuv materiallari

Ishni bajarish tartibi:

1. O`zbekiston tarixi va o`lkashunoslik aloqadorligini ochib berish

2. Tarix darslarida o`lkashunoslik materiallaridan foydalanishning shakli va usullarini izohlash

Adabiyotlar:

Nabiyev A. Tarixiy o`lkashunoslik.-T.:O`qituvchi, 1996

Матюшин Г.Н.Историческое краеведение.- М.,1987

Краеведение и уроки истории.- Л.,1967

16-seminar:

Maktab o`lkashunoslik muzeyini tashqil etish va uning ahamiyati

Ajratilgan vaqt – 2 soat

Dars maqsadi:

Maktab o`lkashunoslik muzeyi haqida tushuncha berish, uni tashkil etish yo`llarini tushuntirish

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

16.1. Maktab o`lkashunoslik muzeyini tashkil etishning ahamiyatini ochib beradi

16.2. Maktab muzeyini jihozlash bo`yicha o`z fikri va takliflarini bildiradi

Kerakli jihozlar: Internet resurslari, rasmlar, kuzatuv materiallari

Ishni bajarish tartibi:

1. Maktabda o`lkashunoslik muzeyini tashqil etish tartibini tushuntirish

2. O`lka tarixini o`rganishda o`lkashunoslik muzeyining ahamiyatini ochib berish

Adabiyotlar:

Nabiyev A. Tarixiy o`lkashunoslik.-T.:O`qituvchi, 1996

Матюшин Г.Н.Историческое краеведение.- М.,1987

Иванов П. Педагогические основы школьного краеведения.- Петрозаводск, 1986

Крейн А. Жизнь музея.- М.,1979

Огризко З., Элкин Г. Школьные музеи –М.,1972

Положение о школьном музее. // Преподавание истории в школе. 1975.№2.

17-seminar:

Sirdaryo viloyati tarixi va o`lkashunosligi

Ajratilgan vaqt – 2 soat

Dars maqsadi:

Sirdaryo viloyati tarixi bilan tanishtirish, viloyat tarixi materiallaridan o`lkashunoslik darslarida foydalanish yo`llarini ochib berish

IDENTIV O`QUV MAQSADLARI:

17.1. Viloyat tarixi bilan tanishadi

17.2. Viloyat tarixiga doir materiallardan o`lkashunoslikda foydalanish usullarini aniqlaydi

Kerakli jihozlar: Internet resurslari, kuzatuv materiallari, manbalar

Ishni bajarish tartibi:

1. Sirdaryo havzasining qadimgi va o`rta asrlar tarixi bilan tanishish

2. O`rta Sirdaryoning XIX asr oxiri-XX asr boshlaridagi tarixi haqida material to`plash

3. Sirdaryo viloyati tarixiga oid materiallardan o`lkashunoslikda foydalanish yo`llarini tushuntirish

Адабиётлар:

Nabihev A. Tarixiy o`lkashunoslik.-T.:O`qituvchi, 1996

Грицина А.А. Археологические памятники Сырдарьинской области.- Т.:Фан, 1992

Древний Заамин.- Т.:Фан,1994

Караваев В. Голодная степь в ее прошлом и настоящем.- Пг.,1914

Гафуров Б. Таджики. Древнейшая, древняя и средневековая история.- Душанбе:Ирфон, 1989

Qudratov S. Sardobalar o`lkasi.-T.:Fan,2002

Nazorat savollari:

1. Viloyatimizda madaniy, tarixiy, jangovar, mehnat shon-shuhrati yodgorliklari mavjudmi? Misol keltiring.
2. Muzeylarning qaysi turlarini bilasiz?
3. Viloyatimiz hududida muzeylar bormi? Qaysilar?
4. Muzeyni tashkil etishda nimalarga e'tibor berish kerak?
5. Maktab o`lkashunoslik to`garagiga kim rahbarlik qilishi kerak?
6. Sinf va sinfdan tashqari o`lkashunoslik ishlari orasida qanday farqlar bor?
7. O`zbekiston Respublikasidagi qaysi muzey sizga ko`proq yokadi va nima uchun?
8. O`lkashunoslik to`garagini tarbiyaviy ahamiyati nimada?
9. O`lkashunoslik materiallaridan oliy o`quv yurtida qaysi fanlarni o`rganishda foydalanish mumkin?
10. Maktabda o`lkashunoslik materiallari qaysi fan rejasiga kiritilgan va nima uchun?

TALABA MUSTAQIL ISHLARI

1-topshiriq: Tarixiy o`lkashunoslikning boshqa fanlar bilan aloqadorligini ochib berish

1.1. Tarixiy o`lkashunoslikning tarixiy tizimdagi fanlar bilan aloqa dorligini ochib bering

1.2. Tarixiy o`lkashunoslikning boshqa fanlar bilan aloqadorligini tavsiflang

2-topshiriq: O`zbekistonda o`lkashunoslik rivojini tahlil qilish

2.1. Rus sharqshunoslarining Turkistonda olib borgan o`lkashunoslik ishlariiga baho bering

2.2. Mahalliy o`lkashunoslar faoliyatini tahlil qiling

3-topshiriq: O`lkashunoslik turlariga tasif berish

3.1. Davlat va jamoat o`lkashunosligini tavsiflang

3.2. Maktab o`lkashunosligida o`quv jarayoni va dasturdan tashqari amalga oshiriladigan o`lkashunoslik ishlari mazmunini ochib bering

4-topshiriq: O`lkashunoslikni o`rganishda arxeologik manbalardan foydalanish uslubiyatini ishlab chiqish

4.1. O`quvchilarning arxeologiyaga oid ma'lumotlar to`plashga o`rgatishda nimalarga e'tibor berish kerakligini tushuntiring

4.2. Sirdaryo viloyati arxeologik yodgorliklari haqidagi materiallardan foydalangan holda o`lkashunoslik darsi taxminiy rejasini ishlab chiqing

5-topshiriq: O`lkashunoslikni o`rganishda etnografik ma'lumotlardan foydalanish uslubiyatini ishlab chiqish

5.1. O`zbekiston tarixi darslarida o`lkashunoslikka tegishli mavzularni o`rganishda etnografik ma'lumotlardan foydalanish uslublarini tahlil qiling

5.2. Etnografik ma'lumotlardan foydalangan holda taxminiy dars rejasini ishlab chiqing

6-topshiriq: Toponimika va o`lkashunoslikning bog`liqligini asoslab berish

6.1. Toponimika va o`lkashunoslik bog`liqligini misollar orqali asoslab bering

6.2. Toponimik afsona va rivoyatlarning o`lkashunoslikni o`rganishdagi ahamiyatini ochib bering

7-topshiriq: O`zi yashayotgan joy nomlarini tahlil qilish

7.1. O`zingiz yashayotgan joydagi qadimgi toponimlarni aniqlang va ularning ma'nosini ochib bering

7.2. Sirdaryo va Jizzax viloyatida mavjud etnotoponimlarni aniqlang. Ular bilan bog`liq afsona va rivoyatlarni tahlil qiling.

8-topshiriq. O`lkashunoslikda arxiv hujjatlari bilan ishlash ahamiyatini aniqlash

8.1. O`zbekistondagi arxiv turlarini tasniflash

8.2. O`lka tarixini o`rganish jarayonida arxiv hujjatlaridan foydalanish yo`llarini ochib berish

9-topshiriq. Madaniy, tarixiy-inqilobiy, jangovar, mehnat shon-shuhrati yodgorliklaridan o`lka tarixini o`rganishda foydalanish ahamiyatini ochib berish

9.1. Viloyatdagি madaniy, tarixiy-inqilobiy yodgorliklarini aniqlang va ulardan o`lka tarixini o`rganishda foydalanish ahamiyatini ochib bering

9.2. Viloyatda mavjud jangovar, mehnat shon-shuhrati yodgorliklarini aniqlang va ularning o`lka tarixini o`rganishdagi ahamiyatini ko`rsating

10-topshiriq. O`lkashunoslikda yozma yodgorliklardan foydalanish ahamiyatini tahlil qilish

10.1. Viloyat tarixiga doir yozma yodgorliklarini tavsiflang

10.2. Yozma yodgorliklaridan o`lka tarixini o`rganishda foydalanish yo`llarini tahlil qiling

11-topshiriq. O`lkashunoslikda xalq og`zaki ijodi ahamiyatini tushuntirish

11.1. Keksa aholidan o`lka tarixi bilan bog`liq xalq og`zaki ijodi namunalarini yozib oling

11.2. Bu namunalarda keltirilgan ma'lumotlarning o`lkashunoslikdagi ahamiyatini tushuntiring

12-topshiriq: O`lka tarixini o`rganishda muzey eksponatlari ahamiyatini ko`rsatish

12.1. Viloyatdagи muzey turlarini aniqlang va tavsiflang

12.2. Viloyatdagи muzeylarda mavjud eksponatlarni o`rganishning o`lkashunoslikdagi o`rnini ochib bering

13-topshiriq: Arxitektura yodgorliklari, xalq amaliy san'ati namunalarining o`lkashunoslikdagi ahamiyatini ochib berish

13.1. Viloyatda mavjud arxitektura yodgorliklari va ularning ahvoliga baho bering

13.2. Xalq amaliy san'ati namunalaridan o`lka tarixini o`rganishda foydalanish ahamiyatini ochib bering

14-topshiriq: Viloyat etnik tarixini o`rganishda o`lka materiallaridan foydalanish uslublarini ishlab chiqish

14.1. Viloyat etnik tarixiga doir ma'lumotlarni to`plash yo`llarini ko`rsating

14.2. Viloyat etnik tarixini o`rganishda o`lkashunoslik materiallaridan foydalanishning ahamiyatini ochib bering

15-topshiriq: Maktabda o`lkashunoslik to`garagini tashkil etishning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatini ochib berish

15.1. Maktabda o`lkashunoslik to`garagini tashkil etish namunaviy rejdasturinini ishlab chiqing

15.2. O`lkashunoslik to`garagi ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatini tushuntiring
16-topshiriq: O`lkashunoslikda amaliy mashg`ulotlar tashqil etish va uning
ahamiyatini ko`rsatish

16.1. O`lka tarixini o`rganishda amaliy mashg`ulotlar tashqil etish yo`llarini
tushuntiring

16.2. Amaliy mashg`ulotlar o`tkazish ahamiyatini ochib bering

17-topshiriq: O`lka tarixiga oid etnografik materiallar to`plash va tahlil etish
usullarini tavsiflash

17.1. Viloyat aholisining moddiy va ma'naviy madaniyatiga oid ma'lumotlar
to`plash uchun savolnomalar tuzish usullarini ochib bering.

17.2. Etnografik dala ishlarini olib borish tartibini tushuntiring.

17.3. To`plangan materialarni tahlil qilish o`rganing.

18-topshiriq: O`lka tarixiga oid toponimik materiallar va xalq og`zaki ijodiga oid
ma'lumotlarni to`plash va o`rganish

18.1. O`zingiz yashab turgan joydagi toponimlarni o`rganing, ularni
turkumlarga ajrating

18.2. To`plangan ma'lumotlarni tahlil qiling

18.3. Xalq og`zaki ijodiga oid afsona, rivoyat, qo'shiq, maqol va hokazolarni
to`plang hamda tahlil eting

19-topshiriq: O`lkadagi madaniy, tarixiy edgorliklarni himoya qilish ahamiyatini
ochib berish

19.1. O`lkada juda ko`p madaniy, tarixiy yodgorliklar bo`lib, ular davlat
muhofazasida. Ammo buning o`zi etarli emas. Buning uchun nimalar qilish, qanday
vazifalar oldimizda turganini tushuntiring.

19.2. O`lkadagi yodgorliklarning holati va kelajagi yuzasidan bahs-
munozarada ishtirok eting hamda yozma fikr bildiring.

20- topshiriq: Urush va mehnat faxriylari bilan suhbatlashish hamda natijalarini tahlil
qilish

20.1. Urush va mehnat faxriylari o`lka tarixinining yaqin o`tmish voqealari
hodisalarining tirik guvohidir. Ular guvoh bo`lgan voqealar o`lka tarixi uchun
qimmatli ma'lumotlar berishini tushuntirib bering.

20.2. Faxriylar bilan suhbat savollari tuzing. Javoblarni tahlil qilish, yozib
olishda nimalarga e'tibor berish kerakligi tushuntiring.

21-topshiriq: O`lkaning arxeologik xaritasini o`rganish va tuzish

21.1. O`lkada arxeologik jihatdan o`rganilgan va o`rganilmagan yodgorliklar
bo`lib, ularning xaritasini tuzing va tavsiflang.

21.2. Kerakli adabiyotlar va ma'lumotlar bilan ishslash usullarini, arxeologik
yodgorliklarga qisqa tavsifnomasi berish tartibini tushuntiring.

22-topshiriq: Tarixiy o`lkashunoslikda dala ishlarini tashqil etishning ahamiyati

22.1. O`lkashunoslikda dala ishlari amaliyot davrida tashqil etish imkonini beradi. Unda amaliyotchi o`zi tanlagan mavzu bo`yicha tadqiqot olib boradi. Dala ishlari arxeologik, etnografik, toponimik ma'lumotlar yig`ishda qo`l keladi. Dala ishlari olib borish tartibini tushuntiring.

22.2. Dala yozuvlari qanday olib boriladi, dala ishlari natijalari qanday tahlil etiladi, dala ishlaridan namunalar qay tariqa muhokama etiladi kabi savollarga javob bering.

23-topshiriq:O`lkashunoslik va muzeyga sayohat

23.1. Respublika yoki viloyat, shahar, tuman dagi muzeylarga sayohat uyushtirish tartibini va ahamiyatini tushuntiring.

23.2. Muzey ekskursiyasida nimalarga ahamiyat berish kerakligi, zarur ma'lumotlar qog`ozga tushirilishi va natijalar muhokama etilishi haqida reja-dastur tuzing.

24-topshiriq:O`lkashunoslikda sinfdan va maktabdan tashqari ishlar

24.1. Maktabda o`lkashunoslik ishlari sinfdan va maktabdan tashqarida olib boriladi. Bu ishlar qanday tashqil etilishi mumkinligini ta'riflang.

24.2. Ularni tashqil etishda nimalarga e'tibor berish kerakligini tushuntiring

25-topshiriq: O`lkashunoslikda ekskursiya, sayohat tashqil etish va uning ahamiyati

25.1. O`lkashunoslikda ekskursiya va sayohat tashqil etish yo`llarini aniqlang

25.2. Ularning qaerga va qachon olib borilishi hamda ahamiyati tushuntiring.

25.3. Bunda nimalarga e'tibor berish kerakligi, nimalar talab etilishi, ekskursiya va sayohat natijalari qanday tahlil etilishi mumkinligini o`rganing.

26-topshiriq: Sirdaryo viloyati o`lkashunosligini o`rganish

26.1. Maktab o`lkashunoslik muzeyi tashkil etish rejasini tuzing.

26.2. GulDU muzeyi yo`nalishini aniqlang va ekspozitsiyasini ta'riflab bering.

26.3. Gulistondag'i o`lkashunoslik muzeyi ekspozitsiyalarini izohlab bering.

NAZORAT SAVOLLARI:

1. Tarixiy o`lkashunoslik fanining predmeti nima?
2. Tarixiy o`lkashunoslik fanining maqsad va vazifalarini aytib bering?
3. 1917 yilga qadar o`lkani o`rganish ahvolini aytib bering?
4. O`lka tarixini o`rganishda rus sharqshunoslardan kimlarning faoliyatini aytib bera olasiz?
5. V.V.Bartoldning o`lka tarixini o`rganishga qo'shgan hissasini gapirib bering?
6. V.Vyatkining faoliyatini aytib bering?
7. Turkiston xalq kutubxonasi qachon tashkil etildi?
8. Turkiston albomini kim tuzgan?
9. Jahongir domla kim?

10. Turkistonda tashkil etilgan ilmiy jamiyatlar va ularning o'lka tarixini o'rganishga qo'shgan hissasini tushuntirib bering?
11. Rus sharqshunosligining mahalliy tarixchilikka ta'siriniqanday izohlaysiz?
12. Akram polvon Asqarov faoliyatini aytинг?
13. O'lakashunoslik fanining qanday turlari bor?
14. Tarixiy o'lakashunoslikning manbalarini sanab bering?
15. Davlat o'lakashunosligini tushuntirib bering?
16. Jamoat va maktab o'lakashunosligining mohiyati nimadan iborat.
17. O'lakashunoslikda arxeologiyaning o'rnini ko'rsatib bering?
18. S.P.Tolstov ekspedetsiyasi nechanchi yillarda faoliyat ko'rsatgan?
19. Qadimgi Xorazm madaniyatini izlab asarining muallifi kim?
20. S.P.Tolstov asarlarini sanab bering?
21. Birinchi o'zbek arheologi kim?
22. Sardoba nima?
23. Sirdaryo viloyatida qanday arxeologik yodgorliklarni bilasiz?
24. O'zbekistonda arxeologiyaning rivojlanishini aytib bering?
25. O'lka tarixini o'rganishda moddiy madaniyat yodgorliklarning ahamiyati qanday?
26. O'quvchilarga arxeologik materiallarni to'plashga qanday o'rgatish mumkin.
27. O'lakashunoslikda etnologiyaning ahamiyati qanday?
28. O'zbek xalqi etnografiyası taraqqiyotini gapirib bering?
29. O'zbekistonda etnografiyaning rivojlanishi qachondan boshlandi.
30. O'lka tarixini o'rganishda etnografiyaning ahamiyati qanday.
31. Toponimika o'lka tarixini o'rganishning manbalaridan biri.
32. Toponimika haqida tushunchcha bering.
33. Sirdaryo vilyatidagi joy nomlaridan misollar keltiring va izohlab bering?
34. Jizzax viloyatidagi joy nomlarini izohlab bering.
35. K.Shoniyozovning qanday asarlarini bilasiz
36. O'zbek xalqining etnogenizi va etnik tarixi bo'yicha yozilgan qanday asarlarni bilasiz?
37. O'lakashunoslikni rivojlantirishda arxivshunoslikning o'rni tushuntirib bering?
38. Markaziy Davlat arxivi fondlari haqida ma'lumot bering?
39. O'lka tarixini o'rganishda viloyat arxivining o'rnini aytинг.
40. O'lka tarixini o'rganishda madaniy yodgorliklarning ahamiyatini tushuntiring.
41. O'lka tarixini o'rganishda tarixiy yodgorliklarning o'rnini aytib bering?
42. O'lka tarixini o'rganishda jangovor shon-shuhrat yodgorliklardan foydalanishning o'rni.
43. O'lka tarixini o'rganishda mehnat shon-shuhrat yodgorliklardan foydalanish haqida aytинг
44. O'lka tarixini o'rganishda badiiy adabiyotning o'rni tushuntiring.
45. O'lka tarixini o'rganishda vaqtli matbuot materiallaridan foydalanishning o'rnini aytib bering.
46. O'lka tarixini o'rganishda muzey eksponatlarining ahamiyati qanday .
47. Muzey turlarini aytинг .
48. O'zbekiston xalqlari tarixining o'lka tarixini o'rganishdagi o'rni.

49. Maktab o'lkashunoslik muzeyi qanday tashkil etiladi .
50. Maktabda o'lkashunoslik to'garagini tashkil etish.
51. O'lkashunoslikda amaliy mashg'ulotlar o'tkazish ahamiyati
52. Sirdaryo viloyati arxeologiyasini gapirib bering.
53. Sirdaryo viloyati aholisining etnik tarkibi haqida nima bilasiz
54. Sirdaryo o'rta asrlarda nima deb atalgan.
55. Qandayt etnografik terminlarni ayta olasiz?
56. Antropologyaning ma'nosi nima?
57. Antropolog olimlardan kimlarni bilasiz?
58. Etnotoponimlardan misollar keltiring?
59. Gidrotoponimlarga misollar keltiring?
60. Sirdaryo Avestoda nima deb nomlangan?
61. Sirdaryo viloyati qachon tashkil etilgan?
62. Toponimik afsona aytib bering?
63. "Turkiston mo'g'ullar bosqini davrida" asarining muallifi kim?
64. Moddiy madaniyat nima
65. Ma'naviy madaniyatni tushuntirib bering

XULOSALAR:

1. Respublikamizdag'i madaniy va tarixiy yodgorliklarga turli tarixiy obidalar hamda mustaqillik yillarda bunyod etilgan yodgorliklar kiradi.
2. Respublikamizda bir qator jangovar va mehnat shon-shuhrati yodgorliklari mavjud. Ular ichiga ikkinchi jahon urushida qatnashgan xalqimiz vakillariga hamda mehnatda yuksak faxriy unvonlarga ega bo'lgan kishilarga atab o'rnatilgan haykallar va stelalar mavjud.
3. Respublikamizda uch turdag'i muzeylar mavjud bo'lib, ular: 1) ilmiy-tadqiqotva madaniy-ma'rifiy ishlarini olib boradigan muzeylar; 2) faqat bir soha bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlari olib boradigan maxsus muzeylar; 3) faqat o'quv turidagi muzeylar.
4. Muzey turlari ko'p jihatdan unda saqlanayotgan kolleksiya fondlarining xarakteriga va faoliyat yo'nalishiga bog'liqdir.
5. Respublikamizda bir qator turli sohalarga oid muzeylar bor. Ular orasida O'zbekiston xalqlari tarixi muzeyi, O'zbekiston xalq amaliy san'ati muzeyi, Amir Temur muzeyi va boshqalari o'lka tarixini o'rGANISHDA muhim o'rIN tutadi.
6. Maktab muzeyi xalq va davlat muzeylaridan o'ziga xos xususiyati bilan tubdan farq qiladi.
7. Maktab muzeyi ilmiy tizimga solingan, kichik bir boshlang'ich ilmiy-madaniy muassasa hisoblanadi.
8. Maktab muzeyi sohasini tanlashda maktab yoshlar tashkilotlari, o'qituvchilar jamoasi hamda ota-onalar qo'mitasi uning g'oyaviy-siyosiy, tag'lim-tarbiyaviy vazifalarini hisobga olishlari kerak.
9. Maktabda o'lkashunoslik to'garagini tashkil etish o'quvchilarning o'l o'lkalarini chuqur o'rGANISHLARIGA katta yordam beradi.
10. O'lkashunoslik materiallaridan maktab, akademik litsey va kollejlarda «O'zbekiston tarixi», oliy o'quv yurtlarida «O'zbekiston tarixi», tarix yo'nalishlarida «O'lkashunoslik», «Toponimika», «Numizmatika», «Etnografiya» kabi fanlarni o'rGANISHDA foydalanish katta ahamiyatga egadir.

**“Тарихий ўлкашунослик фанининг ривожланиши” мавзуси бўйича маъруза дарсининг
технологик харитаси**

T/p	Фаолият	Масъул шахс
I	<p>Тайёрлов босқичи. Талабаларга ўлкашуносликнинг пайдо бўлиши ва ривожланиши, унда маҳаллий ва рус шарқшуносларининг ўрнини тушунтириб бериш.</p> <p>Идентив ўқув мақсадлари:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Ўлкашунослик фанига қачон асос солинганлигини билади -Маҳаллий тарихчилар асарларини билади ва мазмун-моҳиятини изоҳлайди -Ўлка тарихини ўрганишда рус шарқшуносларининг ўрнини тушунади -Ўтмишдаги тарихчилар билан замонавий тарихчиликни таққослади <p>Кўлланадиган интерфаол усул: ақлий хужум, давра сухбати, баҳс. Бериладиган саволлар:</p> <p>Сарой тарихчилари ва уларнинг асарлари ҳақида фикрингиз? Хоразм тарихчилиги ҳақида В. Бартольднинг фикрини айтинг? Ўлка тарихини ўрганиш учун ташкил этилган илмий жамиятлар ҳақида сўзлаб беринг. XIX асрнинг 80-90 йилларида етишиб чиққан маҳаллий археолог ва тарихчиларни санаб беринг</p>	Ўқитувчи
II	<p>Кириш.</p> <p>2.1 Мавзу ва кўриб чиқиладиган масалар тушунтирилади.</p> <p>2.2 Гурухдаги талабаларга саволлар берилади ва уларнинг фикрлари сўралади.</p>	Ўқитувчи
III	<p>Гурухда ишлаш</p> <p>3.1 Талабаларнинг фикрлари кетма-кетликда эшитилади. Бошқа фикр, эътиrozлар борми?- деб сўралади. Бор бўлса изоҳлаш талафқилинади. Бошқа талабалар баҳсга жалб этилади.</p> <p>3.2 Талабалар фикрларидағи ўхшашлик ва қарама-қарши томонлар ҳамкорликда аниқланади, бошқа фикрлар ҳам таҳлил қилинади.</p> <p>3.3 Барча талабалар томонидан айтилган фикрлар умумлаштирилади ва таҳлил қилинади ҳамда энг тўғри фикрлар жамланади.</p> <p>3.4 Айтилган ғоялар тўлдирилади.</p>	Ўқитувчи-талаба
IV	Якуний фикрлар айтилади. Талабалар билимини баҳолаш учун УУМ даги тест саволлари берилади. Талабалар билими баҳоланади.(баҳолаш мезони асосида)	Ўқитувчи
V	ТМИ топшириклари берилади. Дарс якунланади ва талабалар билан хайрлашилади.	Ўқитувчи

“Ўлкашунослиқда археологиянинг роли” мавзуси бўйича маъруза дарсининг технологик харитаси

Т/п	Фаолият	Масъул шахс
I	<p>Тайёрлов босқичи. Талабаларга Ўзбекистонда археологиянинг ривожланиши, моддий-маданий ёдгорликлар уларнинг ўлка тарихини ўрганишдаги аҳамиятини тушинтириб бериш.</p> <p>Идентив ўқув мақсадлари:</p> <p style="margin-left: 20px;">Археология</p> <p>хақида тушунчага эга бўлади.</p> <p>Археологиянинг фан сифатидаги ривожланишини билади.</p> <p>-Маданий ёдгорликларни тавсифлайди.</p> <p>-Археологиянинг ўлкашунослиқдаги аҳамиятини изоҳлайди.</p> <p>Кўлланадиган интерфаол усул: ақлий хужум, давра сухбати, баҳс.</p> <p>Бериладиган саволлар:</p> <p>1.1 Археология ва моддий маданиятга таъриф беринг?</p> <p>1.2 Ўзбекистонда археологиянинг ривожланишини ва дастлабки маданий ёдгорликлар қайсилар.</p> <p>1.3 Ўзбек археологиясининг ривожланишига таъсир кўрсатган олимларни айтинг.</p> <p>1.4 Ўлкамизда мавжуд археологик ёдгорликларни санаб беринг.</p>	Ўқитувчи
II	<p>Кириш.</p> <p>2.1 Мавзу ва кўриб чиқиладиган масалар тушунтирилади.</p> <p>2.2 Гурухдаги талабаларга саволлар берилади ва уларнинг фикрлари сўралади.</p>	Ўқитувчи
III	<p>Гурухда ишлаш</p> <p>3.1 Талабаларнинг фикрлари кетма-кетликда эшитилади. Бошқа фикр, эътиrozлар борми?- деб сўралади. Бор бўлса изоҳлаш талафилинади. Бошқа талабалар баҳсга жалб этилади.</p> <p>3.2 Талабалар фикрларидаги ўхшашилик ва қарама-қарши томонлар ҳамкорликда аниқланади, бошқа фикрлар ҳам таҳлил қилинади.</p> <p>3.3 Барча талабалар томонидан айтилган фикрлар умумлаштирилади ва таҳлил қилинади ҳамда энг тўғри фикрлар жамланади.</p> <p>3.4 Айтилган гоялар тўлдирилади.</p>	Ўқитувчи-талаба
IV	Якуний фикрлар айтилади. Талабалар билимини баҳолаш учун УУМ даги тест саволлари берилади. Талабалар билими баҳоланади.(баҳолаш мезони асосида)	Ўқитувчи
V	ТМИ топшириклари берилади. Дарс якунланади ва талабалар билан хайрлашилади.	Ўқитувчи

**“Ўлкашуносликда этнографиянинг аҳамияти ”мавзусидаги амалий машғулотнинг
технологик харитаси**

Т/р босқич	Бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи масъул
I- босынч	Дарс мақсади: Ўлка тарихини ўрганишда этнографиянинг аҳамияти билан таништириш Идентив мақсадлар: -Этнографиянинг фан сифатида ривожланишини тушунади. -Этнографик тадқиқот методларини билади. -Этнографик атамаларни изоҳлайди. -Ўлка тарихини ўрганишда этнографик маълумотлардан фойдаланишни ўрганади.	Ўқитувчи
2- босқич	Асосий тушунчалар: Этнография, этнос, этногенез, моддий ва маънавий маданият, Ўзбекистон этнологияси. Дарс шакли: гурух ва микрогурухда ишлаш. Воситалар: компьютер, экран, видеопроектор, харита, карточкилар, кўргазмали қурол Метод ва усуслар: видеоусул, китоб билан ишлаш қузатиш, тушунириш, савол жавоб.	Ўқитувчи
3- босқич	Гурухда ишлаш -Этнография тушунчасига таъриф берилади. -Моддий ва маънавий маданият намуналари ажратилади. -Этнографик терминлар изоҳланади. -Ўлка этнографиясига оид маълумотлар таҳлил қилинади.	Талаба
4- босқич	Мустаҳкамлаш ва баҳолаш учун саволлар: -Этнография атамасини ким фанга киритган? Этногенез нима ва ўзбек халқи этногенези босқичларини қандай тушнаасиз? -Маданият ва унинг босқичларини қандай тушунирасиз? -Тест саволларини ечиш (5 та тест саволи) -Микрорухлар иши баҳоланади.	Ўқитувчи
5- босқич	Умумий якуний хуросалар чиқариш. Мақсад ва вазифалар бажарилганлиги таҳлил қилинади. Тегишли таклифлар берилади, мустақил иш топшириклари тарқатилади.	Ўқитувчи

**“Топонимика ўлка тарихини ўрганишнинг асосий манбаи ”мавзусидаги маъруза
машғулотнинг технологик харитаси**

T/p	Фаолият	Масъул шахс
I	<p>Тайёрлов босқичи. Талабаларга топонимика ҳақидамаълумот бериш. Топонимиканинг ўлка тарихини ўрганишдаги аҳамиятини тушинтириб бериш. Идентив ўкув мақсадлари:</p> <p>Топонимика ҳақида тушунчага эга бўлади.</p> <p>Топонимиканинг фан сифатидаги ривожланишини билади.</p> <p>-Топонимик маълумотларни тавсифлайди.</p> <p>-Топонимиканинг ўлкашунослиқдаги аҳамиятини изоҳлайди.</p> <p>Қўлланадиган интерфаол усул: ақлий хужум, давра сухбати, баҳс.</p> <p>Бериладиган саволлар:</p> <p>1.1 Этнотопонимлар ҳақида маълумот беринг?</p> <p>1.2 Топонимик афсоналар айтиб беринг</p> <p>1.3 Сирдарё вилоятидаги топонимларни изоҳлаб беринг.</p> <p>1.4 Жиззах вилоятидаги топонимларни изоҳлаб беринг.</p>	Ўқитувчи
II	<p>Кириш.</p> <p>2.1 Мавзу ва кўриб чиқиладиган масалар тушунтирилади.</p> <p>2.2 Гурухдаги талабаларга саволлар берилади ва уларнинг фикрлари сўралади.</p>	Ўқитувчи
III	<p>Гурухда ишлаш</p> <p>3.1 Талабаларнинг фикрлари кетма-кетликда эшитилади. Бошқа фикр, эътиrozлар борми?- деб сўралади. Бор бўлса изоҳлаш талаб қилинади. Бошқа талабалар баҳсга жалб этилади.</p> <p>3.2 Талабалар фикрларидаги ўхшашлик ва қарама-қарши томонлар ҳамкорликда аниқланади, бошқа фикрлар ҳам таҳлил қилинади.</p> <p>3.3 Барча талабалар томонидан айтилган фикрлар умумлаштирилади ва таҳлил қилинади ҳамда энг тўғри фикрлар жамланади.</p> <p>3.4 Айтилган ғоялар тўлдирилади.</p>	Ўқитувчи-талаба
IV	Якуний фикрлар айтилади. Талабалар билимини баҳолаш учун УУМ даги тест саволлари берилади. Талабалар билими баҳоланади.(баҳолаш мезони асосида)	Ўқитувчи
V	ТМИ топшириклари берилади. Дарс якунланади ва талабалар билан хайрлашилади.	Ўқитувчи

“Ўлкашуносликни ўрганишда музей экспонатларининг аҳамияти. ”мавзусидаги маъруза
машғулотнинг технологик харитаси

Т/п	Фаолият	Масъул шахс
I	<p>Тайёрлов босқичи. Талабаларга музей ҳақида маълумот бериш. Музейларнинг ўлка тарихини ўрганишдаги аҳамиятини тушинтириб бериш.</p> <p>Идентив ўқув мақсадлари:</p> <p>Музей ҳақида тушунчага эга бўлади.</p> <p>Ўзбекистондаги музейлар ва уларнинг турларини билади.</p> <p>-Музейнинг тарих билан боғлиқлигини билади.</p> <p>-Музейларнинг ўлкашуносликдаги аҳамиятини изоҳлайди.</p> <p>Кўлланадиган интерфаол усул: ақлий хужум, давра сухбати, баҳс.</p> <p>Бериладиган саволлар:</p> <p>1.1 Музейлар ҳақида маълумот беринг?</p> <p>1.2 Ўзбекистондаги тарих музейлари ҳақида маълумот беринг</p> <p>1.3 Очиқ музей лар ҳақида маълумот беринг.</p> <p>1.4 Ўзингиз яшаб турган жойдаги музей ҳақида маълумот беринг.</p>	Ўқитувчи
II	<p>Кириш.</p> <p>2.1 Мавзу ва кўриб чиқиладиган масалар тушунтирилади.</p> <p>2.2 Гурухдаги талабаларга саволлар берилади ва уларнинг фикрлари сўралади.</p>	Ўқитувчи
III	<p>Гурухда ишлаш</p> <p>3.1 Талабаларнинг фикрлари кетма-кетликда эшитилади. Бошқа фикр, эътиrozлар борми?- деб сўралади. Бор бўлса изоҳлаш талафилинади. Бошқа талабалар баҳсга жалб этилади.</p> <p>3.2 Талабалар фикрларидағи ўхшашлик ва қарама-қарши томонлар ҳамкорликда аниқланади, бошқа фикрлар ҳам таҳлил қилинади.</p> <p>3.3 Барча талабалар томонидан айтилган фикрлар умумлаштирилади ва таҳлил қилинади ҳамда энг тўғри фикрлар жамланади.</p> <p>3.4 Айтилган ғоялар тўлдирилади.</p>	Ўқитувчи-талаба
IV	Якуний фикрлар айтилади. Талабалар билимини баҳолаш учун УУМ даги тест саволлари берилади. Талабалар билими баҳоланади.(баҳолаш мезони асосида)	Ўқитувчи
V	ТМИ топшириклари берилади. Дарс якунланади ва талабалар билан хайрлашилади.	Ўқитувчи

GLOSSARY:

Antik davr – mil.a.4 – mil.4 asrlarni o`z ichiga olgan
Antropolog – antropologiya mutaxassis, antropolog olim
Antropologiya – qadimdan qolgan yodgorliklarda topilgan odam suyak qoldiqlarini o`rganuchi fan
Arxeolog – arxeologiya mutaxassis, arxeolog olim
Arxeologiya – qadimdan qolgan, qadimiy yodgorliklar qadimgi zamonlar xaqidagi fan
Ark – ichki qal'a, podshoning shaxar ichidagi qo`rg`on
Axriman - zardushtiylik dinining zulmat, o`lim va qabixlik tangirisi
Axuramazda – zardushtiylik dinining oliy tangrisi
Ashel – qadimgi davridagi ilk davrlaridan biri
Biy – urug` va qabila oqsoqoli
Bronza – metall, mis va qalayni aralashmasi, mil.av. III-II ming.yillikdagi metall asri
Eneolit – mis-tosh dari. Mil.av. 4ming.yil.oxiri-3ming.yil.boshi
Ellinizm – yunon-makedonlar orqali kirib kelgan madaniyat. Yunonistondagi Ellada shaxrida vujudga kelgan
Daha — yirik shaharsozlik bo`linma.
Diz - Qadimgi Turon (O`rta Osiyo) shahlarining qal'asi
Jarib — Buxorodagi yirik shaharsozlik bo`linma
Jarqo`ton - eng qadimgi shaxarlardan biri.
Jome — shahar miqyosidagi masjid
Zafar ustuni - hokim yoki sarkarda sharafiga qurilgan ustunsimon qurilma
Zikkurat - Qadimgi Ikkidaryo oralig`ida keng tarqalgan pog`onasimon ibodatxona
Istehkom — vaqtinchalik yoki doimiy tarzda istiqomat qilinadigan joy
Kad — qishloq saroyi
Kanal — sun'iy ariq
Kanpirak devor — obod erlarni (shahar va qishloqlarni) muhofaza qiluvchi devor
Kent — shahar, shaharcha
Kompleks — binolar majmuasi
Koriz – er osti kanal
Kungura — devor ustidagi unsur; dastlab mudofoa maqsadida, keyin bezak sifatida ham qo`llanilgan
Kushon davlati – mil.av.Iasrlardan-mil.4asrgacha xukmronlik qilgan imperiya.
Kudjula Kadfis asos solgan davlat
Ko`hna - joyni nomina qadimgiligin ko`rsatuvchi qo`shim-cha, mas., Ko`hna
Urganch
Landshaft - er sathi

Mavze — foydalaniladigan hudud, Toshkent atrofidagi erlarning nomi
Madina — shahar, shaharning asosiy qismi
Maydon — jamoat maqsadlarida foydalaniladigan kenglik
Mahalla — I. kichik shaharsozlik bo`linmalami ifoda etuvchi keng tarqalgan ibora; 2.
Buxoroda katta shaharsozlik bo`linmani ham ifoda etgan, boshqachi nomi «jarib»
Mezolit – mezos-urta, litos-tosh. O`rta tosh dari
Mesopotamiya – Qadimgi davlatlardan biri. Xozirgi kunda Iroq va Eron dalatlari
Misr – Shimoliy Afrikadagi qadimgi davlat
Monastir — rohiblar istiqomat qiladigan majmua, rohibgoh
Namozgoh — hayit namozlari o`kiladigan joy; «iydgoh» ham deyilgan
Neolit – neos-yangi, litos-tosh davri. Yangi tosh davri. Mil.av. 6-4ming.yil.tosh davri
Obraxa — suv yo`li
Orientatsiya — dunyo tomonlariga nisbatan joylashuv
Paleolit – paleos – qadimgi, litos - tosh. Eng qadimgi tosh davri
Peristel - Qadimgi yunon uylarida atrofi ustunlar bilan o`ralgan hovli
Peshtoq — binoning kirish qismi
Pomerium - Qadimgi Rimda shahar atrofidagi joylar Propileya - Qadimgi
Yunonistonda majmuuning kirish qismi; darvoza xona.
Pfales - g`arbiy Evropada o`rta asrlardagi istehkom
Rabod - shaharning atrofdagi qismi
Rabot — shaharlar oraliqlaridagi qal'a
Rasta - bozorda bir xil mol bilan savdo qilinuvchi qator
Ratusha - g`arbiy Evropadagi shahar hokimiyati binosi yoki uning oldidagi maydon
Registon — shahardagi asosiy maydon
Saroy — hashamatli turar uy-joy majmuasi
Sopolitepa – eng qadimgi shaxarlardan biri.
Temir –metall. Mil.av.Iming.yilliklarni o`z ichiga olgan

